

I samhällets tjänst?

En ESO-antologi om villkoren för forskning
och samverkan

*Jonas Eliasson och Maria Vredin (red.)
Mats Benner, Anna Dreber Almenberg, Eva Forslund,
Magnus Henrekson, Randi Hjalmarsson,
Lars Hultkrantz, Magnus Johannesson, Anna Lund,
Astri Muren, Annelie Roswall Ljunggren, Bo Rothstein
och Sylvia Schwaag Serger*

*Rapport till
Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
2024:2*

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

Rapportserien finns på eso.expertgrupp.se.

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2024

ISBN 978-91-525-0872-5 (tryck)

ISBN 978-91-525-0873-2 (pdf)

Förord

Under varje mandatperiod ska den sittande regeringen ta fram en forskningspolitisk proposition. Det innebär att nuvarande regering till hösten förväntas fatta beslut om en ny proposition med inriktningen för 2025–28. För Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO), vars uppdrag är att självständigt bidra till att bredda och fördjupa underlaget för framtida samhällsekonomiska och finanspolitiska avgöranden, är forskningspolitiken ett viktigt område. I den korta sammanfattande devisen av ESO:s uppdrag – ”en brygga mellan forskning och politik” – är forskningens möjligheter att informera och påverka den praktiska politiken själva kärnan.

I den här antologin till ESO ger tolv kvalificerade författare i nio olika bidrag sina ofta personliga, men också vetenskapliga, iakttagelser och upplevelser av den samhällsvetenskapliga forskningens villkor i Sverige. Fokus ligger framför allt på nationalekonomisk och statsvetenskaplig forskning.

En huvudfråga är om incitamenten i akademien är tillräckliga för att nyttiggörandet av forskningen i samhället ska prioriteras av forskarna. Samhällets komplexa problem behandlas i forskningen ofta förenklat och fragmentariskt. Inte sällan är det andra faktorer än problemets angelägenhet som definierar vad som studeras, till exempel tillgången på data, metod eller möjligheten till prestigefull publicering av resultaten. Finns det då en risk att incitamenten i akademien, i form av finansiering och meritering, skapar forskare som ger alltmer precisa svar på allt mindre angelägna frågor?

I antologin diskuteras olika, och ibland svårförenliga, perspektiv som möjligen ger upphov till fler frågor än svar. Jag hoppas ändå att antologin väcker tankar och stimulerar till en bredare diskussion om den samhällsvetenskapliga forskningens villkor, samhällsnytta och existensberättigande – både inom och utanför akademien.

Arbetet med antologin har letts av Jonas Eliasson, vice ordförande i ESO:s styrelse och Maria Vredin, utredningssekreterare i ESO. Vid en workshop under arbetet med antologin har författarna gett konstruktiv kritik på varandras bidrag. Som alltid i ESO-sammanhang svarar författarna själva för innehåll, slutsatser och förslag i de olika bidragen.

Stockholm i februari 2024

Karolina Ekholm
Ordförande i ESO

Innehåll

Författare	7
1 Inledning och sammanfattning	11
<i>Maria Vredin</i>	
2 Styrning av samhällsvetenskaplig forskning	21
<i>Astri Muren</i>	
3 Hur få mer samhällsnyttig forskning? Lärdomar från och för nationalekonomi	35
<i>Lars Hultkrantz</i>	
4 Korsbefruktning av politik och akademi	55
<i>Mats Benner och Sylvia Schwaag Serger</i>	
5 Policyrelevant samhällsvetenskaplig forskning?	69
<i>Annelie Roswall Ljunggren</i>	
6 Forskaren och det offentliga samtalet	81
<i>Bo Rothstein</i>	
7 Att kommunicera forskning – ett ömsesidigt lärande ...	101
<i>Anna Lund</i>	

8	Svenskan är ett verktyg – inte ett hinder.....	125
	<i>Eva Forslund och Magnus Henrekson</i>	
9	Problem med tillförlitligheten i forskningsresultat	149
	<i>Anna Dreber Almenberg och Magnus Johannesson</i>	
10	Swedish Academia and the Role of Grants: An International Perspective	163
	<i>Randi Hjalmarsson</i>	
	Introduction and summary	183

Författare

Mats Benner är professor i forskningspolitik vid Lunds universitet. Han är särskilt engagerad i studier av hur forskningspolitik blir till, genomförs och följs upp, i Sverige och andra länder.

Anna Dreber Almenberg är innehavare av Johan Björkman professuren i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Hon disputerade 2009 och forskar främst inom beteendekonomi och meta-vetenskap, med fokus på tillförlitlighet av vetenskapliga resultat. Anna är Wallenberg Scholar och ledamot i Kungliga Vetenskapsakademien.

Jonas Eliasson är vice ordförande i ESO och teknologie doktor i transport- och lokaliseringsanalys. Han är tillgänglighetsdirektör vid Trafikverket och professor i transportsystem vid Linköpings universitet. Hans forskning handlar bland annat om samhälls-ekonomisk analys, transportprissättning och samspel mellan transportsystem, miljö och samhällsutveckling.

Eva Forslund har en masterexamen i nationalekonomi från Uppsala universitet. Hon är för närvarande doktorand i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Hon har tidigare arbetat för Nationalekonomiska Föreningen, som frilansskribent samt som ledarskribent och kolumnist på *Uppsala Nya Tidning*.

Magnus Henrekson är professor i nationalekonomi och senior forskare vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN) i Stockholm. Han var IFN:s vd 2005–20. Fram till 2009 var han professor vid Nationalekonomiska institutionen på Handelshögskolan i Stockholm. Hans forskning har främst fokuserat på tillväxtskillnader

mellan länder, entreprenörskapsekonomi och företagsklimatets institutionella bestämningsfaktorer.

Randi Hjalmarsson är professor i nationalekonomi vid Göteborgs universitet. Hon är arbetsmarknadsekonom med särskild inriktning på brottslighet och straffrätt. Randi disputerade 2005 vid Yale University och har även varit anställd vid Queen Mary University of London och University of Maryland.

Lars Hultkrantz är professor emeritus i nationalekonomi vid Örebro universitet, där han även varit dekan. Han är för närvarande redaktör för Ekonomisk Debatt och ledamot i Produktivitetskommissionen. Han har tidigare varit ledamot i ESO:s styrelse och verksam som professor även vid universiteten i Uppsala och Umeå.

Magnus Johannesson är professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Han disputerade 1991 och har tidigare forskat inom hälsoekonomi. Idag är hans forskning främst inom beteendekonomi och meta-vetenskap, med fokus på tillförlitlighet av vetenskapliga resultat. Magnus är ledamot i Kungliga Vetenskapsakademien.

Anna Lund är professor i sociologi och ställföreträdande prefekt vid den Sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Hon är även Faculty Fellow vid Center for Cultural Sociology, Yale University. Hon forskar om inkluderings- och exkluderingsprocesser i skolor och på teatrar, ofta med kvalitativa metoder.

Astri Muren är professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Hon har forskat om konkurrens och regleringar samt inom beteendekonomi, samt undervisat inom mikroekonomi-området. Sedan 2015 har hon innehaft ledningsposter inom universitetet, bland annat som dekan för samhällsvetenskapliga fakulteten (2015–20).

Annelie Roswall Ljunggren är Generaldirektör på Statskontoret sedan 2018. Dessförinnan var hon Civilministerns statssekreterare. Hon har genom åren varit verksam såväl inom civilsamhället som i Regeringskansliet.

Bo Rothstein är seniorprofessor vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Han har varit professor vid Oxford och Harvard och gästforskare vid bland andra Australian National University, Stanford University, Cornell University och Universitetet i Bergen. Han har publicerat sin forskning i flera ledande statsvetenskapliga tidskrifter. Hans senaste böcker är *Controlling Corruption: The Social Contract Approach* (Oxford University Press 2021) och *Grundbulten: Tillit och visionen om en liberal socialism* (Fri Tanke förlag 2023).

Sylvia Schwaag Serger är professor i forskningspolitik vid Lunds universitet och tidigare ledamot i ESO:s styrelse. Hon intresserar sig för hur politik och akademi interagerar. Hon har jobbat i 20 år med och inom offentlig förvaltning i Sverige, Kina, på EU-nivå och i OECD sammanhang. Sylvia har en doktorexamen i ekonomisk historia från London School of Economics och är för närvarande ordförande i Formas, ett statligt forskningsråd för hållbar utveckling.

Maria Vredin är docent i nationalekonomi vid Uppsala universitet. Hon arbetar som utredningssekreterare vid Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) vid Finansdepartementet och har tidigare arbetat som forskare på Konjunkturinstitutet och Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI).

1 Inledning och sammanfattning

Maria Vredin

1.1 Bakgrund

Enligt högskolelagen (1992:1434) har universiteten¹ tre uppgifter: undervisning, forskning och samverkan med det omgivande samhället (2 §). Medan undervisning och forskning kan te sig självklara till innehåll kan samverkan behöva lite ytterligare förklaring.

Samverkan innebär ett ömsesidigt utbyte av kunskap mellan högskolan och det omgivande samhället. Syftet är att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan ska komma samhället till nytta. Samverkan kallades tidigare för ”tredje uppgiften” som en följd av dess placering i uppräknningen av högskolans uppgifter. Den senaste forskningspropositionen (prop. 2020/21:60) och Vetenskapsrådet (2019) menar emellertid att benämningen leder tanken fel, eftersom samverkan är en *integrerad* del av högskolans forsknings- och utbildningsuppgifter och inte en mindre viktig uppgift vid sidan av de två andra uppgifterna.² För samhällsvetenskaplig forskning är det inte orimligt att det ställs högre krav på samverkan mellan akademi och samhälle än för till exempel naturvetenskap och teknik. Samverkan kan till och med sägas utgöra den samhällsvetenskapliga forskningens existensberättigande (se Alvesson och Sjöholm 2023).

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomis (ESO) uppdrag är att självständigt bidra till att bredda och fördjupa underlaget för framtida samhällsekonomiska och finanspolitiska avgöranden. Under parollen att vara ”en brygga mellan forskning och politik” ligger ESO:s kärnuppdrag i att stötta och underlätta forskningens möjligheter att informera den praktiska politiken. Det gäller all

¹ Universitet och högskolor används omväxlande och synonymt i det här kapitlet.

² I den här antologin används *samverkan* genomgående för det som tidigare kallades den tredje uppgiften.

politik men i synnerhet när offentliga finanser och skattemedel är inblandade. I den här antologin riktar ESO strålkastarljuset på forskningspolitiken.³

Under varje mandatperiod ska den sittande regeringen ta fram en forskningspolitisk proposition. Det innebär att hösten 2024 förväntas regeringen att presentera en ny proposition med inriktningen för 2025–28. Forskningspropositionens syfte är att staka ut regeringens politik på området för de kommande fyra åren, vilket ska ge berörda myndigheter långsiktighet och stabila förutsättningar för planering och måluppfyllelse (prop. 1998/99:94).

För att få ett underlag har regeringen bitt de sex statliga forskningsfinansiärerna⁴ att utifrån sina respektive ansvarsområden göra analyser och lämna rekommendationer som kan bidra till forsknings- och innovationspolitiken (U2023/01317).

Föga förvånande pekar rekommendationerna på behovet av en kraftfull och effektiv forsknings- och innovationspolitik bestående av ökade basanslag, friare forskning och mindre uppföljning och kontroll för att möta aktuella och framtida samhällsutmaningar, öka konkurrenskraften och främja hållbar utveckling. Forskningsfinansiärerna betonar att detta kräver betydande investeringar och fokus på strategiska områden och inriktningar. Även önskemål om öppen publicering, öppna data och frågor om informations- och datasäkerhet nämns som viktiga frågor i forskningsrådets rekommendationer.

Utöver forskningsråden bjöds lärosäten, myndigheter och organisationer (U2023/01467) in för att lämna synpunkter på regeringens forsknings- och innovationspolitik. Många hörsammade inbjudan vilket innebär att regeringen, vid publiceringen av denna antologi, har en diger önskelista att ta ställning till.

Men vad tycker egentligen forskarna själva? Vad är viktigt för dem när det gäller högskolans uppdrag? Är incitamenten i akademien tillräckliga för att nyttiggörandet av forskningen i samhället ska prioriteras av forskarna? Eller skapar drivkrafterna för en karriär i akademien, i form av till exempel finansiering, meritering och kultur, i stället en selektion av forskare som saknar intresse för att delta i samhällsdebatten?

³ Enligt preliminära beräkningar från SCB (2023) uppgick de statliga anslagen till forskning och utveckling till 46,8 miljarder kronor 2023, vilket motsvarade 3,74 procent av statsbudgeten.

⁴ Energimyndigheten, Formas, Forte, Rymdstyrelsen, Vetenskapsrådet och Vinnova.

Det övergripande syftet med den här ESO-antologin är att, genom reflektioner och vetenskapliga iakttagelser av personer med god kännedom om forskningens villkor, lyfta både personliga och allmänna perspektiv på den samhällsvetenskapliga forskningen i Sverige. I fokus står särskilt nationalekonomisk och statsvetenskaplig forskning, forskningens villkor i allmänhet och samverkansuppgiften i synnerhet.

1.2 Antologins innehåll

Efter ett inledande kapitel inleds antologin med två kapitel som på en övergripande nivå diskuterar utvecklingen av förutsättningarna för nationalekonomisk undervisning, forskning och samverkan. I både kapitel 2 och 3 vittnar **Astri Muren** och **Lars Hultkrantz** bland annat om internationaliseringens inflytande på den svenska nationalekonomin över tid där särskilt värdet av publiceringar i högt rankade internationella tidskrifter har kommit att bli ett starkt karriärincitament. För att lyckas att få bra publiceringar krävs förstå starka forskarinsatser, men vi vet också att tidskrifter sällan är intresserade av insignifikanta eller all dagliga resultat. Inte heller forskning om specifikt svenska förhållanden och problem torde vara särskilt intressanta för redaktörerna för internationella tidskrifter.

Mats Benner och **Sylvia Schwaag Serger** skriver i kapitel 4 om att den "superspecialisering" som nu förekommer i akademien till följd av rådande karriärincitament krockar med beslutsfattares behov av underlag som ger ett större perspektiv. När forskares fokus ligger på genomslag i forskarvärlden tenderar forskningen att bli snävare, mer inkrementell och mindre banbrytande. En del av lösningen kan enligt författarna vara att universiteten ges ett samlat uppdrag och ett anslag för att bedriva utbildning, forskning och samverkan med hög kvalitet. Idag är de olika uppdragen finansierade på olika sätt och ger olika incitament och karriärmöjligheter: utbildning handlar om genomströmning, forskning om att söka och få anslag i hög konkurrens och samverkan om individuella preferenser och drivkrafter. Uppgifterna behöver tvinnas samman i den akademiska praktiken och akademins breda samhällsuppdrag måste tydliggöras i utvärderingar och belöningar.

I kapitel 5 beskriver **Annelie Roswall Ljunggren** de olika ideal och logiker som dominerar akademi och politik utifrån hennes perspektiv som generaldirektör på Statskontoret och tidigare statssekreterare till civilministern. I forskningen är perspektivet ofta tillbakablickande, fragmenterat och smalt, vilket svarar dåligt mot den samhällskomplexitet som politiker har att hantera. Ledtiderna är ofta långa i forskningen, men korta i politiken. I forskningen kan själva problemet vara av större intresse än lösningen. Även om forskare gärna vill förklara komplexiteten i samhällsproblem tar de inte lika ofta ställning till vad som behöver åtgärdas och uppfyller därför dåligt de akuta eller nära förestående behov politiker har – samtidigt som politiken gärna lånar legitimitet från forskningen när åtgärder ska genomföras. För att öka politiken och akademins möjligheter att öka utbytet av kunskap borde det vara lättare att växla mellan forskning och praktik än det är idag. Roswall Ljunggren ger några tankar om och förslag på hur det kan gå till.

I kapitel 6 menar **Bo Rothstein** att förekomsten av statliga expertmyndigheter, som till exempel ESO, tyder på att universitetens forskning levererar för lite användbara resultat till politiken. Bland annat pekar Rothstein ut bristen på självständiga forskare, dvs. forskare som har tränats i att på egen hand (eller i grupp) hitta forskningsfrågor som är värda att besvara, som ett problem. På institutionerna saknas dessutom ofta en organisationskultur som stödjer och uppmuntrar de anställdas deltagande i det offentliga samtalet. Samverkan premieras inte karriärmässigt, men det går heller inte att säga att samverkan bestraffas: det verkar faktiskt inte finnas någon korrelation alls mellan att vara en internationellt framstående forskare och aktiv i det offentliga samtalet.

En viktig del av samverkan är forskningskommunikation. Men forskningskommunikation och samverkan är mer än bara val av språk. Hur förmedlas komplicerade och komplexa forskningsrön bäst till allmänheten? Hur forskare bäst ska förmedla och sprida sina resultat till allmänheten beror till del på forskningens innehåll, men att förklara facktermer (om de behöver användas) och i någon mån förenkla resonemangen borde vara självklara ingredienser i en tydlig kommunikation oavsett innehåll. I kapitel 7 ger **Anna Lund** exempel på ny och innovativ forskningskommunikation men lyfter också frågor kring självzensur och risker med att kommunicera forskningsresultat i en polariserad omvärld.

Forskningens internationella dimension är naturlig och har alltid varit viktig men även om den ökade internationaliseringen till största del är till nytta finns det anledning att vara uppmärksam på om förutsättningarna för samverkan försämras och om forskningens anknytning till Sverige, svenska problem och svenska språket, blir svagare genom för långt gående internationalisering. I kapitel 8 tar **Eva Forslund** och **Magnus Henrekson** upp frågan om svenskans betydelse i undervisningen och forskningen i nationalekonomi. I akademien och samhällsvetenskapen har svenskan under de senaste decennierna alltmer trängts ut till förmån för engelskan. Vilka för- och nackdelar finns när forskningen bedrivs på ett språk som trots allt inte är majoritetens modersmål? Bidrar forskningsspråket till att ämnen som är viktiga och relevanta för svenska förhållanden prioriteras ned, eller rentav undviks, för att de inte är angelägna för en internationell publik? Författarna konstaterar bland annat att svenska krävs för samverkansuppgiften och att svenska enligt språklagen (SFS 2009:600) är universitetens administrativa myndighetspråk. Att överge svenskan i den nationalekonomiska forskningen i Sverige är enligt författarna fel av olika anledningar.

För att forskningen ska vara till nytta och bidra till en god samhällsutveckling är det förstås grundläggande att forskningsresultaten är pålitliga. I kapitel 9 skriver **Anna Dreber Almenberg** och **Magnus Johannesson** om falska vetenskapliga resultat och publicerade studiers replikerbarhet. Om en analys går att replikera, dvs. upprepa med i princip samma resultat på ny data, stärker det analysens trovärdighet och resultaten kan betraktas som sanna. Dessvärre finner Dreber Almenberg och Johannesson att graden av replikerbarhet är låg, även i de fall där ursprungsdata används, och föreslår därför flera åtgärder som forskningsfinansiärer, forskare och tidskrifter kan vidta för att öka forskningsresultatets tillförlitlighet.

I Sveriges strävan efter att vara en framstående forskningsnation konkurrerar vi givetvis med andra länder om kompetenta forskare. Hur står sig Sverige i jämförelse med andra vad gäller villkoren för en forskarkarriär? I sitt avslutande kapitel 10 jämför **Randi Hjalmarsson** förutsättningarna för en svensk forskarkarriär med motsvarande i USA och England där hon tidigare varit verksam. Trots att villkoren vid amerikanska universitet är tuffa beskriver hon ett system där reglerna är tydliga. Att som i Sverige vara beroende av utfallet av ansökningsprocesser för stipendier och forskningsanslag

upplever Hjalmarsson många gånger mer stressande än en akademisk karriär i USA.

1.3 Avslutande reflektioner

Den här antologin innehåller flera perspektiv på den samhällsvetenskapliga forskningens samhällsnytta. I några kapitel lyfts idéer som är svårförenliga, åtminstone vid en första anblick. Till exempel kan ökad internationalisering göra det svårt att upprätthålla forskning på specifikt svenska förhållanden och institutioner. Trycket på forskare att publicera sig internationellt innebär också att genuint svenska problem kan ratas framför frågeställningar med större internationell giltighet. Samtidigt är det svårt att motivera fortsatt offentlig finansiering av forskning om problem som saknar relevans för nationella förhållanden.

De olika perspektiven gör det utmanande att sammanfatta antologin i en övergripande slutsats. Däremot finns några återkommande teman som vi tycker förtjänar att lyftas avslutningsvis: meritering och specialisering, internationalisering och förutsättningar för samverkan.

Meritering och specialisering

För en forskarkarriär krävs, främst i nationalekonomi men även alltmer i statsvetenskap, publicering av vetenskapliga artiklar i internationella/amerikanska tidskrifter. I nationalekonomi finns ”topp fem”-tidskrifter⁵ där det är extra viktigt och prestigefullt att publiceras. Det innebär att dessa tidskrifter och deras redaktörer har en stor makt och inflytande även på den som vill göra en akademisk karriär vid ett svenskt universitet.⁶ För att en artikel ska bli accepterad krävs förstås att den är skriven på engelska och fokuserar på något som åtminstone inte enbart är ett nationellt problem.

⁵ Dessa är *The American Economic Review*, *Econometrica*, *the Journal of Political Economy*, *the Quarterly Journal of Economics* och *the Review of Economic Studies*.

⁶ I en artikel av Heckman och Moktan (2020) ifrågasätts tyranniet av ”top five” (T5). De skriver till exempel: ”*Pursuit of T5 publications has become the obsession of the next generation of economists. However, the T5 screen is far from reliable. A substantial share of influential publications appear in non-T5 outlets. Reliance on the T5 to screen talent incentivizes careerism over creativity*” (s. 419).

Incitamenten att publicera sig internationellt innebär därför att en del forskare undviker att forska på specifikt svenska förhållanden.⁷ En annan potentiell nackdel med för stort fokus på publiceringar är att tillgången på data kan styra vad som forskas på. Det skulle åtminstone i teorin innebära att forskning om komplexa samhällsrelevanta frågor får stå tillbaka för forskning om mer perifera eller konstruerade problem enbart för att det finns data och datorkraft för avancerade modellanalyser. Ensidigt fokus på publiceringar för meritering gör också att fenomen som ”salamipublicering” uppstår vilket innebär att en forskare, för att få fler publiceringar, portionerar ut forskningen i fler artiklar vilket kan göra att både helhetsperspektiv och ackumulerad kunskap går förlorade. Publiceringstrycket innebär också att incitamenten och pressen på forskare att hitta signifikanta resultat även där det inte finns några ökar, vilket kan bidra till bristande forskningsetik och – i värsta fall – rent av fusk.

Internationalisering

Internationalisering är ett av regeringens ledord för den svenska forsknings- och innovationspolitiken. Att främja ett ökat internationellt samarbete har många fördelar men åtminstone en stor nackdel: minskad användning av det svenska språket. Allt fler akademiskt verksamma samhällsvetare använder numera engelska som verksamhetsspråk i fler och fler sammanhang. I högskolan påverkar språket både studenternas inläring och innehållet i undervisningen och forskningen. Trots att svenskar i allmänhet anser sig vara duktiga på engelska minskar ofta läshastigheten när en text ska läsas på engelska. Undervisning på engelska av en svensktalande lärare tenderar att bli mer standardiserad när personliga uttryck, till exempel i form av humor och anekdoter, minskar eller försvinner helt.

När verksamhetsspråket är engelska är risken också överhängande att undervisning och forskning om inhemska institutioner och förhållanden tonas ner. Detta har konsekvenser inte bara för studenter inom samhällsvetenskaper, utan även för forskningen och samhället i stort. I stället för att söka efter kunskap som kan

⁷ ”For many young economists, if a paper on any topic cannot be published in a T5 outlet, the topic is not worth pursuing.” (Heckman och Moktan 2020, s. 420).

förbättra hur det egna landet fungerar finns även här risken att forskare lockas att skriva artiklar om frågor som anses vara av intresse för redaktörerna och granskarna av de högst rankade tidskrifterna.⁸

Förutsättningar för samverkan

Samverkan mellan akademi och samhälle är viktigt och kan sägas utgöra existensberättigandet för samhällsvetenskaplig forskning. Men samverkan premieras dåligt i den inomvetenskapliga meriteringen. Så vilka forskare ägnar sig åt samverkan? Ett par studier (Alvesson och Sjöholm 2023; Rothstein i denna antologi, kap. 5) pekar på att det inte finns någon uppenbar motsättning mellan framgång i akademien och synlighet i det offentliga samtalet. Om den samhällsvetenskapliga forskningen inte nyttiggörs finns anledning att fundera på hur länge det finns intresse av att finansiera den med skattemedel. När det gäller annan icke-grundforskning, till exempel inom teknik och medicin, är resultaten ofta tillämpningar som gör att satsningar ger återbetalning (till staten eller privat aktör) på ett eller annat sätt i slutändan. Forskningsrådets utlysningar av medel där det ställs krav på allt från forskningens inriktning till sammansättningen av forskargruppen kan vara ett resultat av att den forskning som görs fritt (eller med syfte att publiceras i topp fem-tidskrifter) inte är tillräckligt intressant för finansären, dvs. staten. Som princip är det också rimligt att offentligt finansierad forskning finns tillgänglig för alla som är intresserade genom så kallad open access och inte i tidskrifter med höga prenumerationsavgifter. Men för att nå en bredare allmänhet behöver forskare alltid också ägna sig åt samverkansinsatser i form av debattartiklar, rapporter och föredrag på svenska.

En annan sida av myntet när det gäller samverkan med det omgivande samhället som blivit mer framträdande de senaste decennierna, är de personliga riskerna förknippade med att kommunicera forskningsresultat. När det finns lättillgänglig – och lättviktig – information bara en googling bort är behovet av trovärdiga analyser

⁸ Indikationer på detta skriver Heckman och Moktan (2020, s. 422) också om: "Low turnover in editorial boards creates the possibility of clientele effects surrounding both journals and editors, whereby authors, in an effort to increase their chances of publication, choose to conduct research that caters to the policy and/or methodology preferences of editors."

och fakta från forskarsamhället stort. För att kommunicera komplicerade forskningsresultat till en lekmannapublik behöver forskarna dessutom klara av att förenkla budskapen utan att förvränga dem. Men samtidigt kan ett offentligt ställningstagande utsätta den enskilde forskaren för osaklig och omotiverad kritik, inte sällan i sociala medier från anonyma avsändare. Den här risken, i kombination med de eventuellt i övrigt svaga incitamenten för att delta i samhällsdebatten, kan innebära att kunniga röster tystas eller inte vågar höras.

Oavsett hur statens och forskningsrådets anslag till lärosäten fördelas är det viktigt att inte förbise de incitament den enskilde forskaren möter i sin vardag. Det gäller därför att på alla upptänkliga sätt uppmuntra forskare att föra ut sina resultat så att de kommer till nytta i samhället. För ESO som verkar under devisen att vara ”en brygga mellan forskning och politik” är nyttiggörandet av samhällsvetenskapliga forskningsrön av stor vikt och de incitament som är förhärskande i akademien har vid ett antal tillfällen inneburit att ESO har haft svårt att hitta forskare som vill skriva rapporter. Det lönar sig helt enkelt inte akademiskt att skriva en rapport till ESO när alternativkostnaden är tid ägnad åt en artikel till en topptidskrift. Det är då naturligt att medelåldern på författare till ESO:s rapporter är ganska hög. Det är ofta först när en forskare har fått en etablerad position i akademien som intresset och tiden för att skriva en rapport till ESO finns. Vår övergripande och enkla rekommendation till regeringen är därför att med alla tänkbara medel uppmuntra och belöna samverkan så att incitamenten i akademien styr mot ökat nyttiggörande, särskilt av forskningsresultat som finansierats med offentliga medel.

Referenser

- Alvesson, M. och Sjöholm, F. (2023), ”Ekonomiprofessorers genomslag i vetenskap och forskningskommunikation”, *Ekonomisk debatt*, 51(5), s. 64–74.
- Heckman, J. J. och Moktan, S. (2020), ”Publishing and Promotion in Economics: The Tyranny of the Top Five”, *Journal of Economic Literature*, 58(2), s. 419–470.
- Högskolelag (1992:1434).
- Proposition 1998/99:94. *Vissa forskningsfrågor*.
- Proposition 2020/21:60. *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*.
- SCB (2023), *Statliga anslag till forskning och utveckling 2023*.
- Språklag (2009/600).
- U2023/01317. *Uppdrag till forskningsfinansiärerna att inkomma med analyser som underlag till regeringens forskningspolitik*.
- U2023/01467. *Inbjudan till lärosäten, myndigheter och organisationer att inkomma med synpunkter till regeringens forskningspolitik*.
- Vetenskapsrådet (2019). *Indikatorer för uppföljning av samverkan och samhällspåverkan inom utbildning och forskning*.

2 Styrning av samhällsvetenskaplig forskning

Astri Muren

2.1 Inledning

Svenska lärosäten är statliga myndigheter, men de är ganska speciella sådana just genom att de är universitet och högskolor och ansluter till en gammal och internationellt etablerad tradition för hur sådana fungerar.⁹ Universitetens unika kompetens är en internationellt bekräftad expertkunskap inom de olika fälten för den egna verksamheten, och en stark tradition är att universitet styrs nära den kunskapen, genom fakulteter och institutioner. Ibland framförs ”decentralisering” som en problematisk egenskap hos svenska universitet, men det ligger i universitetens natur att verksamheten huvudsakligen styrs från lokal nivå.

Finansieringen av högskolesektorn är också speciell jämfört med andra statliga myndigheter. I Sverige finansieras utbildning på grundnivå och avancerad nivå i form av så kallade ”takbelopp”, som utgör ett uppdrag att registrera och examinera ett visst antal studenter. Avräkning mot takbeloppet sker genom en förutbestämd och studieområdesspecifik summa per registrerad (”helårsstudent”) och examinerad (”helårsprestation”) student, med återbetalning till staten vid underprestation. Varje universitet har alltså ett uppdrag att prestera en viss mängd registrerade studenter och godkända resultat för dessa studenter. Möjligheterna att ”spara” prestationer från ett år till ett annat är begränsade och institutionerna får räkna med att bidra till återbetalning om de inte uppfyller sin kvot. I oturliga fall kan det bli ett antal miljoner som ska återbetalas för ett års underprestationer och systemet ger därmed starka incitament att

⁹ I hela framställningen används ”universitet” som huvudbegrepp snarare än lärosäte eller högskola, och ingen särskild poäng görs av skillnader mellan universitet och högskolor.

erbjuda utbildningar och kurser som lockar och intresserar studenterna.

En ytterligare osäkerhet i den finansiella planeringen är den externa forskningsfinansieringen, där hälften eller mer av en institutions medel för forskning kan bestå av bidrag från finansiärer i (främst) Sverige och EU. Detta system ger starka incitament att bedriva forskning som hävdar sig i hård konkurrens, vad gäller både kvalitet och inriktning. De tydliga ekonomiska riskerna för universitetet får hanteras genom gradvisa förändringar över tid i inriktningar av utbildning och forskning och lämnar därmed i praktiken viktiga innehållsbeslut åt universitetet. Det är kanske svårt att jämföra universitetet med andra myndigheter, men detaljstyrning tenderar nog att kräva fasta anslag.

Den beskrivna dynamiken skapar vissa utmaningar vid utformningen av en forskningspolitik. Eftersom det är svårt att detaljstyra det som har med själva den akademiska kunskapen och verksamheten att göra så kommer styrning att delvis inriktas på andra saker, t.ex. samverkan med det omgivande samhället, internationalisering, eller karriärvägar – fortfarande rimligen med ambitionen att också påverka forskningen i önskvärd riktning.

I detta kapitel presenteras en övergripande ”inifrånbild” av hur universitetens verksamhet fungerar och hur olika typer av styrning påverkar den. Inriktningen är på samhällsvetenskaplig forskning, även om en del av resonemangen har bredare tillämpning. Övergripande organisatoriska förutsättningar presenteras och diskuteras först, sedan mer specifikt vad gäller karriärvillkor och incitament i forskning och högre utbildning. Universitetens verksamhet innefattar olika former av samverkan och dess betydelse inom samhällsvetenskaplig forskning diskuteras. Avslutningsvis ges några rekommendationer för styrning av sektorn.

2.2 Samhällsvetenskaplig forskning bedrivs tillsammans med högre utbildning

I ett i hög grad offentligt finansierat system som Sveriges styrs forskningen via långsiktiga organisatoriska förutsättningar samt reglerade former för anställningar och utbildning, utöver den mer

direkta styrning som sker genom anslagstilldelning och regleringsbrev.

Samhällsvetenskaplig forskning bedrivs i likhet med annan forskning i de flesta länder huvudsakligen vid universitet.¹⁰ Nationalencyklopedin definierar universitet som ”läroanstalt för högre utbildning och, i modern tid, forskning”. Forskning är alltså i praktiken nära sammankopplad med högre utbildning, och styrningen påverkar inte bara forskningsmiljöer och forskning utan också den högre utbildningen.

Till samhällsvetenskap brukar räknas ekonomisk historia, företagsekonomi, kulturgeografi, psykologi, nationalekonomi, socialantropologi, socialt arbete, sociologi, statistik och statsvetenskap.¹¹ Ämnena förenas av att de genomgick en stor utbildningsexpansion från 1960-talet och framåt, när Sverige började satsa på att utbilda allt större andelar av varje årskull samtidigt som välfärdsstatens behov av tjänstemän med just de samhällsvetenskapliga kompetenserna växte.¹² Den samhällsvetenskapliga forskningen bedrivs alltså i miljöer med stora utbildningsuppdrag, och en senior forskare, såsom en professor, inom en samhällsvetenskaplig disciplin är oftast också en lärare i den högre utbildningen. Den samhällsvetenskapliga professorn passar nästan bättre in på en amerikansk definition av professor, som i Merriam-Webster: ”a faculty member of the highest academic rank at an institution of higher education” eller ”a teacher at a university, college, or sometimes secondary school” än den svenska i Nationalencyklopedin: ”professor, den främsta befattningshavaren vid en universitets- eller högskoleinstitution, med ett särskilt ansvar för forskning och forskarutbildning”.

Alla som verkar vid universiteten känner igen en prestige-rangordning där forskningen ligger högst, vilket kan förleda till tron att forskningen är det viktigaste som görs vid universiteten. Men utan studenter och högre utbildning skulle vi inte ha några universitet, och med det perspektivet blir utbildningen det främsta målet, och forskningen nödvändig för att kunna uppfylla målet. I

¹⁰ Undantag finns till synes, som Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, Institutet för näringslivsforskning eller Institutet för framtidsstudier, men dessa forskningsmiljöer är i själva verket nära knutna till ett eller flera universitet genom att många av deras forskare och anknutna forskare också har anställningar eller affilieringar vid universiteten.

¹¹ Dessa återfinns t.ex. i Vetenskapsrådets beredningsgrupper HS-B, HS-C, HS-E och HS-F.

¹² Utvecklingen finns beskriven för miljöerna vid Stockholms universitet i Dahl och Danielson (2014).

den amerikanska universitetsvärlden där tonen sätts av icke-statliga universitet är det extra tydligt varför professorerna definierar sig som lärare. Anställningen är ju som lärare för att universitetet behöver lärare till sina betalande studenter, men en lärare vid ett fint universitet måste också vara en framstående forskare.¹³

Inom universiteten finns starka drivkrafter för kvalitet i forskning, mest påtagligt den kontinuerliga sakkunniggranskningen vid vetenskaplig publicering och i karriärsteg alltifrån doktorsdisputationen till professorstillsättning eller -befordran. I denna liksom i många andra aspekter av universitetens verksamhet finns stor internationell överensstämmelse, vilket skapar en internationell kvalitetsnormering. Även att forskningen bedrivs tillsammans med den högre utbildningen har positiva effekter. Mest tydligt gäller detta i forskarutbildning, men överhuvudtaget är studenter bra på att ställa frågor och förvänta sig övertygande svar – och att inte låta sig tystas av eller ens bry sig så mycket om interna maktstrukturer och akademisk prestige.

Forskning och utbildning är en på många olika sätt sammankopplad verksamhet inom universiteten och de två borde inte behandlas separat, och inte heller separat från samverkan, då de bedrivs i ett sammanhang av samma individer. Den högre utbildningen behöver ha en bredd och för att möjliggöra detta med hög kvalitet behöver forskningen inom universiteten ha ungefär samma bredd. En stark profilering av forskning inom ett lärosäte kan möjliggöra högre kvalitet inom profilen, men det kommer att begränsa utbildningen. Kanske kan en forskningsprofil kombinerad med en smalare, eller mer inriktad utbildning, vara en rimlig avvägning för ett mindre lärosäte, men de stora lärosätena behöver vara breda för att kunna bedriva utbildning på alla nivåer, och särskilt forskarutbildning.

2.3 Karriären som lärare och forskare

I Sverige sätter staten ramarna för anställningar vid högskolan (se Högskolelagens 3:e kapitel Professorer och andra lärare). Det finns en påfallande hög grad av igenkänning och överensstämmelse världen över i dessa strukturer, vilket är en indikator på hur inter-

¹³ Det är då rimligt att som en amerikansk professor beskriva sitt yrke som *"I teach"*, och den viktiga frågan är sedan var, dvs. vid vilket universitet, som professorerna har sin lärar- och forskargärning.

nationell den akademiska världen är. En karriär som akademisk lärare och forskare är starkt påverkad av de internationellt bestämda normerna inom den aktuella disciplinen.

Gemensamt är att man blir forskare när man framgångsrikt genomgått en forskarutbildning och alltså disputerat för doktorsgrad. De kompetenser man skaffar sig där är överblick över ett forskningsområde, kunskap om och förmåga att använda sin disciplins analysmetoder, och förmågan att beskriva sina resultat och deras relation till den så kallade forskningsfronten. I forskarkarriären använder man dessa kompetenser för att bli en etablerad forskare.

På sikt brukar man som akademiker vilja ha en läraranställning, dvs. som lektor eller ännu hellre professor, och för att nå dit behöver man också meritera sig pedagogiskt. Universitetens anställningsprocesser har ändrats i grunden jämfört med i äldre tid och en blivande universitetslektor i ett samhällsvetenskapligt ämne behöver numera kunna visa på ganska omfattande undervisningsmeriter, medan det en gång i tiden ansågs tillräckligt att ha disputerat. Unga akademiker planerar sin karriär utifrån nutida krav och dokumenterar meriterna i sin ”pedagogiska meritportfölj”, och universiteten har särskilda enheter som ger universitetspedagogiska utbildningar där lärare måste ta ett visst antal poäng.

Universitetslärare har inte lika uttalat som lärare i skolan att hantera utmaningar runt gruppdynamik, neuropsykiatriska variationer, olikheter i stöd hemifrån, med mera (dessa frågor har dock över tid fått ökad vikt även på universiteten). I likhet med en skollärare behöver universitetsläraren veta betydligt mer än studenterna om det som lärs ut och studenter på ett universitet har förstås mer ämneskunskaper än barn i skolan har. Universitetsläraren behöver ha större överblick över sin disciplin, kunna sätta in vetenskapliga metoder och insikter i sina sammanhang, följa och förstå förändringar, osv. Detta är ett viktigt skäl till att en universitetslärare bör vara en aktiv forskare.¹⁴ Efter den stora utbildningsexpansionen på 1970-talet i Sverige tog det lång tid innan det fanns tillräckligt många forskarutbildade lärare vilket, i alla fall i samhällsvetenskaperna, skapade en situation där högre utbildning bedrevs separat från forskning. Denna hållning blev inte bestående i längden och vi har nu de för universitetsvärlden vanligare kombinerade forsknings- och

¹⁴ Ett annat skäl är att man vill att läraren ska vara aktiv och utvecklas som forskare även framåt i tiden och detta kan bara ske om hon eller han hela tiden är en aktiv forskare.

utbildningsmiljöerna. Många inom akademien skulle hålla med om att kvaliteten i alla delar av verksamheten är påtagligt högre.

Det finns olika sätt att vara en stimulerande lärare på och det bör inte vara en ambition att lärare i högre utbildning ska vara identiska. Även studenter är olika i sina förväntningar på en lärare. De flesta brukar minnas sina universitetslärare även om det var länge sedan man studerade och det kanske beror på att man tyckte att man vann viktiga insikter på deras kurs. Man kan argumentera för att erfarna professorer är de lämpligaste för nybörjarterminerna och unga metodkunskapsmässigt nyslipade postdoktorer eller biträdande lektorer för de högre kurserna, där studenterna har en god bakgrund i ämnet och kan värdera lärarens kunskap om den senaste forskningstrenden högre än dennes pedagogiska klarhet.

Att kombinera rollerna som forskare och lärare innebär vissa motsättningar och valsituationer vad gäller tidsprioritering och meritering. Även om alla akademiker vet att framtiden för disciplinen bestäms av förmågan att intressera ambitiösa ungdomar för att skapa sig en karriär inom den, är inte alla alltid på topp som lärare. Det finns tidskonflikter – t.ex. en viktig fas i forskningen, eller en deadline för ansökan om externa forskningsmedel – som kan krocka med undervisningsförberedelserna. Det kan finnas en otålighet med nybörjarstudenters begränsade förkunskaper i något skolämne, eller med deras vilja att lägga ner tid på studierna.

Förväntningarna att lärare ska vara väl förberedda och hjälpsamma är dock inte mindre idag än de var för 30–40 år sedan (snarare större i vårt mer serviceinriktade samhälle), och universitetslärare konfronteras kontinuerligt med studenternas förväntningar, bl.a. genom de enkäter studenterna ombeds fylla i efter varje kurs. Finansieringen av utbildningen gör, som beskrivits tidigare, att varje institution är beroende av att anta tillräckligt många studenter och att övertyga dessa om att stanna kvar i utbildningen och tentera med godkända resultat. Mer subtila mekanismer kan finnas som har att göra med utvecklingen över tid mot en sammankopplad lärar- och forskarroll. De kvalitetsinriktade drivkrafter som finns i forskarrollen kommer då också i någon mån att gälla för lärarrollen – det blir viktigt att vara framgångsrik inte enbart som forskare utan också som lärare. Sammantaget finns olika aspekter av karriären som forskningsaktiv universitetslärare som gör att det blir problematiskt om studenterna är missnöjda.

En mer forskningspolitisk styrning som påverkar lärar-/forskar-karriären handlar om internationalisering. Ordet låter lite som att det beskriver en förändring från ett läge ”utan” till ett läge ”med”. Men internationell utblick och överblick, internationella kontakter, läsning av vetenskaplig litteratur publicerad på det för tillfället dominerande vetenskapliga språket (först latin, sedan tyska, numera engelska), internationell publicering och fysiska resor (långa och korta) har alltid varit en viktig och nödvändig del av universitetens verksamhet, i både forskning och utbildning. Carl von Linné t.ex. gjorde omfattande resor dels för att träffa och arbeta med och lära sig av viktiga personer, dels för att samla data. Forskare har alltid haft kontakt med andra forskare som arbetar med liknande frågeställningar och metoder, men numera är det ofta inte nödvändigt att flytta på sig, i alla fall inte permanent, för att skapa och upprätthålla kontakterna.

I flera samhällsvetenskapliga ämnen, liksom i många andra ämnen, har utvecklingen under en ganska lång tid gått mot en mer internationell akademisk arbetsmarknad. Det innebär att en utan-annonserad anställning får fler sökande från olika länder vilket ökar möjligheterna att vid varje anställningstillfälle göra en stark rekrytering. Det innebär också att en i Sverige baserad arbetssökande akademiker behöver fundera på, och i många miljöer förväntas, att söka nästa position internationellt och därmed vara beredd att flytta, kanske för lång tid. Och att även en framstående forskare kan ha svårt att hävda sig i den starka internationella konkurrensen om positionerna i Sverige.

På detta sätt, och egentligen alldeles av sig själv, går akademien mot en alltmer global arbetsmarknad. Även om vi kan se att de olika formerna av internationellt utbyte är positiva på många sätt, både i sig själva och genom sin inverkan på kvaliteten i forskning och utbildning så kan de problematiseras, bl.a. utifrån ett samhällsvetenskapligt forsknings- och utbildningsperspektiv. Forskning är ju starkt internationell och skulle i sig kunna bedrivas nästan var som helst på jordklotet, medan utbildning har en mycket tydligare plats-tillhörighet. Med internationell rekrytering blir utbildningen mer internationell och mindre anknuten till en plats eller ett land och dess institutioner och egenheter, vilket inte bara är till fördel. En långtgående internationalisering kan också försämra förutsättning-

arna för samverkan i och med att anknytningen till platsen och det lokala språket blir svagare.

Det verkar troligt att den internationella arbetsmarknaden på något sätt påverkar vilka som söker sig till forskningen – den som inte är beredd att flytta, kanske med familjen, kommer att planera för en annan karriär än den akademiska. Och om ambitionen inte är att bli akademiker så räcker en masterexamen långt och då kanske det inte känns värt att ägna fyra-fem år åt en forskarutbildning.

I Betänkande av forskarkarriärutredningen, SOU 2016:29, framgår argument och ambitioner för statens styrning av akademiska karriärvägar. Utredningsförslagen utgår från ambitionen att "[...] säkra återväxten av framstående unga forskare i Sverige" (s. 13) och föreslår stärkta anställningsvillkor för doktorander och meriteringsanställningar för nyligen disputerade. Utredningen diskuterar möjligheter att påverka mobilitet i anställningen både mellan lärosäten inklusive lärosäten belägna i utlandet, och mellan lärosäten och andra samhällssektorer. En styrning av anställningsstrukturer är till sin natur ganska långsiktig och det är naturligt att man, som utredningen gör, fokuserar på ett allmänt hållet kvalitetsmål. Utredningens resonemang om mobilitet pekar på att detta är svårt att styra direkt via anställningsstrukturer även om en önskan att göra det kan finnas. Utredningens förslag om trygga anställningar för doktorander, som ju har genomförts, har dock rimligen lett till en ökad internationell mobilitet i och med att Sverige på detta sätt fått internationellt sett mycket fördelaktiga finansiella villkor för doktorander.

Fast det är möjligt att se att den globala akademiska arbetsmarknaden för med sig nackdelar så finns starka fördelar, och i vilket fall är det svårt att påverka utvecklingen. Universiteten är nätverksorganisationer med vittförgrenade nationella och internationella kontakter på alla nivåer från rektor till fakulteter till institutioner till individuella forskare. Om sådana nätverk inte finns uppstår en indikation på att verksamheten inte riktigt bedrivs som den borde. Ambitionen att "internationalisera" kan i det ljuset förklaras som en ambition att öka kvaliteten. Men det är ett lite grovt tillyxat medel – det är ju kvaliteten som är målet och inte mängden av internationella kontakter, resor, vistelser, publiceringar, eller vad det är som mäts. Med undantag av publiceringar i högt rankade internationella vetenskapliga tidskrifter och bokförlag, där mer alltid är bättre, är det kanske viktigare att indikatorer på god internationell kontaktyta

finns, snarare än att lärosätena tävlar om att vara mest internation-
aliserade.

2.4 Samverkan inom samhällsvetenskaperna

”I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det om-
givande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kun-
skap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till
nytta” (1 kap. 2§ högskolelagen (1992:1434)). Både benämningen
samverkan och att den ska ske ”för ömsesidigt utbyte” signalerar att
samverkansuppgiften ses som likställd eller i alla fall sammankopplad
med forskning och utbildning. Bjare och Perez Vico (2021), beskri-
ver hur föreställningarna av samverkan har förändrats över tid och
det framgår där bl.a. att samverkansdefinitionen ibland har lutat lite
mer, ibland lite mindre, åt tankar om nyttiggörande specifikt för
näringslivet.

Det finns egentligen ingen tydlig definition av vad som innefattas
i samverkan, eller vad som inte innefattas. Därför blir det lite upp till
den som vill att bestämma innehållet, med resultatet att allt som
säger att det är samverkan också är samverkan och ingen etablerad
metod att utmana denna föreställning finns. Det samverkansprojekt
som en forskare bedriver och antagligen beskriver på sin personliga
webbplats, är något ganska konkret och specifikt för just den for-
skaren, som ett forskningssamarbete som involverar en eller ett par
personer anställda vid en myndighet. Det kan också vara ett expert-
uppdrag, kanske som ledamot i en bedömande, beslutsfattande eller
utvärderande grupp – sådana uppdrag är vanliga bland lärarnas så
kallade bisysslor. Om universitet ger den centrala förvaltningen i
uppdrag att identifiera, lyfta fram och kanske driva samverkans-
projekt så är det inte givet att blicken fästs på redan pågående for-
skarnära samverkansaktiviteter om dessa inte ingår i definitionen.

Det är annorlunda med forskning och utbildning då vi vet ganska
bra vad dessa aktiviteter innefattar och det finns mått på kvantitet,
om än inte alltid på kvalitet. För forskningen finns antal publice-
ringar, antal publiceringar på engelska, antal publiceringar i tid-
skrifter med peer-review, externa forskningsanslag i kronor, man-
timmar i forskningsaktivitet m.m. För utbildning finns antal exami-

nerade studenter, antal registrerade studenter, prestationer hos dessa studenter, antal examina osv. Men hur mäter vi samverkan?

En tydlig form av samverkan är ett projekt som organiseras på central universitetsnivå med samverkan som explicit huvudsyfte, med minst ett universitet eller högskola och minst en icke-akademisk aktör som part, ibland med finansiering från de ingående parterna, ibland även med finansiering från en tredje part (t.ex. Vinnova). Man behöver inte tvivla på att ett sådant projekt är en form av samverkan, men genom vagheten i definitionen ges denna typ av explicit samverkansprojekt ett tolkningsföreträde angående vad samverkan är. De andra aktiviteterna på mer kapillär nivå som pågår inom lärosätena och som kan stämma mycket bra in på högskolelagens definition blir lätt lite osynliga om de inte stämmer med idén att samverkan sker i lite mer grandiosa projekt. Att en forskare har ett samarbete med t.ex. Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen i vilket en för den myndigheten intressant metod utvärderas och data samtidigt genereras som analyseras i en vetenskaplig artikel tenderar att inte lyftas upp och synliggöras (ett exempel är Fogelgren m.fl. 2023). Ett annat exempel är universitetslärarnas bisysslor som i många fall är värdefulla samhällskontakter för ömsesidigt utbyte, men dessa tenderar att ses som lite oroande och lyfts inte fram som samverkan på övergripande universitetsnivå.

Ett motiv för statens styrning av samverkan är att påverka forskningen i samhällsnyttig riktning. Frågan är om samverkan och nyttiggörande av forskning i sig orsakar samhällsnyttig forskning? Eftersom vi inte riktigt vet vad samverkan är eller hur mycket samverkan vi har eller vill ha så är det svårt att exakt beskriva sambandet mellan samverkan och samhällsnyttig forskning.

Med sin koppling till välfärdsstaten kan man tänka att de samhällsvetenskapliga ämnena har en inbyggd samhällsnyttighet. Kanske detta är ett skäl till att begreppet ”nyfikenhetsdriven” om forskning, med dess motsats ”tillämpad” eller ”utmaningsdriven” forskning, inte känns helt naturlig här. Det är uppenbart att forskning kan leda till samhällsnyttiga resultat utan att det var känt från början eller planerat att detta skulle ske. Men en forskare inom t.ex. sociologi, statsvetenskap eller psykologi kan mycket väl vara nyfiken på hur någon aspekt av samhället (dess beståndsdelar i form av individer, institutioner, organisationer, socialt samspel etc.) fungerar, och den forskning som uppstår ur detta kan samtidigt vara både

tillämpad och i någon mening avsiktligt samhällsnyttig. Kanske är det egentligen problemorienteringen, dvs. att forskningen kan kopplas till någon policyfråga, som utgör ”nyttigheten” – som egentligen är svår att precisera och som dessutom kan variera över tid beroende på vilka samhällsproblem som är mest pressande.¹⁵ Kopplingen till för välfärdsstaten viktiga utbildningar visar på en annan och omfattande samhällsnytta av forskning, nämligen högre utbildning på alla nivåer.

Det finns nog en gammal föreställning om universiteten som elfenbenstorn, dvs. som isolerade från det omgivande samhället. Kan den bero på att när man som ung läser på universitet tycker man det verkar dammigt och isolerat och den föreställningen tar man med sig i sin senare verksamhet? Som student har man framför allt kontakt med utbildningsdelen av universitetens verksamhet, men både i forskning och samverkan finns ett stort engagemang i aktuella samhällsförändringar och problem. En undersökning av Vetenskapsrådet (2019) kommer till slutsatsen att forskarnas val av forskningsfrågor ligger före de satsningar på särskilda forskningsinriktningar som ofta görs. Det som sägs där är alltså att forskare bedriver samhällsnyttig forskning genom att de tidigt identifierar och ägnar sig åt forskningsfrågor som är relevanta för aktuella samhällsproblem. En pilotutvärdering av forskningskvalitet och samverkan inom svensk statsvetenskap av Vetenskapsrådet (2021) finner att både forskningen och samverkansaktiviteterna håller hög nivå, och dessutom att forskningskvalitet och samhällsbetydelse är nära sammankopplade.

Vid styrning av samverkan är det viktigt att ge utrymme för att samverkan kan ta många olika former, då en smal definition riskerar att utesluta viktig reell pågående samverkan – och i värsta fall styra bort från sådana forskningsnära samverkansaktiviteter som kanske är väl så intressanta för samhällsnyttan.

2.5 Avslutande kommentarer

I kapitlet har kontexten för samhällsvetenskaplig forskning och samverkan beskrivits genom några aspekter av verksamheten vid universiteten och hur sammankopplade de olika delarna av verksam-

¹⁵ Se Holmberg och Svanström (2023) för en kritisk diskussion av nyttighetskrav på forskning.

heten är. Styrning är alltid svårt och universitetens egenskap att vara experter på sin egen verksamhet gör det nog ännu lite svårare att styra dem, men självklart vill och behöver huvudmannen styra, bl.a. genom att bedriva forskningspolitik.

Några slutsatser av genomgången och resonemangen ovan är dessa.

Om forskningsprofilering: Profilering av forskning innebär också profilering av utbildningen och detta gäller särskilt på högre nivåer som master- och forskarutbildning. Om Sverige ska kunna utbilda forskare inom de internationellt rådande områdena och metoderna så behöver dessa forskningsmiljöer kunna finnas vid de stora universiteten, som alltså inte bör förmås att profilera sig på något annat sätt. Profilering kan vara rimligt för mindre lärosäten där man kan acceptera att utbildningen också profileras, men då bör expertkunskapen vid dessa lärosäten få starkt inflytande över profileringen, som också bör kunna förändras över tid.

Om internationalisering: Nära kontakt med det internationella forskarsamhället är nödvändigt och självklart viktigt för universiteten. Styrning av internationalisering skulle med fördel kunna inrikta sig mer på att se till att internationella forskar- och forskningskontakter är vanligt och brett förekommande och att de är av god kvalitet.

Om samverkan: Forskarnära samverkan bör vara i fokus och samverkan kan ta sig ganska olika former i olika ämnen, då de akademiska disciplinerna genom sin natur vetter mot olika delar av samhället. Styrning av samverkan bör vara öppen för olika typer av kontakter och ömsesidigt utbyte – för vissa handlar det om samverkan med muséer, för andra med näringsliv eller skola, och för ytterligare andra med Regeringskansliet. Ingen av dessa bör vara viktigare eller mindre viktig än andra.

Referenser

- Betänkande av forskarkarriärutredningen, SOU 2016:29.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2016/03/sou-201629/>.
- Bjare, U. och Perez Vico, E. (2021), "Föreställningar om samverkan", i Linus Salö (red.) *Humanvetenskapernas verkningar*, kap. 9, Dialogos Förlag.
- Dahl, G. och Danielson, M. (red.) (2014), "Faculty of Social Sciences Stockholm University 1964–2014".
https://www.samfak.su.se/polopoly_fs/1.217756.1422367047!/menu/standard/file/Jubileumsbok_web.pdf.
- Fogelgren, M., Ornstein, P., Rödin, M. och Skogman Thoursie, P. (2023). "Is Supported Employment Effective for Young Adults with Disability Pension? Evidence from a Swedish Randomized Evaluation". *Journal of Human Resources*, 58(2), March, s. 452–487.
- Holmberg, T. och Svanström Y. (2023), "Kan forskningen vara både fri och samhällsnyttig?" *Curie* 26 april.
- Högskolelag (1992:1434).
- Vetenskapsrådet (2019), *Forskningsöversikt 2019 Humaniora och samhällsvetenskap*, bilaga.
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2019-01-29-forskningsoversikt-2019-humaniora-och-samhallsvetenskap.html>.
- Vetenskapsrådet (2021), *Quality and Impact of Research in Political Science in Sweden. A Pilot Evaluation*.

3 Hur få mer samhällsnyttig forskning? Lärdomar från och för nationalekonomi¹⁶

Lars Hultkrantz

3.1 Inledning

En vanlig självbild bland nationalekonomer är att ämnet i sin forskning framgångsrikt förenar vetenskaplig kvalitet med praktisk/politisk relevans när det gäller att finna lösningar på aktuella samhällsproblem. För svensk del grundlades en sådan självbild tidigt genom att flera av ämnets namnkunniga företrädare under början av 1900-talet – som Knut Wiksell, Gustav Cassel, Eli Heckscher, Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal – både åtnjöt hög respekt för sina vetenskapliga insatser och var djupt engagerade i svensk politik och debatt. Just nationalekonomi med sitt fokus på analys av allmängiltiga samband, förr talade man till och med om ”lagar”, som reglerar samhällsfenomen, erbjuder den som är intresserad av, och vill påverka, samhällsförhållanden, en väg att kombinera vetenskaplig analys med engagemang för att söka och föreslå konstruktiva politiska lösningar. Sambandet mellan (politisk) relevans och (vetenskaplig) kvalitet kan uppfattas vara dubbelsidigt. Hög kvalitet är en förutsättning för relevans samtidigt som en strävan mot relevans kan driva det vetenskapliga arbetet mot att söka ny kunskap.

Men ett ömsesidigt berikande mellan dessa delar är ändå inte helt självklart, särskilt inte för den enskilde forskaren. Både forskning och samhällsdebatt kräver tid och engagemang. Framgång på ettdera området kan kräva specialisering. Den som splittrar sig i för hög grad riskerar att framstå som okunnig, ytlig och/eller fyrkantig, vare sig det bedöms av de vetenskapliga tidskrifternas granskare eller av debattörer, utredare och politiska beslutsfattare. Detta kan tvinga

¹⁶ Jag tackar Lars Jonung, Jan-Eric Nilsson och Fredrik Sjöholm för värdefulla synpunkter men friskriver dem från allt ansvar för innehållet i detta kapitel.

den enskilde forskaren att välja det ena eller andra. I den bästa av världar uppkommer ändå en lagom blandning av individer vid universitetsinstitutioner, forskningsinstitut och på nationell nivå med olika, men kompletterande, specialisering.

Men frågan är om och hur ett sådant lagom uppstår. I denna essä vill jag peka på några förhållanden som kan tala för att de erfarenheter, resurser och kompetens som finns inom svensk nationalekonomisk forskning skulle kunna tas bättre tillvara både inom egna ämnet och i andra discipliner när det gäller att generera kunskap för att förstå specifikt svenska problem och finna lösningar på dessa. Mina resonemang leder till förslag som riktar sig till det egna ämnet, andra ämnen, forskningsfinansiärer och universitetsledning.

3.2 En vändpunkt för svensk nationalekonomi

Precis som nationalekonomer brukar utgå från att aktörer på marknader eller det politiska beslutsfattandets arenor påverkas av aktuella institutionella förhållanden och de incitament dessa ger, är det rimligt att tro att sådana faktorer har betydelse för de avvägningar som görs mellan kvalitet och relevans i akademisk produktion. En konsekvens av detta kan vara att de avvägningar som görs av enskilda forskare, forskningsmiljöer och lärosäten kan variera över tid till följd av ändrade förutsättningar. Sådana förändringar av ramvillkor sker inte alltid snabbt utan utdraget över längre tid. Beteendeförändringar kan även bero av påverkan mellan individer och grupper vilket i sin tur också kan bidra till att förändringar får ett utdraget förlopp och får genomslag som märks tydligt först efter längre tid.

Med denna utgångspunkt är det intressant att läsa en artikel av Karl G Jungenfelt och Assar Lindbeck från 1969 om ”Den nationalekonomiska forskningen i Sverige efter andra världskriget”. De överblickade vid den tidpunkten svensk forskning som pågått under ett kvarts sekel.¹⁷ Jungenfelt och Lindbeck noterade givetvis den starka position ämnets företrädare hade före kriget på både den internationella vetenskapliga och den inhemska politiska arenan. Men även om de, som då varandes yngre forskare som skrev om den forskning som bedrivits av den närmast föregående, och till stor del

¹⁷ En bredare översikt av samma ämne ges i Jonung (1992).

ännu verksamma, generationen, nog uttryckte sig medvetet försiktigt är det inte svårt att uppfatta att de ansåg att denna första efterkrigsgeneration ägnat sig för mycket åt utredning av svenska förhållanden och för lite åt genuin forskning av intresse utanför landet. Därmed hade man inte bara förlorat en del av ämnets framträdande ställning på den internationella vetenskapsfronten utan även, paradoxalt, inhemsk relevans. De avslutar sin exposé på detta sätt:

”Karakteristiskt för svensk ekonomisk forskning under efterkrigstiden har varit den starka inriktningen på tillämpningar, snarare än på teoriutveckling. [Man] kan också säga att tillämpningsanalysen ofta har använt sig av relativt enkel metod. Som framgått av denna redogörelse har ekonometrin inte uppnått någon stark ställning i svensk ekonomisk forskning.” (Jungenfelt och Lindbeck 1969, s. 247).

Det är uppenbart att både Jungenfelt och Lindbeck drog slutsatser av detta, som genom deras (och andras) praktiska gärningar under lång tid, vid Handelshögskolan i Stockholm (HHS) respektive Institutet för internationell ekonomi (IIES) vid Stockholms universitet, har satt avtryck på ämnets utveckling.¹⁸ Lindbeck har även vid sidan av sitt chefskap vid IIES i hög grad satt tonen för landets nationalekonomiska forskning under ett halvsekel. Även Jungenfelt har haft stort och varaktigt inflytande, om än mer bakom kulisserna, som handledare för ett stort antal personer som varit verksamma både inom och utanför akademien (jag är en bland många), se Englund m.fl. 2021.

En viktig slutsats formuleras än idag på följande sätt på IIES hemsida:

”Att publicera forskning i internationellt kända ekonomiska tidskrifter blev en viktig del av IIES. Detta skulle garantera att vår forskningsverksamhet blev föremål för internationell granskning och säkerställa att IIES arbetade vid den internationella forskningsfronten samt bidrog till att gradvis flytta denna gräns. Som Lindbeck sa; ’Detta är det bästa sättet att undvika medioker eller till och med dålig forskning. Dålig forskning är värre än ingen forskning alls.’ (IIES 2023)

¹⁸ Lindbeck själv var fram till början av 1980-talet, i likhet med de flesta andra forskare i nationalekonomi, inte så inriktad på publicering i internationella vetenskapliga tidskrifter, men blev mycket aktiv efter 1985 (Henrekson 2021). Jungenfelt å andra sidan publicerade mycket lite efter att han hade blivit professor 1972, utan satsade på att ”verka men inte synas” (Englund m.fl. 2021).

På nationell nivå kan det kanske mest märkbara tecknet på en förändring i denna riktning ses i doktorsavhandlingarnas struktur. Nationalekonomiämnet kom att i jämförelse med andra samhällsvetenskaper, för att inte nämna humaniora, vara tidigt ute med att övergå från monografier till sammanläggningsavhandlingar. Detta innebar särskilt en markering av att avhandlingen inte skulle ses som en slutprodukt i form av en bok utan som en samling essäer avsedda för tidskrifter. De ingående arbetenas kvalitet och vetenskapliga vikt måste ytterst avgöras av hur de klarar den granskning som görs vid publicering (före eller efter disputationen) i internationella vetenskapliga journaler.

Betydelsen av detta var mycket vittgående. Doktoranderna fick anledning att noga överväga om resultatet av deras arbete skulle vara av intresse för inte bara inhemska läsare utan hela det internationella vetenskapssamhället, med krav på dels användning av den senaste teorin och metodiken, dels fokusering på forskningsfrågor som inte bara är av nationellt intresse. Men i förlängningen kom detta också efter hand att ställa höga krav på doktorandernas handledare och de forskningsmiljöer de var verksamma i. Doktoranderna förväntade sig självklart att även de seniora forskarna aktivt och framgångsrikt publicerade i framstående vetenskapliga tidskrifter.

Denna utveckling är inte unik för nationalekonomi. Under de senaste decennierna har denna typ av publicering, med vissa eftergifter för de ämnen som fortfarande skriver monografier och/eller på svenska, även blivit en viktig grund för värderingar, rankningar och ekonomiska ersättningar till forskare, forskningsmiljöer, institutioner och lärosäten.

Denna inriktning förefaller att, åtminstone för nationalekonomiämnets del, ha varit framgångsrik när det gäller att nå publiceringar i de ledande tidskrifterna. Björklund (2014) finner i en studie 65 artiklar med svenska medförfattare i sex nationalekonomiska topp-tidskrifter under åren 2002-13, vilket är 30 procent mer än totalt i övriga nordiska länder trots att dessa har totalt 50 procent fler invånare än Sverige.

3.3 Var detta bara bra?

Men allting har ett pris. Björklund konstaterar att ett problem med fokuseringen på toppubliceringar är att det blir mindre tid att ägna sig åt utredningar och debatt på hemmaplan, särskilt eftersom sådana publiceringar ofta kräver omfattande och långvariga samarbeten med forskare i andra länder. Samtidigt påpekar han att det givetvis ändå är en styrka för inhemskt utredningsväsende och debatt att ha tillgång till forskare som har kunskaper och nätverk på högsta nivå.

Att en bra balans är viktig är något som Assar Lindbeck själv skulle varit den förste att framhålla. Detta betonas också på IIES hemsida: ”Lindbeck menade också att forskare har en skyldighet att informera samhället om vad de har lärt sig och att delta i samhällsdebatten.” Som bekant levde Lindbeck som han lärde (se t.ex. Söderström 2021) och på IIES hemsida påpekas att ”flera forskare vid IIES publicerar böcker och artiklar av populärvetenskaplig karaktär, citeras ofta i media och många av dem ger också råd till myndigheter i ekonomisk-politiska frågor”¹⁹.

En något annorlunda bild ges dock av företagsekonomen Holmqvist (2018) i en bok om Handelshögskolan i Stockholm. Enligt honom uppfattas nationalekonomi inom skolan som ett ämne som har hög vetenskaplig pondus, och som därför bidrar till legitimering av Handelshögskolan som en aktad vetenskaplig institution, trots att åtminstone en professor i ämnet vid ett annat lärosäte påstår att ”ingen där bland professorerna engagerar sig i samhällsdebatten” (Holmqvist 2018, s. 76).

En mer heltäckande beskrivning ges i en studie av Alvesson och Sjöholm (2023) som har mätt ”deltagande i tredje uppgiften” under åren 2020-22 bland professorerna i nationalekonomi och företagsekonomi vid alla lärosäten som har minst tre professorer i ettdera ämnet. Sådant deltagande definierades som att ha bidragit till minst en artikel på de tre stora debattsidorna i Sverige *eller* i tidskrifterna *Ekonomisk Debatt* och *Organisation och Samhälle* *eller* i en rapport för SNS och ESO. Författarna drar själva slutsatsen att utfallet är magert. Bara drygt var tredje professor hade publicerat något under denna period.²⁰ De konstaterar också att de institutioner som har ett

¹⁹<https://www.su.se/institutet-for-internationell-ekonomi/om-institutet/iies-historik-1.614132?cache=%2Fmeet-our-students> (hämtad 2023-08-24).

²⁰ Denna studie ger inte stöd för att nationalekonomi skulle lyckas sämre än företagsekonomi, inte heller på HHS, snarare tvärtom.

stort antal citeringar i vetenskapliga skrifter – IIES, finansiell ekonomi på Handelshögskolan, nationalekonomi och företagsekonomi i Jönköping, har en låg närvaro i tredje uppgiften (dvs. samverkan).

Mot denna bakgrund vill jag peka på några åtgärder som kan övervägas i syfte att säkerställa att Sverige, och de svenska skattebetalarna, får bättre avkastning i form av en nationell levande, kunnig och kritisk debatt och förmåga till kvalificerade utredningar om ekonomisk-politiska frågor i svensk kontext. Utgångspunkten för detta är två förändringar av villkoren för forskningen som skett under de senaste decennierna. Den ena är de förändrade förutsättningarna för empirisk forskning som uppstått genom nya metoder för att identifiera och skatta kausala samband från data som samlats in primärt för andra ändamål än forskning. Den andra är framväxten av en internationell (särskilt europeisk) marknad för forskarutbildning. På båda dessa områden har nationalekonomiämnet, särskilt i Sverige, legat i framkant. Detta ger erfarenheter som kan vara till nytta för forskning inom andra discipliner, både inom och utanför samhällsvetenskap, men pekar också på problem som kan uppstå utifrån nationella kunskaps- och kompetensbehov.

3.4 Trovärdighetsrevolutionen

Sedan sekelskiftet har det skett en fundamental förändring av förutsättningarna för samhällsvetenskaplig forskning. Längre betraktades samhällsvetenskaper som mindre ”vetenskapliga” än naturvetenskaperna inklusive medicin och psykologi därför att de som regel inte kunde använda experiment som metod för att vinna kunskap. Det var i och för sig aldrig helt korrekt, och under det förra århundradets sista decennier började experimentell forskning spira inom särskilt nationalekonomi, baserat på kontrollerade ekonomiska experiment i ”laboratoriemiljö” (ofta med studenter som försökskaniner) eller ”i fält”, dvs. med personer i sin naturliga miljö.

Men den stora förändringen, ibland kallad trovärdighetsrevolutionen (Angrist och Pischke 2010), uppkom genom den successiva utvecklingen av metoder för kvasiexperimentell analys. Detta är analys med en familj av metoder, med ett växande antal undergrupper, som instrumentvariabelanalys, skillnad-i-skillnad (difference-in-difference), sambandsbrottsanalys (regression discontinuity) och

matchning (t.ex. propensity-score matching) som använder observationsdata på mikronivå, dvs. data som inte genererats i ett kontrollerat försök utan samlats in eller avlästs av skäl som kan vara andra än forskningssyfte och som redovisas nedbrutna på enskilda individer, företag eller dylikt.²¹ Sådana data har funnits länge utan att metoderna varit utvecklade, eller många förstått att använda dem, men i synnerhet har tillgången blivit mycket större genom it-utvecklingen samtidigt som beräkningskapaciteten för att hantera stora databaser närmast exploderat.

”Revolutionen” uppkommer genom att kombinationen av dessa metoder, data, och beräkningskapacitet gör det möjligt att analysera dessa data, med olika urval och kombination av data från olika källor, på sätt som efterliknar slutledning från data genererade i kontrollerade randomiserade försök. Detta gör det möjligt i många olika situationer att med viss trovärdighet (därav namnet) identifiera kausala effekter och uppskatta deras storlek, kort sagt *evidens*.

Detta har på ett genomgripande sätt påverkat inte minst den nationalekonomiska forskningen både globalt och i Sverige. För att få en bild av genomslaget i aktuell svensk forskning i detta ämne har jag gjort en enkel kategorisering (baserad på abstracts) av de 119 forskningspresentationerna vid den senaste svenska nationella nationalekonomikonferensen i slutet av 2022. Av dessa var 75, eller 64 procent, baserade på observationsdata på mikronivå och de allra flesta analyserade dessa med kvasiexperimentell metodik.²² Övriga 36 procent fördelades på en rad andra metoder (tidsserieanalys, allmänjämviktsmodeller, handelsmodeller, spelteori, finasteori m.m.). Mot denna bakgrund finns det anledning att lyfta fram flera implikationer med relevans för svensk forskningspolitik.

3.5 Ta rygg på nationalekonomi!

Trots att sökandet efter evidens präglar alla vetenskapsområden är trovärdighetsrevolutionen än så länge i hög grad förknippad med nationalekonomi. Efter en genomgång av kursplaner för kandidatut-

²¹ En kort översikt finns i Hägglund och Johansson 2021, kap. 3.

²² En viss aning om bredden i de problem som analyseras ger Ekonomisk Debatt 2023, 51(2), där sex av dessa arbeten redovisas. De handlar om misogyni online, introduktionsprogram för flyktingkvinnor, effekter av matri- respektive patrilineär familjebildning, könsskillnader i jobbrekommendationer, tidiga insatser för barn, samt effekter av Covid19-pandemin.

bildningar inom samhällsvetenskap och medicin vid de fem största universiteten finner Hägglund och Johansson (2021, s. 100) det ”svårt att tro att studenter som endast läser de grundläggande kurserna [... i dessa ämnen...] kan utveckla ett kritiskt tänkande kring sambandsanalys med regressionsanalys”. På mer avancerade nivåer sticker enbart nationalekonomi ut. På masternivå får studenterna bekanta sig både praktiskt och teoretiskt med de kvasi-experimentella ansatserna och på forskarutbildning ingår ytterligare fördjupning. Statsvetare får lära känna metoderna men på ett ytligare plan, medan inom medicin saknas fördjupning på både master- och forskarnivå (Hägglund och Johansson 2021, s. 100–101).

Detta innebär i klartext att även välutbildade, och forskarutbildade, svenska analytiker och forskare kommer att ha svårt att medverka i att ta fram de kunskapsunderlag som behövs för evidensbaserade åtgärdsprogram på alla de områden där det är svårt, av praktiska, ekonomiska, etiska, legala eller andra skäl, att genomföra kontrollerade randomiserade försök. Även med tillgång till ”big data”, högkvalitativa registerbaserade databaser och kraftfull beräkningskapacitet i varenda persondator kommer de ha svårt att kombinera sina aldrig så djupa ämneskunskaper med statistisk analys som går bortom korrelation, i varje fall inte utan att ta hjälp av statistiker eller nationalekonomer.

Även på områden där forskningen regelmässigt baseras på genomförande av kontrollerade randomiserade experiment, som inom medicin och psykologi, kan det vara angeläget att kunna utnyttja de möjligheter som uppstått för att identifiera och skatta storleken av kausala effekter med observationsdata. Exempelvis visar ett kontrollerat försök med ett nytt läkemedel kanske vilka effekter detta har när det administreras och används på ett visst sätt, medan man med observationsdata från register kan studera effekter från faktisk användning. Man kan då kanske även följa utfallet under lång tid och kan också ibland slippa vissa selektions- och bortfallsproblem som kan uppstå vid kliniska försök (Jönsson och Steen Carlsson 2013).

Jag har själv under fyra decennier vid flera högskolor och universitet följt hur gapet i förståelse av empirisk metod mellan mitt ämne och flera andra ämnen successivt blivit allt större. Diskussioner om detta med kollegor inom andra ämnen har ofta kretsat kring värdet av kvalitativa studier. Jag är förstås enig om detta. Men

samtidigt som fallstudier, djupintervjuer och textanalyser ger kunskap bortom vad aldrig så avancerad analys av registerdatastatistik kan ge, uppfattar jag det som en stor begränsning för exempelvis ämnen som företagsekonomi, socialt arbete eller informatik att arbeta med dataurval som omfattar exempelvis tre företag, sju livsstilskriminella eller elever i fyra skolklasser. Det är heller knappast tillräckligt att sådana brister kompenseras genom att nationalekonomer ”tar över” – så som redan till en del verkar ske inom till exempel skolforskning – eller genom bildande av tvärvetenskapliga forskargrupper. Många frågor kräver analytiker som har både ämnesdjup och metodkunskap.

Det är därför angeläget att fler ämnen bygger upp kompetens för analys av stora databaser och att använda kvasiexperimentella ansatser. Detta kan kräva insatser på ämnes-, fakultets- och forskningsfinansiärsnivå, särskilt när det gäller förändring av utbildnings- och kursplaner, utformning av forskarskolor osv. En ännu bredare utgångspunkt kan tas i att det metodgap som uppstått särskilt mellan olika samhällsvetenskapliga ämnen gissningsvis bottnar i skillnader i intresse för, och kunskaper i, matematik bland studenterna. Det finns därför anledning att redan på högstadie- och gymnasienivå uppmärksamma elever på att påbyggnadskurser i matematik är av värde, inte bara för dem som tänker söka sig till tekniska och naturvetenskapliga yrken.

3.6 Ta rygg på Statistisk Sentralbyrå i Norge!

En statlig utredning om den ekonomiska statistiken för tjugo år sedan (SOU 2002:118) kom fram till att SCB:s funktion för ekonomisk analys borde förstärkas väsentligt. Mot bakgrund av en översikt över hur arbetet med den ekonomiska statistiken organiseras i tolv länder konstaterade utredaren att Sverige urskiljer sig ofördelaktigt när det gäller förmågan att erbjuda analys av den ekonomiska statistik som produceras. Han fann SCB:s analysverksamhet mycket svag och flera av de viktigaste avnämarna till den ekonomiska statistiken hade uttryckt att de önskade en förstärkning av den ekonomiska analyskompetensen vid SCB. Man ansåg även att myndighetens personal var otillräckligt insatt i hur statistiken används. Det fanns behov av att få mer information om data-

materialet och ett höjt kvalitetsmedvetande. I den internationella översikten fann utredaren att just analysverksamheten i länder som Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Kanada, USA, Nederländerna, Frankrike, Norge, Danmark och Finland hade bidragit till att ge statistikanvändarna en god förståelse av statistiken och resulterat i utveckling av statistiken.

Mot denna bakgrund bedömde utredaren att det ”finns ett stort behov av att förstärka analyskapaciteten inom SCB för den ekonomiska statistiken” (s. 366). Redan 2001 hade en analysfunktion bildats vid myndigheten som bestod av sju personer, varav en professor. Mycket talar för, skrev utredaren, att ambitionsnivån bör höjas när det gäller SCB:s behov av ett nära och kontinuerligt samarbete med forskningen inom den ekonomiska statistikens område. Ett flertal sätt att förbättra situationen listades. Som särskilt viktigt framhölls ”att anställa flera personer på professorsnivå eller motsvarande” (s. 375) och att på olika sätt ”öka det institutionella långsiktiga samarbetet” (s. 375) med universiteten, gärna i form av delade tjänster. Förslaget ledde till att analysfunktionen övergick under 2002 till att bli en egen enhet med eget anslag i SCB:s budget, enheten för ekonomisk analys. Enhetschefen rekryterades externt och gavs titeln chefekonom. Enheten var organisatoriskt placerad på avdelningen för ekonomisk statistik.

Efter några år tycks emellertid denna enhet ha fastnat i en spagattställning mellan myndighetens båda lokaliseringssorter och andra problem som primärt verkade ha orsakats av pensionsavgångar och organisationsförändringar. Från ledningens och personalens sida uppfattades det finnas oklarheter om enhetens syfte och roll. År 2011 fick jag därför i uppdrag av myndigheten att utreda enhetens framtid (Hultkrantz 2011). Efter att ha intervjuat personal, chefer inom myndigheten och statistikanvändande nationalekonomiska forskare drog jag slutsatsen att en viktig del av de oklarheter som uppstått berodde just på det ökade intresset för ekonomisk analys grundad på mikrodata från inte bara forskarna utan även regeringskansli och myndigheter.

Jag konstaterade att enheten befann sig på en resa från makro- till mikrodataanalys. Den utredning som genomfördes 2002 hade en tydlig inriktning på makrovariabler. De viktigaste användarna för den ekonomiska statistiken var därmed lätta att identifiera, dvs. ”nationalräkenskapskunder”. Efter en sammanslagning med en

analysgrupp inom SCB, arbetsmarknadsavdelningen, tillfördes enheten mer av mikrodataanalys och verksamhetens tonvikt kom att läggas på analys av mikrovariabler. Tonvikten i kontakterna med Regeringskansliet hade i stor utsträckning gått från Finansdepartementet till Närings- och Utbildningsdepartementen och kompletterats med uppdrag från exempelvis TCO och Institutet för Näringslivsforskning. Exempelvis hade man utvecklat en entreprenörskapsdatabas, gjort analyser av "gasellföretag" och löneutveckling för personer som har studerat utomlands.

Mina intervjuer visade att många forskare och andra användare önskade en förstärkt satsning på en ekonomisk analysenhet vid SCB med betoning på användning av mikrodata. Genom tillgång till verksamma analytiker och forskare underlättades diskussioner om vilka data som kan användas, vilka kvalitetsproblem som finns och hur de kan hanteras. På sikt borde detta kunna utgöra också en grund för SCB:s egen statistikutveckling, exempelvis som redan skett i samarbetet med Näringsdepartementet med Entreprenörskapsdatabasen. Den förebild i dessa avseenden som många lyfte fram, och flera av de svenska forskarna hade utvecklade samarbeten med, är forskningsavdelningen vid Statistisk Sentralbyrå i Norge.

Tyvärr valde SCB:s dåvarande ledning att gå en annan väg och avveckla enheten. Jag vet inte den exakta orsaken men klart var att myndigheten vid den tidpunkten var rätt hårt ansatt av sin huvudman, dvs. Finansdepartementet, som var missnöjd med både kvaliteten och dröjsmålen i publiceringen av de makrovariabler som hämtas från framförallt nationalräkenskaperna. Även om sådana makrovariabler byggs upp med hjälp av mikrodata som hämtas från register eller enkäter finns det genom nationalräkenskapssystemet möjlighet till avstämningar på aggregerad nivå eftersom variablerna kan beräknas på olika sätt och därmed med olika slags data. En god kvalitet i makrostatistiken kräver därför inte alltid att alla underliggande mikrodata är korrekta.

Helt försvann dock inte analysfunktionen. Min utredning var heller inte helt fruktlös. Den bidrog till att Örebro universitet inrättade en professur i nationalekonomi med inriktning på mikrodataanalys med företagsdata som i sin tur gav förutsättningar för ett samarbete med SCB för att utveckla en unik databas för familjeföretag (Karlsson 2020). Även om jag naturligtvis var glad över detta

såg jag det som ett tecken på att mycket mer hade varit möjligt om analysenheten behållits och förstärkts.

Under senare år har behovet av en sådan analysenhet inom SCB påtalats flera gånger av nationalekonomiska forskare (t.ex. Waldenström 2017). Senast har detta gjorts av en grupp forskare som var knutna till Coronakommissionens arbete (Ekholm m.fl. 2023). I samband med detta konstaterade de att mikrodata både genom högre detaljeringsnivå och snabbare tillgänglighet, ibland i realtid, ofta är mer relevanta för analyser vid kriser än makrodata. Forskarnas slutsats är värd att citera i sin helhet:

”Vårt övergripande budskap är att det finns goda skäl att använda detaljerade mikrodata i hanteringen av kriser. Men detta är svårt att improvisera fram när en kris väl är över oss. Det vore därför klokt att på förhand upparbeta kontakter med forskare som arbetar med, och att sätta upp system för tillgång till, mikrodata. Man bör också beakta vilka juridiska hinder gällande regelverk reser för att samla mikrodata på centralt håll. I nuläget kan detta svårligen ske i Regeringskansliet. Med ny lagstiftning, som uppvärderar samhällsnytta kontra personlig integritet just i djupa kriser, borde det dock vara möjligt att finna en godtagbar lösning. Statistiska Centralbyrån skulle kunna spela en viktig roll, där dess norska motsvarighet för övrigt redan har sådan kapacitet i sin forskningsavdelning.” (Ekholm m.fl. 2023, s. 15–16).

3.7 Nationella behov av kompetensbredd och -djup

Får vi rätt mix av kompetenser?

Nationalekonomisk forskning och utbildning genomförs idag i global konkurrens. Forskningen publiceras i internationella tidskrifter, där de mest prestigefulla ofta är USA-baserade. Rekrytering av studenter till master- och forskarutbildningsprogram sker ofta internationellt. Särskilt för nyblivna doktorer har det, med förebild från USA, utvecklats en internationell, särskilt paneuropeisk, arbetsmarknad. Doktorerna marknadsför sig med ”job market papers”, dvs. en välputsad version av ett avhandlingskapitel, och de svenska institutionerna rekryterar till postdoc-tjänster och fasta lärar- och forskartjänster i former som organiseras på denna marknad.

På detta vis har nationalekonomiämnet kommit förhållandevis långt, när det gäller dess unga forskare och andra analytiker, i att realisera en vision om en sammanhållen europeisk arbetsmarknad som ersätter nationella arbetsmarknader. Det är en utveckling som

har många förtjänster, men jag vill här särskilt lyfta fram att det ur finansierarnas (särskilt skattebetalarnas) synvinkel samtidigt finns skäl att bevaka nationella intressen. Dessa har att göra med att både stat och samhälle har behov av kunskap och debatt som är förankrade i förståelse för och intresse av svensk kontext och svenska problem.

En naturlig följd av internationell konkurrens är specialisering på nationella komparativa fördelar. Som bidragen till den senaste nationella konferensen i nationalekonomi visar ligger tonvikten i den svenska forskningen idag just vid analys av mikrodata med kvasi-experimentella ansatser. Även om en sådan inriktning helt klart följer ett internationellt mönster är det lätt att även tolka detta som en konsekvens av de goda förutsättningar för analys av sådana data som finns i Sverige. En särskilt viktig sådan förutsättning är de svenska personnumren som möjliggör samkörning av data från olika register, en annan de möjligheter som lagstiftning och webbaserade system ger att få tillgång till avidentifierade individdata för forskningsändamål.

Specialisering när det gäller handel med varor och tjänster ger alla länder ekonomisk vinning. Det kan nog i huvudsak även gälla utbildning och forskning, men kanske inte fullt ut. Ett tänkbart problem är att den nationellt tillgängliga kompetensen blir tunn inom andra områden. Ett exempel där detta möjligen är fallet är makroekonomi, särskilt inom undervisningen. Utbildningen i nationalekonomi på universitetens alla nivåer brukar baseras på tre ben, nämligen ekonometri, mikroteori och makroteori. I forskarutbildningen delar dessa vanligen på innehållet i det första årets obligatoriska kurser. När det gäller universitetens bemanning på professorsnivå eller motsvarande är det egentligen bara i Stockholm (Stockholms universitet, Handelshögskolan samt Riksbanken) som makroämnet är "tungt". Exempelvis saknar Lund, som ju är landets största universitet, en särskild professur i makroekonomi.

Är detta bra eller dåligt ur nationell synpunkt? Ur vissa synvinklar är det inte ett stort bekymmer. Många makroekonomiska frågor kan analyseras utan djup förtrogenhet med svenska förhållanden och Stockholmsmiljöerna förmår uppenbart attrahera världsledande kompetens till Sverige. Samtidigt är det emellertid viktigt att hålla hög kvalitet i makrokurserna på såväl grundnivå som avancerad nivå i hela landet, vilket rimligen är beroende av att det

finns lärare med sådan inriktning vid lärosätena som är forskningsaktiva. Detta gäller för övrigt även på forskarutbildningen där det som regel ingår kurser i makroekonomi som är obligatoriska även för doktorander som väljer annan specialisering. Det finns kanske också en risk att den offentliga debatten om makroekonomisk politik i Sverige blir mer blodfattig än önskvärt (se Bergh 2023).²³

En annan aspekt är att ”evidens” i bemärkelsen empiriskt stöd för ett visst kausalt samband (en ”effekt” med viss riktning och storlek) är hårdvalutan på den internationella forskningsmarknaden, men från policysynpunkt bara en pusselbit, om än nog så viktig. De flesta policyproblem, speciellt när det gäller offentlig politik, utgår från flera mål, som ibland är i konflikt och ofta påverkas enskilda styrmedel/insatser/reformer flera samtidigt. För att uppnå ett visst utfall (t.ex. bättre skolresultat, färre trafikolyckor) krävs vanligen ett paket av flera åtgärder. Från nationell policysynvinkel är det därför önskvärt att det inte bara finns kunskap i en svensk institutionell kontext om vissa ”effekter” utan även kunskap och kompetens för att analysera policier med ”modeller”, dvs. analys av hur olika faktorer (styrmedel, skatter, marknader etc.) samverkar och kan avvägas.

Även här finns det tecken på att den samlade nationella kompetensen är alltför svag. Som diskuteras av Forsstedt (2018) och Regeringskansliet (2022) har det svenska utredningsväsendet i regeringskansli, myndigheter och kommittéer halkat efter utvecklingen inom den Europeiska unionen när det gäller att göra konsekvensutredningar i förväg av politiska reformer och regleringar. Det som ofta saknas, enligt min bedömning, är övergripande förmåga att analysera regleringar, marknadsförhållanden och samhällsekonomisk nyttokostnadsanalys.

Ett viktigt steg som kan och bör tas är att, i enlighet med vad som föreslås i promemorian från Regeringskansliet (2022) att regering, myndigheter och kommittéer åläggs ett utökat ansvar för att genomföra kvalificerade konsekvensutredningar. Detta ansvar bör även gälla de olika utvärderingsmyndigheterna som exempelvis bör eftersträva att i högre grad än idag göra en övergripande nyttokostnadsanalys av de reformer/åtgärder som de utvärderar.

²³ En aspekt som kan göra detta till ett särskilt brännande problem i just makroekonomi är lönenivåerna vid särskilt Riksbanken (se Bergh 2023). Dessa gör det svårt för andra högskolor och universitet än möjligen Handelshögskolan i Stockholm att anställa på de villkor som annars gäller inom statlig sektor.

3.8 Hur få forskare med svensk bakgrund?

”Internationalisering” har varit ett ledord vid svenska lärosäten under hela min yrkeskarriär. Varje år har jag som ämnesansvarig, prefekt eller dekan förväntats rapportera i verksamhetsrapporter, lokala eller nationella utvärderingar hur arbetet med internationalisering har fortskridit. Ofta har det varit oklart vad som förväntats. Kontrasten har varit stor mellan nationalekonomi och många andra ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap.

I nationalekonomi var redan på 1980-talet och även vid en mindre högskola som Högskolan Dalarna i stort sett all forskning inriktad på internationell publicering och undervisningen genomfördes på engelska på alla nivåer efter första terminens kurser på grundnivå med en växande andel utländska studenter och lärare. Så frågan var om det krav på ytterligare ”internationalisering” som ställdes av fakultets- och universitetsledningar, och ytterst riksdag och departement, då även var tillämpligt på mitt ämne. Finns det någon gräns där det i någon mening kan bli för mycket ”internationalisering”?

För att undvika missförstånd vill jag slå fast att internationaliseringen har gynnat ämnet. Men någonstans kan det kanske bli för mycket av det goda. Sverige är en liten nation med eget språk och en på många sätt säregen institutionell kontext och historia. Landet behöver nationalekonomiska forskare och analytiker som behärskar språket på avancerad nivå och lätt kan sätta sig in i förhållanden som kräver bred kulturkompetens och förstår institutioner, lagar, myndighetsstyrning eller annat som kan vara svårt att tillgodogöra sig på kort tid.

I den internationella konkurrensen vid rekryteringen till platser i forskarutbildningen verkar svenska studenter ha allt svårare att klara sig. Vid programmen vid de stora universiteten antas ofta endast enstaka studenter med svensk bakgrund. Detta skulle kunna vara ett tecken på att masterprogrammen vid de svenska lärosätena inte håller måttet i en internationell jämförelse. Men det tror jag inte. Förmodligen är det i stället framförallt ett tecken på att det är attraktivt att bli antagen till forskarutbildning i Sverige och att dessa utbildningsprogram därför lockar toppstudenter från en internationell studentpool som är betydligt större än den svenska. Detta i sin tur är, gissar jag, resultatet av en kombination av att de svenska programmen och lärosätena har gott anseende, att det finns särskilt

intressanta forskningsmöjligheter (t.ex. tillgång till data) och att anställningsvillkoren för doktorander, med t.ex. heltidslön i minst fyra år, eget skrivbord och möjlighet till betald föräldradighet är förhållandevis förmånliga.

Även när det gäller postdoctjänster är den internationella rekryteringen i ämnet påtaglig. Detta är resultatet av att det generellt är svårare att få finansiering från den egna fakulteten eller forskningsråd för sådana tjänster för nydisputerade doktorer än att få stipendier (särskilt genom Handelsbankens Browaldstiftelse) för att rekrytera utländska forskare.

De svenska doktorandernas villkor har successivt förbättrats, vilket naturligtvis har många fördelar, inte minst att det underlättar rekrytering till forskarutbildning. Ett viktigt steg togs 2017 då universiteten inte längre tilläts finansiera doktorander med ett utbildningsbidrag, som inte berättigade till sjuk- och föräldrapenning, under de två första åren. Universiteten har dock inte fått särskild finansiering för detta vilket har inneburit att antalet doktorander har skurits ned (se Addeto (2016) där det görs en jämförelse med Finland). En fråga som bör ställas är om den nuvarande lösningen är den rätta när vi får en fortsatt internationalisering av forskarutbildningen i allt fler ämnen. Även frågor om (o)möjligheten att få forskningsfinansiering för doktorandlöner från forskningsråden bör kanske prövas i detta ljus.

Den internationella/europeiska postdoc-arbetsmarknaden erbjuder nyutbildade svenska doktorer möjlighet att vistas några år utomlands och sedan komma tillbaka med andra kunskaper och kompetenser än de som bjuds ”i den svenska ankdammen”. Men det är inte självklart att en sådan akademisk karriär passar alla, eller ens de flesta. En nybakad doktor brukar närma sig trettioårsåldern och vara mitt inne i familjebildning, med de jämställda förutsättningar för det som är vanliga i vårt land. Många väljer kanske hellre att söka sig bort från en fortsatt forskarkarriär om den enda möjligheter för att komma vidare är att flytta utomlands. Det kan därför vara riskabelt i det långa loppet att förlita sig på en enda modell för de villkor som ges lovande unga forskare efter disputation.

3.9 Avslutning

Jag har här konstaterat att svensk nationalekonomisk forskning under de senaste tre-fyra decennierna varit framgångsrik när det gäller internationell vetenskaplig publicering. Samtidigt har de svenska lärosätena utvecklats mot att bli aktörer på en allt mer integrerad internationell/europeisk marknad för forskarutbildning i nationalekonomi.

Jag har lyft fram några aspekter av detta som jag anser är värda att diskutera närmare vid utformningen av svensk forskningspolitik. Två av dessa gäller de väsentligt förbättrade möjligheterna som utvecklats när det gäller att identifiera kausala samband från data som inte primärt samlats in för forskningsändamål. Att nationalekonomisk forskning har varit framstående i att utnyttja dessa möjligheter indikerar att det kan finnas en stor potential även för flera andra ämnen som hittills inte kommit så långt i att tillvarata dessa. En andra aspekt är att de svenska registerbaserade databaserna genom denna utveckling har fått en väsentlig roll för svensk forskning. Detta gör det angeläget att på olika sätt stärka arbetet med kvalitetssäkring av data och utveckling av nya databaser, bland annat inom SCB. Vidare har jag pekat på att utvecklingen mot en integrerad internationell marknad för forskarutbildning har många fördelar, men ändå ger skäl att beakta frågan om hur tillgången på nationellt betydelsefull kompetens och forskare/analytiker kan säkerställas i en miljö där det sker en ökad internationell specialisering av forskning och forskarutbildning.

Referenser

- Addeto (2016), "Olika villkor för doktorander i Sverige och Finland", Addeto - Forskning och Kunskap om Sverige och Finland, Kulturfonden för Sverige och Finland.
<https://www.addeto.com/2016/03/04/sv-SE/olika-villkor-f%C3%B6r-doktorander-i-sverige-och-finland-30992251>.
- Alvesson, M. och Sjöholm, F. (2023), "Ekonomiprofessorers genomslag i vetenskap och forskningskommunikation", *Ekonomisk Debatt*, 51(5), 64–74.
- Angrist, J. D. och Pischke, J. S. (2010), "The Credibility Revolution in Empirical Economics: How Better Research Design is Taking the Con out of Econometrics", *Journal of Economics Perspectives*, 24(2), 3–30.
- Bergh, A. (2023), "Dags att omvärdera Riksbankens roll och ställning?", *Ekonomisk Debatt* 51(1), 81–84.
- Björklund, A. (2014), "Nationalekonomisk toppforskning i Sverige – omfattning, lokalisering och inriktning". *Ekonomisk Debatt*, 42(5), 6–19.
- Ekholm, K., Persson, T., Nordström Skans O. och Åkerman, A. (2023), "Covid-19 och svensk ekonomi: Realtidsdata som underlag för att förstå kriser", *Ekonomisk Debatt* 51(2), 14–24.
- Englund, P., Horn, H. och Persson, M. (2021), "Ekonomiproträttet – Karl G Jungentfelt", *Ekonomisk Debatt* 49(5), 37–49.
- Forsstedt, S. (2018), "Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser", Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO 2018:5.
- Henrekson, M. (2021), "Forskaren Assar Lindbeck – en bibliometrisk analys", *Ekonomisk Debatt* 49(2), 36–42.
- Holmqvist, M. (2018), *Handels – Maktelitens skola*, Atlantis, Stockholm.
- Hultkrantz, L. (2011), "Förslag till förändrad organisation och inriktning för SCBs ekonomiska analysenhet", PM till SCB lämnat 31 oktober 2011.
- Hägglund, P. och Johansson, P. (2021), "Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underslag för politik", Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO 2021:4.

- IIES (2023), "IIES historik". <https://www.su.se/institutet-for-internationell-ekonomi/om-institutet/iies-historik-1.614132?cache=%2Fmeet-our-students> (läst 2023-02-19).
- Jonung, L. (1992), "Economics the Swedish way 1889–1989", kap. 2 i L. Engwall (red.) *Economics in Sweden - An Evaluation of Swedish Research in Economics*, Routledge, London.
- Jungenfelt, K.G och Lindbeck, A. (1969), "Den nationalekonomiska forskningen i Sverige efter Andra världskriget", *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 107, 237–247. <https://tidsskrift.dk/nationaloekonomisktidsskrift/article/view/61393/86084>.
- Jönsson, B. och Steen Carlsson, K. (2013), "Värdet av läkemedel", Forskningsrapport 2013.11.22, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, Stockholm.
- Karlsson, J. (2020), *Essays on Family Firms and Firm Growth Barriers*, Doktorsavhandling i nationalekonomi, Örebro universitet.
- Lindqvist, E. (2019), "Maktkritik utan självkritik", *Ekonomisk Debatt* 47(2), 81–84.
- Regeringskansliet (2022), *Bättre konsekvensutredningar*, Ds 2002:22.
- SOU 2002:118, *Utveckling och förbättring av den ekonomiska statistiken, Statens offentliga utredningar*.
- Söderström, H. T. (2021), "Mentorn Assar Lindbeck – ett personligt porträtt", *Ekonomisk Debatt* 49(2), 9–25.
- Waldenström, D. (2017), "Vem kan leda SCB in i framtiden?". Ekonomistas.se (blogg) 2017-05-29.

4 Korsbefruktning av politik och akademi

Mats Benner och Sylvia Schwaag Serger

Universities are extensions of the societies that give them life and meaning.

John Douglass 2021, s. 1

Svenska lärosäten har historiskt varit djupt sammanflätade med sin omgivning, särskilt när det gäller beslutsfattande i offentlig sektor eller ”policy-making” (Benner och Sörlin 2015). Sammanflätningen har gynnat akademien genom att säkerställa en djup förståelse för såväl problemställningar som beslutsprocesser, men också omgivningen genom vetenskapligt underbyggda beslut som vuxit fram i dialog med kunskapsbärare. Någonstans längs vägen har det svenska systemet tappat interaktionen och korsbefruktningen mellan politiken och akademien. Detta framstår som särskilt olyckligt eftersom en sådan interaktion tycks bli allt viktigare i en tid av ökad komplexitet och tidspress (se t.ex. Sahlin och Schwaag Serger 2021). Hur kan utvecklingen förklaras och varför är det ett problem? Vi beskriver problemet så som vi uppfattar det, identifierar vad vi ser som viktiga förklaringar och presenterar några lösningsförslag och ansatser. Analysen bygger till stora delar på våra egna erfarenheter från att ha arbetat i gränslandet mellan akademi och politik under tre decennier.²⁴

²⁴ Förutom vår forskning om forskningspolitik, samverkan och innovation har vi jobbat på flera departement (Statsrådsberedningen och Näringsdepartementet) och myndigheter (Vinnova, Tillväxtanalys), suttit i styrelser (STINT, Formas, universitetsstyrelser), berednings- och expertgrupper (Forskningsberedningen, ESO) och utredningar (t.ex. SOU 1998:136 och SOU 2008:30) och innehaft olika regeringsuppdrag samt ledningsuppdrag inom akademien.

4.1 Då (eller "Historien")

När svensk politisk kultur ska sammanfattas, används ofta begrepp som rationalitet och samförstånd (Hermansson 2003). Stora samhällsliga förändringsprojekt har gjorts i endräkt med kunskap och kompetens som fundament (se även Benner och Schwaag Serger 2023). Vägval har utretts noggrant, där möjliga lösningar utmejslats i samspel mellan olika intressenter. Historiska exempel där de krafterna har mötts är emigrationsfrågan, pensionssystemets utformning, folkrörelsernas samhällsroll, kulturpolitikens etablering, universitetens ställning i olika tidsåldrar, företagandets villkor samt identifiering och hantering av olika sociala problem. Kort och gott har denna kombination av kunskap och konsensus format beståndsdelar i det som kommit att kallas "den svenska modellen", i allt från investeringar till socialpolitik. Bilden av ett samhälle som kunnat ta stora kliv (eller "röra sig framåt"), i termer av ekonomisk och social utveckling, med en ansats som bygger på samförstånd, kunskap och delaktighet (dialog?), är naturligtvis förenklad, och skyler över spänningar och motsättningar i stort och i smått, men som mönster är den ändå genomgående under svensk samhällsutveckling under 1900-talet.

I utvecklingen av denna modell för samspelet mellan kunskap och politik och dess olika delar har stat, organisationer, näringsliv och akademi spelat komplementära roller. Formerna för detta samspel har – självfallet inte utan friktion – anpassats efter skiften i politik och ekonomi. Långtidsutredningarna tillkom efter andra världskriget och tjänade länge som ramverk för statliga åtaganden, och utgjorde kraftcentra för policynära nationalekonomisk forskning och statliga planeringssträvanden. Utredningarna har fått stor internationell uppmärksamhet som mekanism att jämkä samman prognoser och bedömningar, och därigenom skapa en helhetsbild av ekonomisk utveckling (Eichengreen 2006). När statens roll i ekonomin omprövades under 1980-talet förändrades formerna för detta samspel, och det skedde en förnyelse av formerna för politiska kunskapsunderlag (Pontusson 1992). Tillkomsten av Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) kan ses i ljuset av detta. ESO skapades som del i en omställning av statens åtaganden och samspelet mellan politik och samhälle under 1980-talet och gav ut ett stort antal rapporter som på olika sätt belyste hur ett nytt sätt att

styra ekonomin kunde utformas (inom områden som skatter, bostäder, jordbruk m.m.). Utvecklingen fortsatte under 1990-talet. Det svenska närmandet till EU är en fråga som formades med ett betydande inslag av expertis och brobyggande mellan olika intressen, liksom den djupgående omställningen av pensionssystem, penningpolitik, budgetpolitik och former för statligt engagemang i ekonomin under det turbulenta 1990-talet.²⁵

4.2 Idag: Samhällsfrågor har blivit mer komplexa och sammanflätade...

Covid 19-pandemin uppenbarade på ett brutalt sätt hur sårbart vårt samhälle är och hur starkt olika faktorer (pandemi, ekonomi, samhälle, politik) interagerar och kan förstärka varandra såväl positivt som negativt. Pandemin krävde inte bara kunskaper från och om olika områden (medicin, ekonomi, samhälle m.m.) utan också en förmåga att syntetisera dessa och på basis av dessa ta fram och fatta beslut under enorm press (se även Sahlin och Schwaag Serger 2021). Klimatkrisen och framväxten av disruptiva teknologier visar också hur svårt det är för politik och offentlig sektor att hantera och bemöta komplexa frågor – det vill säga frågor som spänner över politikområden, nationsgränser och tidshorisonter. Slutligen brottas mogna demokratier med att hantera en ökande förändringstakt och högt tempo. Samspelet mellan flera ömsesidigt förstärkande hot och kriser har myntat begreppet ”polykris” och ställer beslutsfattare inför stora utmaningar att inhämta relevant mångdisciplinär kunskap, samt att på kort tid kunna omsätta den i effektiva beslut (se t.ex. Tooze 2022 och EU-kommissionen 2023).

4.3 ... samtidigt som kunskapsinteraktion och generering blivit mer snäv

Efterhand har de statliga utredningarna blivit kortare och mer knutna till Regeringskansliet (Riksdagen 2018 s. 55, se även SOU

²⁵ En av författarna ingick i en offentlig utredning om den europeiska valutaunionens konsekvenser för svenska företag https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/sou-1998-136-d1_GMB3136d1/html/ (riksdagen.se).

1997:57, s. 98 f. och SOU 2007:75 s. 141). Breda parlamentariska utredningar, som varit ett svenskt signum har minskat till förmån för ensamutredningar med alltmer specifika mandat (SOU 2007:75 och Dahlström m.fl. 2019, se även SOU 2016:5). Det finns indikationer på att färre universitetsforskare involveras (Ruin 2008, se även Dahlström m.fl. 2019). Den förvaltningspolitiska kommissionen konstaterade också att utredningars betydelse som verktyg för att skapa ny kunskap hade minskat (SOU 1997:57 s. 99)²⁶. Bergh och Erlingsson (2023) ser dessa förändringar i utredningsväsendet som en orsak till en försvagad relation mellan politik och samhällsvetenskap, men också som en mer principiell urholkning av Sveriges reformförmåga. Utredningar har med andra ord blivit en av många former för att pröva och utforma specifika åtgärder snarare än att öppet undersöka olika lösningar på ett politiskt problem. Ibland har denna övergång skett i närmast övertydliga former. Ett exempel är en utredning om effekterna av kommunaliseringen av skolan. Den gjordes av en ledande statsvetare, Leif Lewin, med stor vetenskaplig noggrannhet i analysen av effekter och utfall. Den lades emellertid åt sidan eftersom utredningens observationer och rekommendationer – att kommunaliseringen varit ett misslyckande och skolan borde återförstatligas – inte gick att förankra politiskt (SOU 2014:5). En rimlig fråga är varför politiken då överhuvudtaget tillsätter en utredning för att belysa en central problematik. Det verkar finnas en trend att tillsätta utredningar vars förslag sedan inte omsätts (något som vi studerar i en SNS-rapport om svensk forsknings- och högskolepolitik).²⁷

Akademien, å sin sida, har till betydande del lämnat från sig ett historiskt uppdrag, nämligen att verka som en samhällsbyggande kraft vid sidan av att fungera som utbildnings- och forskningsinstitutioner. Svenska universitet har en rik historia av att kombinera de akademiska kärnuppgifterna med samhällsuppdrag – inom kultur, politik, skola, näringslivsutveckling och många andra områden (Ottosson 2014). Det är självfallet inte enbart en fråga om att universitetet lämnat ifrån sig alla dessa uppdrag – men det vi vill lyfta fram är att en bredare roll till betydande del har försvunnit och de gamla uppdragen inte har ersatts med nya. Istället har det skett en

²⁶ Se även <http://tidskriftenrespons.se/artikel/svenska-politiker-har-fatt-ett-samre-beslutsunderlag>.

²⁷ Se även *Dagens Nyheter* (12 januari 2019). "Statsvetare om regeringsuppgårelsen: Utredningar ett sätt att få bort frågor".

ökad differentiering mellan uppdragen, deras organisation, styrning, finansiering och värdering.

Samtidigt som problemen blir mer gränsöverskridande och fundamentala eller existentiella har forskningen blivit mer snäv och till synes inkrementell. Vetenskaplig forskning verkar i en kontext som på flera sätt främjar ökad specialisering eller ”djup” framför ämnesövergripande forskning eller ”bredd” (Bateman 2015). Institutionsindelningar, vetenskapliga tidskrifter, befordringskriterier – som ofta kräver eller premierar att forskare publicerar i ämnesspecifika tidskrifter – och forskningsfinansieringssystem: incitamenten och strukturerna befrämjar ganska snäv specialisering framför ämnesövergripande kunskap och forskning. Fini m.fl. (2022) visar att ”gate keeping” (inträdeskontroll) och ”boundary maintenance” (gränsbevakning) effektivt stänger ute eller straffar forskare vars arbete spänner över olika kunskapsområden. Det finns också väl belagda tendenser till att forskningen blir alltmer inkrementell och mindre banbrytande (Kozlov 2023). Medan ”super-specialisering” (Bateman 2015) ter sig rimligt utifrån ett vetenskapligt och karriärperspektiv tenderera den att krocka med beslutsfattares behov av underlag som hjälper dem att förstå problem ur ett helhetsperspektiv.

Generellt sett finns det alltså en svensk historia av att våga belysa också svåra frågor och ta spjörn i kunskap när stora omtag ska göras. Denna historia har befruktat såväl politik som akademi. Men den har brutits och där ser vi ett behov av att reflektera kring hur detta arv kan restaureras och ges nytt liv i en tid som kräver mer djupgående reformer.

Politikens intresse och engagemang för problemlösning baserad på kunskap är en del av problemet. En allt rörligare politisk kultur formar sina egna kunskapsintressen och modeller för opinionsbildning, där den historiska modellen av bred förankring och analys inte omedelbart passar in. Staten idag och dess struktur har också förändrats. De ”lärda verken”, myndigheter som anställde stora mängder vetenskapligt utbildade inom främst naturvetenskap och humaniora, gör inte längre så (Nerman 1962). Utöver detta finns det en flora analysmyndigheter men ofta med oklara uppdrag och uppgifter. Dessa lever ofta avskilda och ibland undanskymda liv, där uppdraget i ”new public management”-anda verkar vara att följa upp och granska statens politik istället för att skapa ny kunskap (SOU

2018:79). Akademin slutligen, har utvecklat former för rekrytering, befordran och bedömning som fokuserar på specialisering och snäva mått på kunskapsproduktion framför bredd och där samhälls-engagemang inte funnit sin form som akademisk aktivitet. Forskarna är på konstant jakt efter finansiering och publiceringen av vetenskapliga artiklar för att säkra sin framtid (eller åtminstone kunna hålla sig kvar) inom akademien. Antal publikationer verkar på sina håll väga tyngre än att bidra till ny kunskap eller att kunskap kommer till användning. Samhällsinteraktionen reduceras och förenklas ofta till att man årligen anger föreläsningar som man hållit utanför en strikt akademisk kontext. Situationen exemplifieras av uttalandet av en jäktad yngre forskare i ämnet forskningspolitik (!) som på en av författarnas fråga om hur hen interagerar med dem som faktiskt bedriver forskningspolitik svarar att hen ”var för upptagen med att söka pengar och publicera för att hinna prata med dessa”.

Så ser det alltså ut. Och är det egentligen något problem? Sverige är ju ett forskningsintensivt land, med en stark offentlig ekonomi, och hög tillit till myndigheter. Vi vill hävda att Sverige behöver (och förtjänar?) en mer offensiv syn på samspelet mellan politik, förvaltning och akademi, som är framåtblickande och fördjupande snarare än fragmenterad och kortsiktig.

Sedan ganska länge finns det ett antal faktorer som driver fram – eller borde driva fram – en mer samlad syn på kunskap och politik, där ambitioner inom kunskap (kvalitet och relevans) knyts till politiska mål. Det finns ett antal sådana områden, där höga akademiska och politiska ambitioner kan mötas. Till dem hör transformation, institutionell skleros och kommunikativt gap.

- **Transformation.** En meningsfull interaktion mellan akademien och det omgivande samhället – särskilt när det gäller beslutsfattande i offentlig sektor – är en grundförutsättning för att kunna sätta sig in i dagens komplexa samhällsutmaningar. Med ”komplex” menar vi bl.a. att dessa utmaningar är ämnes- och områdesövergripande, dvs. de kräver kunskap från olika akademiska discipliner och berör flera politikområden (SAPEA 2019)²⁸. Dit hör klimatförändringar, flyktingströmmar, disruptiva teknologier och geopolitik. Eftersom utvecklingen inom dem är svåröversäglig krävs både gedigen vetenskaplig

²⁸ SAPEA, S. A. f. P. b. E. A. (2019). ”Making Sense of Science for Policy under Conditions of Complexity and Uncertainty”, *Evidence Review Report 6*, Berlin.

kompetens och en djup förståelse för beslutsprocesser i offentlig sektor och näringsliv. Dessa utmaningar kräver därför ett mer effektivt samspel mellan akademi och politik och i realtid.²⁹ Med det menar vi att det inte räcker att publicera vetenskapliga artiklar och sedan vänta eller hoppas på att beslutsfattare läser dessa eller kommunicerar dem på olika sätt. De krävs mer kontinuerlig interaktion mellan forskare och beslutsfattare som inte är begränsad till förmedling av färdiga analyser, och t.o.m. samskapande av kunskap och sam-lärande mellan forskare och beslutsfattare – då beslutsfattare ofta besitter viktig komplementär kunskap om förhållanden och processer. Det krävs betydligt fler kunskapsöversikter gjorda för beslutsfattare som – utifrån ett policyrelevant ämne (t.ex. ”hur kan integration främjas”, ”hur ökas matematik-kunskaper”, ”hur förstärka civil beredskap”) – sammanställer ”state-of-the-art knowledge” från olika kunskapsämnen. Det krävs korta skraddarsydd utbildningsinsatser för offentlig sektor och industri som kan tas fram med kort varsel och erbjudas i format som är anpassade för målgruppen.

- **Institutionell skleros.** Interaktionen mellan akademi och omvärld skapar kunskap på båda sidor – men akademien utgår alltför ofta ifrån idén att kunskap flödar i en riktning (från universiteten till samhället) och att den huvudsakligen gagnar samhället. Vår snabbt föränderliga omvärld gör att organisationer bättre och snabbare behöver ta till sig kunskap som genereras utanför den egna organisationen och det egna kunskapsområdet. Lärosäten, kanske alldeles särskilt de väletablerade, har svårt att värdesätta kunskap och kompetens som genereras utanför och har interna processer som är förhållandevis långsamma, introspektiva och snäva. Det gäller rekrytering, förnyelse av utbildning och validering av kompetens som förvärvats utanför akademien och t.o.m. den egna institutionen. Ett exempel på det senare är bedömning av högskolepedagogisk kompetens. Omvänt finns det ett bristande intresse för att använda och utnyttja kunskap i policyprocesser; ideologiska och andra drivkrafter minskar intresset för

²⁹ Se även Trippl, M., Schwaag Serger, S. och Erdos, K. (2023), *Rethinking the Role of Universities in Place-Based Innovation Policies for Sustainability Transitions*, European Commission, Seville Spain, JRC134249.

att på allvar utforska olika handlingsalternativ. Idéerna kommer först, kunskapen sedan. Vi har redan nämnt att ett antal institutionella mekanismer för samspillet mellan politik och akademi försvunnit eller fått drastiskt reducerade mandat.

- **Kommunikativt gap.** Gapet mellan politiken och akademien verkar ha ökat just i en tid när den bör minska. Det förklaras av diverse faktorer:
 - Den ökande specialiseringen inom forskningen.
 - Bristande rörlighet mellan de två sektorerna; nutidens akademiska karriär- och meriteringssystem utgör ett tydligt hinder för sådan rörlighet. Pressen att publicera så mycket som möjligt och en ihärdig fallenhet för internrekrytering (se t.ex. Benner och Schwaag Serger 2014; 2023) avskräcker också forskare från att lämna institutionen eller akademien även under kortare tider.
 - Bristande förståelse i politiken för forskningens natur och vice versa; vi menar att en viktig förklaring för denna brist ligger i den bristande rörligheten vi nämnde innan.
 - Avsaknad av en inkluderande dialog i samhället, i politiken och i akademien om hur universitetet och samhället bäst kan interagera och i vilket syfte.

En observation vi har gjort efter att ha jobbat med olika politikområden (både som forskare och i staten) är att det finns betydande skillnader i samspillet mellan staten och akademien. I finanspolitiken och delar av sjukvården finns det välfungerande interaktionsytter mellan politik och vetenskap (ESO är ett exempel) medan samspillet är svagare inom kunskaps-, närings- och innovationspolitiken.

Några illustrationer av problemet.

- Kunskapspolitik utan kunskap. Efterkrigstidens utveckling utmärktes – åtminstone med eftertankens klara blick – av ett betydande samspel mellan analys och politik i utformning, genomförande och analys av svensk utbildnings- och forskningspolitik. Några exempel är inrättandet av forskningsråd för en rad samhällsområden efter den så kallade Malmska

utredningens grundliga genomgång av kunskapsvillkoren inom olika områden (t.ex. i SOU 1942:6). Notabelt är att utredningen lämnade olika typer av organisationsförslag för olika sektorer, baserade på kunskapsbehov och graden av etablering av ämnesområden inom universiteten. Utredningen om högskolan, U68 (SOU 1973:12), lade grunden för de reformer som presenterades i 1975 och 1977 års högskolepolitiska propositioner och som i grunden förändrade svensk utbildningspolitik och utbildningsutbud. Debatten om högskole-reformen var kraftig och ofta kritisk, men slutresultatet blev en långsiktigt hållbar omdaning av vad lärosäten gör och hur de styrs. Forskningsrådsutredningen och utredningen om en ny forskningspolitik bildade på samma sätt fundamenten för flera decenniers politik för ett sammanhållet kunskapssystem i form av forskningspolitiska propositioner och ett mer sammanhållet finansieringslandskap. Forskningsfinansieringen blev mer överskådlig och fick en tydligare inriktning mot forskningens långsiktiga villkor. Denna omdaning av politiken vid mitten av 1970-talet gav också resultat, kan man konstatera så här i efterhand. Utbildning, forskning och samverkan utvecklades också i förhållandevis gott samspel mellan sig, åtminstone om man ser på utvecklingen retrospektivt (Sverige stod exempelvis bland de absolut främsta länderna vad gäller internationell synlighet för universitet runt 1980). På motsvarande sätt kom det tidiga 1990-talets avregleringar att utgöra en omsvängning som tydligt utpekade en riktning, mål och resurssättning. Universitetens styrning avreglerades, finansieringssystemet breddades och blev alltmer konkurrensutsatt och utbildningen öppnades för fria val. Om ambitionen med 1970-talets högskolepolitik var att hantera social och ekonomisk obalans, var 1990-talets högskolepolitik istället präglad av ideal om självreglering, konkurrens och anpassning. Sedan blir det svårare att identifiera en tydlig linje i högskolepolitiken. Efter 1990-talets utgång ser vi att områdena har glidit isär och dessutom blivit alltmer föremål för kortsiktiga anpassningar och förhandlingar, snarare än att styras mot större och övergripande mål (kvalitet, relevans, nytta, integritet eller liknande). Sedan dess har det dessutom saknats en samlad och kvalificerad politisk debatt om universitetens

uppdrag och uppgifter; den förs nu alltmer partiellt och fragmenterat, i enskilda utredningar, policyinitiativ etc., men utan möjlighet eller ens ambition att samla ihop olika röster och intressen. Sverige saknar en sammanhållen högskolepolitik, för att åstadkomma såväl hög kvalitet som samhällsnytta; istället lagras olika policyinitiativ på varandra utan större inbördes koordinering. Detta i sin tur ger effekt på arbetsvillkoren inom akademien.

- Svensk forskning inom många områden kom tidigt att formas av samhälleliga intressen; de var själva delar av det reformarbete som genomfördes under efterkrigstiden, med en anpassning efter olika områdets villkor och behov. Efter hand har denna ”korporativa” kunskapspolitik monterats ned och den historiskt starka anknytningen mellan forskning och praktik försvagats. Utvecklingen syns inom många områden men är kanske mest uttalad inom samhällsvetenskap. Samhällsvetenskaplig forskning var under efterkrigstiden nära lierad med det reformistiska samhällsbyggandet, och denna tradition har fortsatt också under perioder med andra politiska konnotationer. Men sedan millennieskiftet är bilden en annan. Det handlar inte enbart om en utveckling inom universiteten, utan också om en försvagad beställarkompetens, där stat och myndigheter har allt färre egna fora för beredning av olika frågor ur olika perspektiv. Utvecklingen är med andra ord ömsesidigt försvagad, med ett vikande intresse för policynära forskning och en motsvarande försvagning av politikens intresse för forskning. Detta tomrum har fyllts med andra aktörer, tankesmedjor och opinionsbildning i mediala former, vilket är en annan form av förankring av politiken än den kunskapsbaserade. Läget skiljer sig åt markant mellan olika politikområden. Det finns ett väl fungerande samspel mellan ekonomisk politik och akademisk forskning, medan andra områden, som näringspolitik, forskningspolitik och regionalpolitik, har relativt lite interaktion mellan akademisk forskning och policyutveckling (Ingenjörsvetenskapsakademien 2014).
- Avsaknad av offentlig, inkluderande och upplyst dialog och debatt om akademien – i senaste valrörelsen figurerade forsk-

ningen, akademin, universiteten knappt: i partiernas valmanifest nämndes ordet ”forskning” bara av tre partier över huvud taget, ordet ”lärosäte” och ”högskola” nämndes en gång var, ordet ”universitet” fyra gånger och en sökning på ordet ”akademi” gav fem träffar (varav tre gånger som ”akademisk frihet”). Ordet ”vetenskap” återfinns inte alls.³⁰

- Interaktionen mellan politiken och vetenskapen under coronapandemin handlade för mycket om att forskare gav råd – och ofta kritiserade regeringen – utifrån ofta djupa men smala vetenskapliga perspektiv och ämnesområden (Sahlin och Schwaag Serger 2021). Vem hjälper politiker att ta till sig, värdera och få en överblick över havet av kunskap från olika discipliner som är relevanta för de komplexa samhällsutmaningar vi pratade om inledningsvis?

Vad är lösningen?

- Skapa forum och format för att samla intressenter och aktörer kring forsknings- och utbildningspolitik.
- Ge universiteten ett samlat uppdrag och ett anslag: att bedriva utbildning, forskning och samverkan med hög kvalitet i miljöer som sömlöst blandar uppgifterna. Idag är de finansierade och organiserade på olika sätt med helt olika incitament och karriärmöjligheter. Utbildning handlar primärt om genomströmning, forskning om resurskonkurrens, och samverkan om individuella drivkrafter och preferenser. Uppgifterna behöver sammantvinnas i den akademiska praktiken.
- Arbeta för ett bredare och mer långsiktigt kvalitetsbegrepp. Utvecklingen av kvantitativa utvärderingsmetoder har förändrat akademins arbetsform mot att bli mer internationellt och målmedvetet visavi forskningsfronten, men nu behövs ett mått som inte bara handlar om genomslaget inom forskarsamhället utom också om långsiktiga samhällseffekter. Det handlar om att kunna värdera hur forskningen samspelar med utbildningen liksom hur den knyter an till viktiga sam-

³⁰ Undersökning av Riksdagspartiernas valmanifest 2022 av Vetenskap & Allmänhet, VA-rapport 2022:3 (Issuu).

hällsförändringar. Akademin har ett brett samhällsuppdrag och det måste synas i hur den värderas och belönas.

- Skapa forum och incitament för att ”kurera kunskap” för komplexa samhällsfrågor, där universiteten bidrar till att koppla ihop kunskap från olika ämnen istället för att leverera den i form av en oöverskådlig flora och massa av otydligt sammanhängande och svårtillgängliga beståndsdelar (vetenskapliga artiklar). Det skulle kunna ske i form av etablering av stående grupperingar och dialogformat eller framtagning av kunskapsöversikter, men också i ökande grad i utbildningen där studenter lär sig att förstå komplexa problem utifrån olika ämnesperspektiv.
- Öka förståelse och intresse för vetenskapligt arbete i offentlig sektor och politiken? (utbildningsinsatser, medveten rekrytering av personer med forskningsbakgrund m.m.).

Referenser

- Bateman, T. (2015), "Scientists tend to superspecialize – but there are ways they can change", *The Conversation*, 8 Dec. Scientists tend to superspecialize – but there are ways they can change (theconversation.com).
- Benner, M. och Schwaag Serger, S. (2023), *Ändra allt?! En högskolepolitik för vår tid*, SNS.
- Benner, M. och Sörlin, S. (2015), *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*, Vinnova 2015:2.
- Bergh, A. och Erlingsson, G. Ó. (2023), *Vad hände med Sveriges reformförmåga*, Entreprenörskapsforum.
https://www.entreprenörskapsforum.se/wp-content/uploads/2023/04/Reformformagan_Rapport_Web.pdf (entreprenörskapsforum.se).
- Dahlström, C., Lundberg, E. och Pronin, K. (2019), "Det statliga kommittéväsendets förändring 1990–2016", *SNS Analys* Nr. 59.
- Douglass, J. (2021), *Neo-nationalism and universities; populists, autocrats and the future of higher education*, Johns Hopkins University Press.
- Eichengreen, B. (2006), *The European Economy Since 1945*. Princeton: Princeton U.P.
- EU-kommissionen (2023), Directorate-General for Research and Innovation, Dixson-Declève, S., Renda, A., Isaksson, D. m.fl., *Transformation in the Poly-Crisis Age*, Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/360282>.
- Fini, R., Jourdan, J., Perkmann, M. och Toschi, L. (2022) "A New Take on the Categorical Imperative: Gatekeeping, Boundary Maintenance, and Evaluation Penalties in Science", *Organization Science*, July.
- Hermansson, J. (2003), *Politik på upplysningens grund*. Malmö: Liber.
- Ingenjörsvetenskapsakademien (2014), *Mot en kunskapsbaserad forskningspolitik?* Stockholm: IVA.

- Kozlov, M. (2023), "Disruptive Science' Has Declined – and No One Knows Why", *Nature*, 613, 225,
<https://doi.org/10.1038/d41586-022-04577-5>
- Nerman, B. (1962), "De humanistiska s.k. lärda verken och forskningen", *Svensk tidskrift*, December, 164–168.
- Ottosson, M. O. (2014), *Uppsala universitet i sin lokala miljö*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Pontusson, J. (1992), *The Limits of Social Democracy*. Ithaca, NY: Cornell U.P.
- Ruin, O. (2008), "Det statliga kommittéväsendet" i Heckscher, S. och Eka, A. (red.), *Festskrift till Johan Hirschfeldt*, s. 445–454. Uppsala: Iustus förlag.
- Sahlin, N.-E. och Schwaag Serger, S. (2021), "Ofrånkomliga beslut i en tid av spinn och outtalade värderingar", i Eliasson J. och Unemo, L. (red.), *I en tid av pandemi – en ESO-antologi med samhällsvetenskapliga reflektioner*, Expertgruppen för Studier i Offentlig Ekonomi, ESO 2021:1, s. 37–57.
- SAPEA, S. A. f. P. b. E. A. (2019). "Making Sense of Science for Policy under Conditions of Complexity and Uncertainty". *Evidence Review Report*, 6, Berlin.
- SOU 1942:6 *Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande*.
- SOU 1973:12 *Högskolan*.
- SOU 1997:57 *I medborgarnas tjänst*.
- SOU 2007:75 *Att styra staten – regeringens styrning av sin förvaltning*.
- SOU 2014:5 *Staten får inte abdikera*.
- SOU 2016:5 *Låt fler forma framtiden!*
- SOU 2018:79 *Analys och utvärderingar för effektiv styrning*.
- Tooze, A. (2022), "Welcome To the World of the Polycrisis", *Financial Times*, 28 Oct. www.ft.com/content/498398e7-11b1-494b-9cd3-6d669dc3de33.

5 Policyrelevant samhällsvetenskaplig forskning?

Annelie Roswall Ljunggren

Vetenskap ska ge fakta. Men politiken sätta målen. Demokratisk legitimitet får man genom att kombinera detta.

Åsa Wikforss, Dagens Nyheter, 18 april 2023

Hur forskning, politik och förvaltning ska förhålla sig till varandra och interagera är inte självklart. Jag är glad, att via ESO, ha fått den här möjligheten att ge min bild av hur relationen ser ut idag och hur den kanske skulle kunna utvecklas. Det är min övertygelse att det vore av godo om den samhällsvetenskapliga forskningen närmade sig praktiken och om politik och förvaltning å sin sida visade ett djupare intresse för forskningen. Min erfarenhet av att arbeta ett antal år i Regeringskansliet, i ett oppositionskansli och de senaste fem åren på Statskontoret präglar givetvis min bild och min uppfattning.

Att Sverige är och ska vara en ledande forskningsnation råder det bred politisk enighet om, i alla fall om man studerar de regeringsförklaringar som statsministrar av olika kulör avgivit efter valen de senaste tjugo åren.³¹ I dessa framtidsvisioner är den forskning som omnämns kopplad till teknik, naturvetenskap och medicin.

Den samhällsvetenskapliga forskningen har ingen plats i dessa politikens högtidliga programförklaringar. Detta trots att en del av de samhälleliga utmaningarna handlar om ekonomisk balans och uthållighet, den offentliga sektorns kapacitet och funktionssätt och hur det offentliga bör organisera sig för att klara att möta komplexa problem.

Ändå skulle jag tveklöst svara ja på frågan om politiken och därmed förvaltningen har behov av samhällsvetenskaplig forskning.

³¹ Sökresultat – Regeringen.se. Jag refererar till stickprov de senaste 20 åren.

Men för att politikens behov ska kunna mötas så krävs det att forskningen är mer intresserad av aktuella frågor, är relevant och ligger tillräckligt nära de problem som politiken och förvaltningen brottas med.

I den bästa av världar kan forskningen också bidra med iakttagelser, kunskap och begrepp som politiken ännu inte har fångat. Sådan input kan vara mycket värdefull för de politiker som vill ligga i framkant och utveckla policy.

Jag tror också att det finns processer och förhållningssätt inom forskningen som kan vara relevanta och nyttiga för politik och förvaltning. Inte minst utvecklingen av ”alternativa fakta” visar på behovet av forskningens metoder; att arbeta metodiskt, belägga resultat och pröva olika teser.

Som jag ser det är det helt olika logiker och ideal som är vägledande för forskning respektive politik. Dessutom finns en rad mer praktiska hinder som behöver överkommas för att forskning och politik ska kunna mötas och ett verkligt utbyte ske. Seminarier och pandediskussioner i all ära, men om politik och förvaltning verkligen ska kunna använda forskningens landvinningar så behövs en djupare, ömsesidig förståelse och ett verkligt utbyte.

Komplexiteten i samhällsutmaningarna innebär också att det ofta behövs kunskap från flera forskningsfält. Coronapandemin och dess konsekvenser är ett tydligt exempel. Den hanterades allt för länge som en fråga för epidemiologer trots att den uppenbart hade stor påverkan på ekonomin, arbetsmarknaden och människors mående i en vidare bemärkelse.³²

Vid kriser tycks intresset och lyhördheten för forskning öka och omständigheterna innebära både att forskningen är mer benägen att bidra och politik och förvaltning att ta emot och omsätta den input man får. Minns den s.k. Lindbeckkommissionen som tillsattes 1992 och enbart bestod av experter.³³ Kommissionens förslag resulterade i ett nytt ekonomiskt ramverk och en självständig riksbank.³⁴

³² SOU 2022:10 ”Sverige under pandemin.”

³³ Dir. 1992:106 ”Kommission om den ekonomiska politiken.”

³⁴ SOU 1993:16 ”Nya villkor för ekonomi och politik”.

5.1 Olika logiker och ideal

Forskningen är och ska givetvis vara oberoende. De utmärkande dragen är ett kritiskt, ifrågasättande förhållningssätt, ambitionen att knyta an till lämplig teori och att bygga på empiri. Detta ger forskningen ett i huvudsak tillbakablickande perspektiv. Internationaliseringen har också medfört en allt större fragmentisering. Att forskningen är mer utspridd gör det svårare både att skaffa sig en överblick över det aktuella forskningsläget och att hitta gemensamma arenor för utbyte.

Forskarens vardag är mångfacetterad; undervisning, administration och otaliga forskningsansökningar till olika finansiärer ska hanteras utöver den egna forskningen. När det kommer till forskningen så är det som premieras inom akademien inomvetenskapliga, gärna internationella publikationer. Forskare vill helst bli ledande inom "sitt" område, vilket ofta innebär att området som beforskas blir relativt smalt. Därmed förhåller sig inte forskningen till samhällets komplexitet och den vardag som politik och förvaltning försöker hantera. Avsaknaden av ett bredare angreppssätt och en levande dialog mellan olika discipliner gör forskningen mer svårtillgänglig för praktiker; det blir svårt att greppa de olika delarna och se hur de kan bilda en helhet. Men även ett i huvudsak bakåtblickande och begränsat resultat kan givetvis innehålla värdefull information för politiken, förutsatt att förutsättningarna är någorlunda jämförbara med det som man vill hantera.

Att tillgängliggöra forskning och hjälpa praktiker att pussla ihop olika delar till en helhet är en viktig uppgift som inte tillräckligt tydligt prioriteras inom den s.k. samverkansuppgiften.

Följeforskning som innebär en löpande utvärdering av en pågående verksamhet kan i lyckosamma fall innebära ett lärande som ger en god grund för att justera organisering och styrning och utveckla policy.

Politiken, å sin sida, är både idealistisk och mycket praktisk. Den har ett stort behov av att måla en visionär bild av en (någorlunda) ljus framtid och håller sig med en del grundläggande principer som ligger relativt fast över tid. Det senare innebär att politiken inte alltid är mottaglig för sådant som forskningen förmedlar som krockar med eller utmanar de grundläggande principerna. Men i hög grad är politiken lösningsorienterad och söker praktiska lösningar på kon-

kreta problem. Problem som ska lösas här och nu och i den närliggande framtiden. Lösningar som dessutom är utformade på ett sådant sätt att kommande val kan vinnas. Om inte det är möjligt, om risken för kritik bedöms större när en åtgärd vidtas än om saken får bero, kan politiken välja att inte agera, s.k. "blame avoidance" i motsats till "credit claime".³⁵

Problemen som politiken ska hantera är ofta komplexa: unga som varken arbetar eller studerar och i vissa fall löper risk att dras in i kriminalitet; kompetensförsörjning i flera, vitt skilda branscher; tillgängligheten i sjukvården, etc. Det innebär att forskning från olika vetenskapliga fält kan vara relevanta för att finna en lösning, men bristen på samverkan med praktiker och tidigare nämnda svårigheten att få en överblick sätter käppar i hjulet.

Den politiska logiken innebär också ett begränsat intresse för olika perspektiv som "rör till det", dvs. som riskerar att skymma sikten eller underbygga något av motståndarnas argument. Politiken vill etablera ett problem och den bästa lösningen på just det problemet. Forskningens benägenhet att beskriva komplexitet, men inte nödvändigtvis vilja ta ställning till vad som krävs för att åstadkomma förändring står i kontrast till politikens behov och logik.

Detta till trots vill politiken gärna låna legitimitet av forskningen. Vi ser åtskilliga sådana exempel i de olika råd som inrättas för att visa initiativkraft på skiftande områden. Den nuvarande regeringen har exempelvis tillsatt ett råd för arbetsmarknadspolitik, medan regeringen Löfvén höll sig med ett innovationsråd.

5.2 Kapacitet hos politik och förvaltning

Om politik och förvaltning ska kunna ta emot, omhänderta och omsätta den samhällsvetenskapliga forskningens resultat i praktiken så krävs att det finns tillräcklig kapacitet i form av kompetens, tid och intresse.

Det är inget djärvt påstående att så inte är fallet idag. Politiken präglas i hög grad av kortsiktighet och otålighet. Bristen på långsiktighet leder i sin tur till reaktivitet. Det parlamentariska läget med många partier i riksdagen och osäkra majoriteter som kräver för-

³⁵ Se exempelvis, Weaver, R. K. (2008), "The Politics of Blame Avoidance". *Journal of Public Policy*, 28 nov.

handlingar och kompromisser innebär stora svårigheter när det gäller att ta ett uthålligt och långsiktigt ansvar och ägna sig åt policyutveckling.

Medias fokus på det politiska spelet snarare än sakfrågor, tillsammans med de senaste årens utveckling av sociala medier, innebär att politiken lägger alltmer tid på att kommunicera väl valda budskap och har svårt att skapa utrymme för eftertanke och policyutveckling. De fyra år en mandatperiod ger är heller inte en lång tid för att åstadkomma omfattande förändringar, i stället blir fokus på att finna en möjlig väg för att vinna nästa val. Ofta genom många osynkroniserade ad hoc beslut och några ”icke-beslut”. Kulturpolitiken kan tjäna som exempel, där har flera regeringar, oberoende av politisk färg, gjort avgränsade satsningar snarare än att ta ett helhetsgrepp och utifrån det göra prioriteringar. Förfallet i operahuset i Stockholm är ett tydligt exempel på att även icke-beslut har konsekvenser.

Förvaltningens förmåga och möjlighet att ta till sig forskning och omsätta den i praktiken är självklart varierande. I en del myndigheters uppdrag är kontakt och utbyte med forskare en självklar del.

För en myndighet som Statskontoret är det naturligt att ha kontakt med och samarbeta med forskare. En del av medarbetarna är forskarutbildade och har med sig ett nätverk inom akademien när de börjar sin tjänst hos oss. I det löpande arbetet med våra uppdrag arbetar vi med referenspersoner från akademien och försöker också skapa oss en aktuell bild av det relevanta forskningsläget. Vid våra seminarier deltar kontinuerligt forskare för att vara med och diskutera och ge perspektiv på våra rapporter, vilket ofta ger en fördjupad förståelse för området som avhandlas. De senaste åren har vi gett ut två antologier med forskare för att bidra med inspel i förvaltningspolitiken.³⁶ Vi har också ett vetenskapligt råd knutet till myndigheten. Där är majoriteten statsvetare, men där återfinns för närvarande också en jurist och en företagsekonom. Rådet bidrar med värdefulla synpunkter på hur vi kan ta oss an våra uppdrag, både i uppstartsfasen och under arbetets gång. Det är mycket värdefullt oavsett om det handlar om metod, relevant forskning eller inspel kring jämförbara företeelser. Diskussionerna i rådet är inspirerande

³⁶ Statskontoret OOS 38 (2020), ”Statlig förvaltningspolitik för 2020-talet – en forskningsantologi” och OOS 45 (2022), ”Rättsstaten i den svenska förvaltningen – en forskningsantologi”.

och hjälper oss på myndigheten att lyfta blicken och se vad vi kan bidra med i en större helhet.

För tjänstepersoner i Regeringskansliet är det annorlunda, med några få undantag är det sällan som de har kontakt och utbyte med forskare. Men det borde inte vara främmande när uppdraget är att biträda regeringen i deras verksamhet.³⁷ Min erfarenhet är dock att få medarbetare tycker att det ligger inom de givna ramarna för uppdraget.

När jag var civilministerns statssekreterare ville vi ha bred input inför skrivandet av direktiv till den kommitté som senare kom att kallas Tillitsdelegationen. Vi föreslog en rad seminarier runt om i landet för diskussion och input från forskare och praktiker i den offentliga sektorn, men möttes då först av att detta var ett tillvägagångssätt som inte kunde användas inom Regeringskansliet. Seminarserien genomfördes ändå och påverkade också utformningen av direktiven som bland annat fastslog att delegationen med ett forskningsperspektiv skulle följa de olika projekt som genomfördes och sammanställa en utvärderingsrapport för varje projekt.³⁸ Enligt direktiven skulle rapporterna innehålla råd och rekommendationer samt ge goda exempel på innovativa lösningar. Eventuella hinder och förändringsbehov skulle också redovisas. Vidare betonades att utvärderingsrapporterna skulle komma berörda aktörer till del.

Det initiala motståndet i Regeringskansliet är inget att förvånas över. Lojaliteten är stor, men det är en pressad organisation som inte kan förväntas mäkta med mer än det som uppfattas som gängse arbete inom etablerade ramar.

Den lojalitet som är kännetecknande för Regeringskansliet kan också slå över i en viss ängslighet; önskan om att skydda regeringen och enskilda statsråd från allsköns besvär kan medföra en överdriven försiktighet i relation till allt som potentiellt kan störa. Ingen vill vara den som på något sätt exponerar regeringen eller ett enskilt statsråd för en risk. Dessvärre riskerar denna lojalitet i vissa situationer att bli missriktad. Jag menar att politiken har allt att vinna på att nås av en mångfald olika perspektiv.

Det går heller inte att bortse från att det finns s.k. grindvakter både i Regeringskansliet och den övriga förvaltningen, tjänste-

³⁷ Regeringsformen, 7 kap. 1§.

³⁸ Dir. 2016:51 Tillit i styrningen.

personer som är mer måna om att bevaka och freda ett område än att medverka till förändring och utveckling.

Inte sällan uppmärksammas att antalet politiskt anställda i Regeringskansliet ökat från 1990-talet och framåt. Dessa personer stöttar statsråden i vardagen med tal, underlag, presskontakter, uppdateringar i sociala medier och samordning inom regeringen. Men de tar givetvis också tid i anspråk från den opolitiska tjänstemannaorganisationen. Som, förutom politiska beställningar kopplade till statsrådets externa framträdanden, är fullt upptagna med att styra myndigheter, bereda ärenden av olika slag och hantera initiativ som kommer från övriga delar av Regeringskansliet eller är knutna till EU-medlemskapet.

5.3 Möten och arenor

En annan del av förklaringen till att den samhällsvetenskapliga forskningen inte alltid är policyrelevant handlar om bristen på möten och gemensamma arenor som kan bidra till ömsesidigt utbyte och bygga förståelse.

Här skulle ett förnyat utredningsväsende kunna spela en helt annan roll än idag och utgöra en nyckel. I dagsläget är det upp till varje departement och ansvarig sakenhet i Regeringskansliet att rekrytera utredare och sekretariat. Det är mödosamt och det tar tid. Ofta dröjer det månader från det att utredningsdirektiven beslutats till dess att arbetet kommer i gång. Med en gemensam, samlad och kontinuerligt uppdaterad namnbank av personer som kan vara aktuella för utredningsuppdrag skulle den faktiska utredningstiden bli längre. Banken ska givetvis också omfatta forskare, både samhällsvetare och representanter för andra discipliner.

Jag tänker mig också att det borde finnas specifika resurser avsatta för att anlita forskare inom utredningsväsendet. Det skulle vara en tydlig signal om betydelsen av seriöst prövade och habila förslag och garantera att det verkligen finns utrymme att genomföra utredningen tillsammans med forskare.

I en forskarrapport som författades inom ramen för Tillitsdelegationens arbete föreslogs en ”regeringsnära utvecklingsmiljö”

placerad just inom kommittéväsendet.³⁹ Författarnas förslag är betydligt mer ambitiöst och långtgående än mitt. De föreslog att den s.k. utvecklingsmiljön skulle vara en fast resurs i egna lokaler som inte var knuten till något specifikt uppdrag. Finansieringen skulle ske genom att Statsrådsberedningen behöll en andel av kommittéanslaget och på så vis utövade ägarskap över utvecklingsmiljön. Utvecklingsmiljön skulle få uppdrag från Statsrådsberedningen men inga utförliga direktiv. Den bärande idén är att utvecklingsmiljön tar sig an uppdraget, ramar in problembilden, arbetar explorativt, använder olika för uppdraget lämpliga metoder, involverar relevanta aktörer etc. När problembilden är klar, arbetas iterativt tillsammans med aktörerna vilket resulterar i lärande och utveckling genom praktiska försök. Kunskapen finns då hos dem som deltagit i utvecklingen och är också inbyggd i de materiella resurser som utvecklats. Detta är resultatet, inte ett traditionellt skriftligt betänkande.

Tanken är spännande och ambitiös, men jag tror inte att det är realistiskt att politiken skulle lämna till en utvecklingsmiljö att själva formulera problemet och arbeta vidare med det, utan styrning.

Att det finns en frustration över tempot i kommittéväsendets arbete manifesterades senast av att statsministern i sin regeringsförklaring meddelade att det under samordningskansliet i Statsrådsberedningen kommer att inrättas en funktion med erfarna och meriterade utredare som ska ta sig an målinriktade utredningsuppdrag med målet att korta utredningstiden.⁴⁰

Kanske finns här en öppning för andra tillvägagångssätt? En tanke är att kombinera forskarnas idé med statsministerns och vid en utrednings startpunkt ordna en väl förberedd workshop med statssekreterare från berörda departement, forskare och praktiker. Denna kunde sedan följas av en mitt- och en slutavstämning i samma krets.

Det finns exempel att lära sig av som kanske kan inspirera till ett mer utvecklat arbete. Vid Centrum för tjänsteforskning (CTF) i Karlstad pågår för närvarande samarbeten mellan inte mindre än sju offentliga utredningar och forskare.⁴¹ CTF har därmed lyckats etablera sig som en relevant aktör för utredningsväsendet. Nyckeln tycks vara att man hittat en modell bortom följeforskning, som

³⁹Fransson m.fl. (2019), "Politisk handlingskraft i en regeringsnära utvecklingsmiljö," Forskningsrapport från Tillitsdelegationen.

⁴⁰ Regeringsförklaringen 12 september 2023.

⁴¹ Samtal med föreståndare Johan Quist vid CTF.

annars är den rådande modellen när forskare involveras i policyutveckling.

Vid CTF ligger fokus på komplexa samhällsutmaningar, både offentlig och privat sektor involveras och forskarna är medskapare i utredningsarbetet. Utredningarna får möjlighet att testa sina förslag och ”skruva” på dem. Synpunkter från medborgare/brukare tas in och får påverka förslagen.

Vad kan förklara att CTF har den här rollen och det här förhållningssättet? Centrat bildades 1986 med en uttalad ambition att vara flervetenskapligt och utgöra en brygga mellan teori och praktik. 1986 var tre forskare knutna till CTF, i dagsläget är de 87. Medarbetarna uppmantras att vara ute och möta praktiker, men nöjer sig inte med möten. Kurserna utvecklas tillsammans med praktiker och man vinnlägger sig om att ha användarens perspektiv i forskningsprojekten. Kulturen på CTF premierar kontakter över fakultetsgränserna och ett förhållningssätt som ligger nära samhällets utmaningar.

CTF är inte ensamma om att ha ambitionen att inte bara forska om utan också vara medskapande. Centrum för kommunstrategiska studier (CKS) vid Linköpings universitet har som uttalad målsättning att ”fungera som en mötesplats för lärande och som en vetenskaplig resurs i kommunernas utvecklingsarbete. Utgångspunkten är att möten och kunskapsutbyte mellan forskare, politiker och tjänstemän stärker och berikar den kommunala verksamheten likväl som kommunforskningen.”⁴² Och Förvaltningsakademien vid Södertörn erbjuder kvalificerade, ämnesövergripande utbildningar för tjänstepersoner på avancerad nivå, samt har som ambition att vara en arena för möten mellan akademien och olika delar av förvaltningen.⁴³

Dessa är tre goda, intressanta exempel, säkerligen finns det fler. Jag lyfter dem för att jag tycker att förhållningssättet och metoderna är intressanta och en väg bort från det som jag och många praktiker med mig upplever: att forskningen är till stor hjälp när det gäller att beskriva ett problem och måla en problembild, men inte lika närvarande när det kommer till att bidra när det verkligen gäller vad och hur saker bör göras.

⁴² <https://liu.se/forskning/centrum-for-kommunstrategiska-studier-cks>.

⁴³ <https://www.sh.se/forskning/centrumbildningar-och-forskningsnatverk/forvaltningsakademien>.

5.4 Mer av samskapande

De komplexa samhällsutmaningarna är inte i avtagande. Tvärtom, ny policy behöver utvecklas, bortom förenklingar och kortsiktighet. Det kräver mer av samskapande mellan olika discipliner och mellan politik, förvaltning och forskning.

För att det ska fungera krävs att hänsyn tas till de olika ideal och logiker som präglar politik, förvaltning och forskning. Det går inte att tänka sig, som hjärnorna bakom tanken på regeringsnära utvecklingsmiljö, att politiken ska frånhända sig både den mer precisa problemformuleringen och kontrollen över vad som sen sker i processen. Tillit kräver ömsesidighet och verklig dialog.

Men utredningsväsendet kan utvecklas så att forskare har en mer given plats i arbetet och former för samskapande med forskningen utvecklas. Om det ska bli lyckosamt behövs också mer kapacitet i Regeringskansliet. Medarbetare som har den tid, den förståelse och de kunskaper som krävs för att föra dialog med och interagera med forskare med ett öppet sinne. Ett närmare utbyte och en djupare förståelse skulle också minska den ängslighet som allt för ofta präglar relationerna idag.

Den svenska förvaltningsmodellen innebär att vi, i en internationell jämförelse, har ett relativt litet regeringskansli. Jag ser inget behov av en omfattande utbyggnad men menar att det faktiskt behövs utökade resurser för analys om regeringen ska få stöd för att arbeta mer långsiktigt och strategiskt.

Slutligen, en stilla önskan om att det framöver ska finnas goda möjligheter att gå mellan forskning och praktik på ett helt annat sätt än idag. Det kräver ett annat meritssystem än det som för närvarande är rådande inom akademin, men skulle kunna göra stor skillnad.

Referenser

Dir. 1992:106 *Kommission om den ekonomiska politiken.*

Dir. 2016:51 *Tillit i styrningen.*

Fransson, M., Quist, J. och Wetter-Edman, K. (2019), "Politisk handlingskraft i en regeringsnära utvecklingsmiljö," Forskningsrapport från Tillitsdelegationen.

SFS 2011:109 *Regeringsform.*

SOU 1993:16 *Nya villkor för ekonomi och politik.*

SOU 2022:10 *Sverige under pandemin.*

Statskontoret (2020), "Statlig förvaltningspolitik för 2020-talet – en forsknings-antologi", OOS 38.

Statskontoret (2022) "Rättsstaten i den svenska förvaltningen – en forsknings-antologi", OOS 45.

Weaver, R. K. (2008), "The Politics of Blame Avoidance". *Journal of Public Policy*, 28 nov.

6 Forskaren och det offentliga samtalet

Bo Rothstein

6.1 Den samhällsvetenskapliga forskningens existensberättigande

Som framgår av inledningen till denna antologi framhåller initiativtagaren (ESO – Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) att *”samverkan mellan akademi och samhälle är viktigt och kan sägas utgöra existensberättigandet för samhällsvetenskaplig forskning”*. Man har där också formulerat de frågor som är de jag ska försöka belysa i denna essä, nämligen *”Finns det en konflikt mellan att publicera i topptidsskrifter och att delta i debatten och andra mer populärvetenskapliga sammanhang? Finns det tillräckliga drivkrafter för aktiva forskare att bidra till en saklig och evidensbaserad diskussion i policyfrågor?”* Till detta ska läggas att jag som författare också har uppmanats ge några ”personliga tankar och reflektioner” kring dessa frågor.

En utgångspunkt för mitt bidrag är en inriktning inom den politiska filosofin som går under beteckningen *epistemic democracy*. Huvudtanken är att vi i ett demokratiskt system inte har anledning att anse politiska beslut som legitima enbart på grund av att de har fattats i en korrekt ”demokratisk ordning”.⁴⁴ Till detta kommer enligt den epistemiska demokratiteorin ytterligare två krav. De bör också vara ”sanna och rättfärdiga” (”true and right”). Principen om rättfärdighet hanteras av den numera mycket omfattande diskussionen om mänskliga rättigheter som sätter bestämda gränser för vad den politiska majoriteten får besluta. Det saknas som bekant dessvärre inte exempel på att demokratiskt tillkomna politiska majori-

⁴⁴ För översikter av denna inriktning se Schwartzberg (2015), Holst och Christensen (2023) och Rothstein (2019).

teter har fattat beslut som inneburit svåra kränkningar av de egna medborgarnas mänskliga rättigheter. I modern tid har svenska regeringar fått be om ursäkt för och betala ut ersättning till offren för två offentliga insatser som man i efterhand funnit strida mot principer om mänskliga rättigheter (steriliseringspolitiken 1935–75 och övergrepp eller försummelse i samhällsvården av barn och unga 1920–80). Den politiska retoriken har också i stora drag ändrats så att man nu oftast kopplar samman demokrati och mänskliga rättigheter som vore de ett sammanhållet ”paket”.

Principen om sannfärdighet handlar om att demokratiskt fattade beslut för att anses legitima inte kan bygga på uppfattningar om sakförhållanden som står i konflikt med vad som är i forskningen etablerad vetenskaplig kunskap. Många offentliga beslut, till exempel hur vi ska hantera miljö- och hälsofrågor eller hur vi ska lösa komplicerade infrastrukturproblem, anser de flesta måste bygga på ett omfattande kunskapsunderlag och kravet från den epistemiska demokratiansatsen är att detta kunskapsunderlag ska vara med vetenskapligt säkerställda resultat överensstämmande. Man kan ta ett triviale exempel för att illustrera detta: Skulle en stor majoritet i Sveriges riksdag imorgon besluta att två plus två ska vara lika med fem och att denna matematik ska läras ut i de offentligt finansierade skolorna är det få av oss som skulle acceptera beslutet även om det var fattat i aldrig så god demokratisk ordning. Ett mindre triviale exempel är de politiska krafter i USA som hävdar att i skolundervisningen ska bibelns skapelseberättelse likställas med Darwins evolutionsteori. Ett mera dystert exempel är den policy som den tidigare presidenten i Sydafrika, Thabo Mbeki, lanserade vad gäller HIV/AIDS och som gick på tvärs mot vad en så gott som enig forskarkår hävdade. Mbeki förnekade den medicinska konsensusen att HIV orsakade AIDS, han begränsade användandet av verkningsfulla mediciner, även sådana som förhindrade att mödrar överförde sjukdomen till sina foster. Vidare tillsatte han en hälsominister som rekommenderade oprövade naturläkemedel som vitlök, rödbetor och citronjuice för att behandla AIDS. Enligt en försiktig bedömning lär Mbekis politik i denna fråga ha kostat omkring 340 000 sydafrikaner en för tidig död.⁴⁵ Man kan också formulera den episte-

⁴⁵ Chigwedere och Seage (2008); Nattras (2008).

miska demokratiansatsen som att en demokratis förmåga till social rättvisa förutsätter sanning.⁴⁶

En slutsats av teorin om epistemisk demokrati är att det är centralt att personer som besitter och kan förmedla vetenskapligt grundad kunskap också medverkar i det offentliga samtalet om den offentliga politikens inriktning. Med termen ”medverkar” vill jag betona att detta inte handlar om en argumentation för ett expert-styre.⁴⁷ Det finns många politiska avgöranden, till exempel om fördelningsfrågor eller hur man ska bedöma olika slags risker, där vetenskapen inte kan ge säkra svar utan där renodlat politiska bedömningar måste göras. Det finns naturligtvis också frågor som vetenskapssamhället misslyckas med att finna säkra svar på. Ett aktuellt exempel inom ekonomins område är varför den svenska kronan har blivit en så lågt värderad valuta.⁴⁸ Det finns också viktiga samhällsfrågor som stora delar av forskarsamhället av ideologiska skäl ignorerat. Ett sådant är bostadsområden som domineras av kriminella klaner och hur dessa har satt i system att plundra olika offentliga välfärdssystem.⁴⁹ Under lång tid var problemet med korruption ett närmast tabubelagt ämne inom den statsvetenskapliga forskningen om demokratisering och också inom forskningen om utveckling och bistånd.⁵⁰ Till detta kommer att det kan finnas aldrig så policyrelevanta och evidensbaserade lösningar från vetenskapen som visserligen är sannfärdiga och som skulle fungera men som huvuddelen av befolkningen skulle finna svårt oetiska att genomföra. Det finns också frågor där framstående forskare är mycket oense, nu senast om hur covidpandemin skulle hanteras. Det finns naturligtvis också en risk att experter/forskare drivs av en egen intressebaserad och/eller ideologisk agenda som man försöker

⁴⁶ Se även Sverker Sörlins artikel ”Oppenheimer var den grubblande hjälten som måste röjas undan”, *Dagens Nyheter* 2023-08-14.

⁴⁷ Se Dahlström och Lapuente (2017) samt Estlund (2008).

⁴⁸ ”Så blev kronan” en liten skitvaluta”, *Dagens Nyheter* 2023-06-09 av Carl-Johan von Seth. Artikeln beskriver hur Riksbanken 2019 anlätade Philippe Bacchetta (professor vid universitetet i Lausanne) som anses vara en av Europas främsta valutaexperter och hur denne misslyckas med att ge ett svar på frågan om varför den svenska kronan försvagats. Riksbanken listar 15 disputerade ekonomer som är anställda för att bidra med forskning till verksamheten på sin hemsida men kan likväl inte svara på frågan om kronans låga värdering. Se även Lars Calmfors, ”Den svaga kronan är ett mysterium – och de förklaringar som levereras håller inte måttet”, *Dagens Nyheter* 2023-07-08 och min artikel ”En Riksbank som inget vet förtjänar inte självständighet”, *Dagens Nyheter* 2023-09-04.

⁴⁹ ”Ett forskarsamhälle som blundar”, *Kvartal* 2023-01-16 av Peter Esaiasson, Carina Gunnarson och Bo Rothstein.

⁵⁰ Rothstein (2021), se även ”Svenska biståndets fokus på demokrati fungerar inte”, *Dagens Nyheter* 2021-08-07 av Bo Rothstein.

drapera i vetenskapliga termer.⁵¹ Slutligen finns det inom delar av humaniora men även inom det samhällsvetenskapliga området en ansats, utgående i stora delar från filosofen Michael Foucault, som hävdar att existensen av opartisk vetenskaplig evidensbaserad kunskap är en chimär bakom vilken huvudsakligen olika former av illegitim maktutövning döljer sig.⁵²

6.2 Vad bör forskaren göra (och inte göra)

Givet att det finns problemområden där forskningen har någotsånär säkerställda och rimligt evidensbaserade policyrelevanta svar är frågan hur samverkan mellan forskning och politik ska organiseras. Platons fråga om varför inte de mest kunniga i stället för majoriteten av mindre kunniga ska styra är således fortsatt aktuell. Frågan här är emellertid hur väl det svenska forskarsamhället lever upp till det krav på att medverka i det offentliga samtalet om den offentliga politikens inriktning och utformning

På vilka grunder ska då forskare delta i det offentliga samtalet? Det första jag vill framhålla är att forskare naturligtvis har samma yttrandefrihet som alla andra. Detta kan låta självklart men det finns ibland en överdriven kritik av ”aktivistiska” forskare som tar plats i det offentliga samtalet eller på andra sätt gör sina röster hörda.⁵³ Denna kritik hävdar att forskare ska vara ideologiskt neutrala och bygger på ett ideal, hämtat från vad jag menar är en övertolkning av en av Robert Mertons berömda ”CUDOS” principer. Denna anti-aktivistiska tolkning av Merton innebär att forskaren bör förhålla sig ”disinterested” till sitt problemområde.⁵⁴ Merton preciserade denna princip som att akademiska forskare skulle agera för det ”gemensamma bästa” och inte utifrån någon personlig vinning. Vad som ska räknas som vinning (engelska ”gain”) är inte självklart, för personer med starka ideologiska åsikter är rimligen det att se som en ”vinning” om dessa också realiserar i den offentliga politiken.

Idealet om den strikt neutralt forskaren är vad jag kan se helt orimligt. Att miljöforskare inte skulle ha ett engagemang för en

⁵¹ Dahl (1989); MacLean (2017).

⁵² Shermer (2017), se även Mats Lindbergs bidrag i Bennich-Björkman m.fl. (2023).

⁵³ Se till exempel *Göteborgsposten* 2022-04-11, ”Aktivism inom universiteten: Frågan som splittrar forskarna”.

⁵⁴ Merton (1973), se även https://en.wikipedia.org/wiki/Mertonian_norms.

bättre miljö, att freds- och konfliktforskare skulle förhålla sig neutrala till frågan om krig eller fred, att genusforskare inte skulle vara för ökad jämställdhet, att statsvetare inte skulle förespråka demokrati framför autokrati eller att ekonomer skulle förespråka slöseri och ineffektivitet med ekonomiska resurser är inte hållbart. Ett engagemang för sakfrågor som dessa är också en viktig drivkraft för den enskilde för det inte så sällan tämligen enahanda och ibland frustrerande arbetet som forskare. Vad som emellertid är centralt är att det ideologiska engagemanget inte tar överhanden när det gäller den empiriska prövningen eller när det handlar om att pröva alternativ till den teoretiska modell man använder.⁵⁵ Denna gränsdragning kan ibland vara en ”tunn röd linje” där frestelsen att bortse från teoretiska inkonsekvenser, tillkortakommanden i den metod som brukas eller att förhindra möjligheten för data att ”sparka bakut” blir för många starkt engagerade forskare en nog så svår prövosten. I en reflektion över denna sak som jag tidigare publicerat pekade jag (med ledning av några synnerligen avskräckande exempel) på att det finns vissa saker man som forskare inte ska göra när man deltar i det offentliga samtalet.⁵⁶ Det första var att inte hävda att man har belägg för något där sådana belägg saknas.⁵⁷ De andra att starkt överdriva sina resultat⁵⁸ och det tredje att inte påtala osäkerhet i de slutsatser man dragit.⁵⁹

6.3 Tillväxten av statliga expertorgan

Empiriskt kan man konstatera att det finns klara tecken på att statsmakten har funnit brister i hur universiteten fyller sin funktion att bidra med användbar kunskap till den politiska processen. Detta

⁵⁵ För analyser av exempel på svårartade övertramp i detta se Jonny Hjelms och Johan Lundbergs kapitel i Bennich-Björkman m.fl. (2023). Hjelms kritik riktar sig mot forskningen om samer och Lundbergs om kritiska terroriststudier.

⁵⁶ ”Vad får forskaren säga”, publicerad i *Forskningens samhällsansvar*. Lund: Kungl. Fysiografiska Sällskapet, 2015. Se även Bennich-Björkman m.fl. (2023).

⁵⁷ Sociologen Eva Lundgrens uttalande att det skulle finnas hundratals småbarn i de nordiska länderna som offrats i sexuellt-religiösa riter av män.

⁵⁸ Christopher Gillbergs forskargrupp som starkt överdrev antalet skolbarn som man ansåg led av diagnosen DAMP och som därför behövde medicineras.

⁵⁹ De så kallade SNS-ekonomerna under ledning av Hans Tson Söderström som stod bakom den ekonomiska så kallade normpolitiken som ledde till den svenska kronans kollaps 1991. Söderström medgav efteråt att man bara vara övertygade till ”51 procent” om det praktiska värdet av denna teori men i debatten valde att argumentera som om man var till ”100 procent” säkra på sin sak, se Ellingsen (1996).

visar sig i de återkommande kraven på ”samverkan” som sedan lång tid ställts i de återkommande forskningspropositionerna. Ett måhända tydligare exempel är att staten har inrättat ett tämligen stort antal särskilda institut utanför universitets- och högskolevärlden som huvudsakligen har i uppgift att producera för den politiska processen användbar kunskap. Ett sådant exempel är naturligtvis ESO, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, för vilken denna rapport är skriven. Det finns emellertid numera många andra liknande expertorgan i den svenska statsförvaltningen. En inte komplett lista är:

- Expertgruppen för biståndsanalys
- Myndigheten för kulturanalyser
- Myndigheten för vård- och omsorgsanalys
- Svenska institutet för europapolitiska studier
- Utrikespolitiska institutet
- Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser
- Myndigheten för arbetsmiljökunskap
- Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitiska utvärderingar
- Brottsförebyggande rådet
- Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitiska utvärderingar
- Finanspolitiska rådet
- Skolforskningsinstitutet

Till detta kan läggas Sveriges Riksbank med sin stab av forskare och att många offentliga utredningar har formen av forskningsprojekt. Ett exempel är den år 2020 avrapporterade Jämlikhetskommissionen. Till detta kommer också de tre så kallade ”maktutredningar” som med start 1990 har producerats.

Någon samlad studie av denna tillväxt av olika expertråd, expertmyndigheter och utredningar som i realiteten är forskningsprojekt finns inte. En första anblick på de ovan uppräknade expertorganens

instruktioner är att de i huvudsak inte gör sina undersökningar på direkt uppmaning från regeringen. Istället har de oftast att självständigt fatta beslut om vilka undersökningar som de ska göra. Inslaget av politiker eller tjänstemän från departementen i styrelserna för dessa expertorgan är (något överraskande) mycket begränsat. Istället dominerar högre tjänstemän i statsförvaltningen, professorer och personer från olika intresseorganisationer och (mera sällsynt) företag. En möjlig slutsats av denna uppsjö av forskningsbaserade expertorgan är att det måste finnas ett missnöje från statsmakternas sida, både vad gäller policyrelevansen och spridningen av den kunskap som produceras av forskarna vid landets universitet och högskolor. Omvänt, om universiteten producerade tillräckligt med policyrelevant forskning som man också lyckades sprida effektivt skulle många av dessa statliga expertinstitut inte behövas. En mera positiv slutsats är att dessa expertorgan fungerar som en slags kopplingsstationer där de (får man anta med varierande framgång) lyckas samla in och "översätta" den aktuella forskningen till policyrelevanta råd, analyser och slutsatser. Min egen, det medges blygsamma, erfarenhet efter att ha verkat som anlita forskare, projektkonsult och styrelseledamot är att dessa expertgrupper inte ska förstås som försök till politisk styrning av forskningen utan att de två ovan nämnda perspektiven har mer fog för sig.

6.4 Varför så lite policyrelevant forskning vid universiteten?

Detta leder till frågan varför denna brist på för samhället policyrelevant och evidensbaserad universitetsforskning har uppstått. En hypotes jag vill pröva är att detta problem delvis kan föras tillbaka på en utbredd uppfattning inom den akademiska forskningen att det finns en skillnad mellan "grundläggande" och "tillämpad" forskning och att den förra har högre status än den senare. Status är som bekant en "hårdvara" inom forskarsamhället och detta leder till att vi får alltför lite tillämpad forskning från universiteten. Jag kan väl föreställa mig att denna åtskillnad är motiverad inom naturvetenskaperna, men jag är mycket tveksam till dess relevans inom samhällsvetenskaperna. Ett skäl till denna tveksamhet härrör från de två (eller möjligtvis tre) forskare som ligger mitt ämne (statsvetenskapen)

närmast och som fått priset i ekonomi till Alfred Nobels minne, nämligen Douglass C. North och Elinor Ostrom (och möjligen också) John Nash. Detta är som bekant ett pris som tilldelas för att vederbörande anses ha gjort grundläggande vetenskapliga genombrott. Men faktum är att dessa kan sägas i sin forskning ha utgått från en synnerligen tillämpad och synnerligen samhällsrelevant frågeställning. North: Varför är vissa länder så mycket rikare än andra? Ostrom: Varför lyckas vissa lokalsamhällen åstadkomma ett hållbart utnyttjande av sina naturresurser? Nash (med viss tvekan): Hur ska man kunna undvika ett kärnvapenkrig mellan stormakterna?⁶⁰ Om man kan åstadkomma forskningsresultat av den kaliber som dessa (två eller tre) gjort genom att utgå från mycket konkreta och synnerligen samhällsrelevanta frågeställningar, då kan uppdelningen mellan tillämpad forskning och grundforskning inte anses hållbar inom det samhällsvetenskapliga fältet. Ett sätt att åstadkomma mera samhällsrelevant forskning vore därför att göra upp med denna uppdelning mellan grundläggande och tillämpad forskning i forskarutbildningarna i samhällsvetenskap.

Ett annat skäl till denna satsning på statliga expertorgan för tillämpad forskning kan vara att det finns ett utbrett missnöje med de akademiska forskarnas vilja, och kanske också förmåga, att delta i det offentliga samtalet. Det finns också inom universitetsvärlden en uppfattning att den akademiska konkurrensen är så hård och tidskrävande vad gäller att publicera sig internationellt i ledande tidskrifter och förlag vilket leder till att det inte finns något utrymme för att ägna tid åt det offentliga samtalet. Vad gäller ekonomi är det mitt intryck att allt färre ledande universitetsbaserade forskare medverkar i det offentliga samtalet utan istället drivs detta av dem som inte publicerar sig internationellt utan oftast arbetar för olika intresseorganisationer och företag, ofta med titeln chefekonom. En nyligen publicerad studie av landets professorer i ekonomi som undersöker publiceringar för åren 2020-23 visar att ”två tredjedelar av samtliga gör inget som noteras i viktigare sammanhang där man når ut till en publik utanför forskarsamhället”.⁶¹ Statsvetare och sociologer har emellertid inte samma arbetsmarknad som ekonomer (det finns vad jag vet inga som har titlar som ”chefstatsvetare” eller

⁶⁰ John Nash var som bekant inte en helt okomplicerad person och det är inte helt enkelt att reda ut hur han hanterade relationen mellan den högst policyrelevanta frågan om kärnvapenkrig och sina spelteoretiska modeller. Se Nasar (2002).

⁶¹ Alvesson och Sjöholm (2023).

”chefsociolog”) så i den mån de är aktiva i det offentliga samtalet är de i allmänhet anställda vid något lärosäte.

6.5 Kan framstående forskare också vara framstående ”public intellectuals”?

Frågan är emellertid om detta negativa samband mellan att vara en internationellt framstående forskare och vara aktiv i det offentliga samtalet faktiskt existerar. Ser vi något eller några decennier tillbaka förefaller detta inte ha varit fallet då ledande svenska samhällsvetare som Lars Calmfors, Walter Korpi, Leif Lewin, Assar Lindbeck, Gunnar Myrdal och Daniel Tarschys kunnat förena dessa roller. För ett antal år sedan gjorde jag själv ett försök att få grepp om denna problematik. För svensk statsvetenskap hade min kollega i Göteborg Anders Sundell tagit fram data på hur svenska professorer syntes i massmedia samt hur väl de var citerade i internationella vetenskapliga tidskrifter. Utifrån Sundells data gjorde jag en uppdelning i tre steg (lite, mellan, mycket) av de båda måtten och kunde konstatera följande. Av de då omkring 80 professorerna i statsvetenskap fanns det en grupp på 20 som var väl synliga i det offentliga samtalet men som inte kunde sägas vara uppmärksammade i den internationella forskningen. Ungefär lika många (18) hade motsatt karaktäristika, väl citerade i den internationella forskningen men knappt synliga i det offentliga samtalet.⁶² Men det fanns faktiskt en handfull kolleger (6) som var både och, dvs. som lyckats förena dessa uppgifter. Men som framgår av dessa siffror ($80-20-18-6=36$) var den största gruppen om 36 svenska statsvetarprofessorer varken väl internationellt citerade eller aktiva i det offentliga samtalet.⁶³ En nyligen publicerad studie av landets 227 professorer i ekonomi kommer i huvuddrag till samma resultat: ”relativt högt citerade forskare tenderar att vara mer aktiva även när det gäller tredje uppgiften jämfört med relativt lågt citerade forskare.”⁶⁴ Av detta kan man alltså dra slutsatsen att det i varje fall för svenska statsvetare och ekonomer inte är ”hugget i sten” att de två uppgifterna inte går att kombinera eller att om man avstår från den ena uppgiften så ägnar

⁶² Sundell (2014).

⁶³ Många av dessa gör säkerligen viktiga insatser till exempel inom administration och undervisning.

⁶⁴ Alvesson och Sjöholm (2023).

man sig åt den andra. Ser man till kollegerna i USA kan man konstatera att några av de ”stora” namnen i statsvetenskap också har en framträdande ställning som ”public intellectuals”.⁶⁵ Lars Calmfors avslutar sin omfattande bok om sina 50 år som ekonom i samhällsdebatten med några tämligen dystra iakttagelser. En är att det inom hans disciplin allmänt ses som att den som ägnar sig åt att delta i samhällsdebatten ofta ses som en mindre seriös forskare. Hans mycket omfattande erfarenhet av anställningsärendet har gett följande vid handen. ”Trots att den så kallade tredje uppgiften, alltså att sprida kännedom om forskning, ska utgöra en viktig del av verksamhet vid universitet och högskolor, kan jag inte erinra mig ett enda tillfälle där det framhållits som en viktig merit”. Enligt Calmfors anses det inte gynnsamt för forskarkarriären för unga ekonomer att ägna sig åt deltagande i samhällsdebatten.⁶⁶ Resultaten från studierna ovan av svenska ekonomi- och statsvetarprofessorer tyder som framhållits delvis på motsatsen.

Detta icke-samband mellan att vara en internationellt framstående forskare och att vara aktiv i det offentliga samtalet finns förmodligen inte bara på individ- utan även på aggregerad nivå. Med detta menar jag att vissa forskningsmiljöer har en organisationskultur som uppmuntrar och stöder såväl internationellt framstående forskning som deltagande i det offentliga samtalet. Jag har också fått uppfattningen att det finns forskningsmiljöer där man ser ner på kolleger som tar deltagande i det offentliga samtalet på allvar. Medveten om att jag inte är helt opartisk i denna sak vill jag likväl peka på den institution där jag (med några mindre avbrott) varit verksam sedan 1995, nämligen den statsvetenskapliga vid Göteborgs universitet. En enkel analys utförd för nu drygt tio år sedan av tidningen *Dagens Samhälle* där man undersökte vilka av landets samtliga forskare som omnämndes flitigast i massmedia gav följande resultat. Av de 15 mest omnämnda professorerna (i alla ämnen och vid alla lärosäten), var inte mindre än sex från denna institution. I Anders Sundells ovan nämnda analys visade det sig att av de tio i pressen mest synliga statsvetarprofessorerna var sju från Göteborgsinstitutionen. Statsvetarinstitutionerna i Lund, Stockholm och Uppsala hade en professor var på denna lista. Har då detta gått ut

⁶⁵ Bland dessa kan nämnas Francis Fukuyama (Stanford), Robert D. Putnam (Harvard) och Theda Skocpol (Harvard). Samtliga har också tilldelats Johan Skytte priset vilket är det monetärt största priset i statsvetenskap.

⁶⁶ Calmfors (2021), s. 348 ff.

över den vetenskapliga kvaliteten vid Göteborgsinstitutionen i statsvetenskap? Att bedöma sådant kan dels göras via kvantitativa analyser (erhållna anslag, publiceringar och citeringar), dels görs det numera regelbundna sådana utvärderingar mera kvalitativt av internationellt framstående forskarpaneler. I båda fallen framstår institutionen som den främsta inom sitt ämne i landet. Den senaste expertutvärderingens slutsats var:

The Department is clearly outstanding in its international reputation. The 'National Election Study', the 'Quality of Government', and the 'Varieties of Democracy' research programmes are nationally and internationally leading. The past years have seen a process of significant internationalisation; in this respect, the Department can be regarded as one of the 'first movers' across Scandinavian universities. Overall, given its distinct profile, the Department can be placed among the leading political science departments in Europe.⁶⁷

Själv kunde jag (då jag under två år var anställd vid Oxford University vid denna tid) konstatera att de tio mest citerade professorerna vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg var i genomsnitt mer citerade än de tio främsta kollegerna jag hade i Oxford.

Poängen med detta (det medges något självförhärmande) resonemang är att peka på att det vid en framstående forskningsmiljö också kan finnas en organisationskultur som understöder och uppmuntrar deltagande i det offentliga samtalet. Detta är inte minst viktigt för hur unga forskare ser på denna fråga. Problemet med forskarnas bristande vilja att delta i det offentliga samtalet är således enligt min mening inte bara en individfråga och inte heller enbart en fråga om att ändra den förefintliga incitamentsstrukturen, utan i stor utsträckning också en fråga om hur det lokala akademiska ledarskapet fungerar.

6.6 Producenter Sveriges akademiska system självständiga forskare?

Min uppfattning är att för att en forskare ska ha framgång med sitt deltagande i det offentliga samtalet så krävs två saker. För det första, att det problem forskaren sysslar med har en hög samhällsrelevans,

⁶⁷ RED 19 – Research Evaluation for Development. University of Gothenburg 2020, s. 512.

dvs. att frågan kan uppfattas som viktig av offentliga beslutsfattare och likaså av allmänheten. För det andra krävs det en tämligen hög grad av *självständighet*. Med självständighet vill jag inte framhålla ”ensamvargen” som ett ideal, tvärtom är jag en stor förespråkare för att man arbetar i forskarlag. Likväl förefaller det krävas ett betydande mått av självständighet för att föra fram argument och analyser i den offentliga debatten, att den forskare som har något att säga uppfattar sig själv som varandes en ”forskare i sin egen rätt”.

Om detta stämmer kan vi möjligen förklara bristen på särskilt yngre forskare som deltar i det offentliga samtalet med att forskarutbildningarna inom nationalekonomi och statsvetenskap blivit mycket starkt inriktade på metodologiska kunskaper. Det är naturligtvis inget fel med goda metodkunskaper, men min hypotes är att vad som saknas är träning i och reflektion om vad som är ett gott val av forskningsproblem. Doktoranderna lär sig mest om hur man bäst skapar metodologiskt säker kunskap om ett problem men får ofta inte någon träning om vilka problem som är värda att lösas. Det saknas förvisso inte inslag av teori i forskarutbildningen, men om man förstår teori som förklaringsmodeller säger kunskaper om teorier i allmänhet inte något om vilka samhällsproblem som är värda att analysera. En inte obetydlig risk med forskarutbildningar som är starkt teori- och metodfokuserade är att de faktiskt kan utgöra ett hinder för att åstadkomma mera samhällsrelevant forskning. Teorifokusering inom stora delar av samhällsvetenskap och humaniora tar sig inte sällan uttryck i att forskarna kommer att personligen identifiera sig med någon specifik teori. Dessvärre leder detta ofta till att man enbart intresserar sig för den empiri som man i förväg vet bekräftar den teori som man identifierat sig med, vad som på engelska går under beteckningen ”confirmation bias”. Likadant blir det ofta vad gäller metodkunskaper, där resultatet är att forskaren bara intresserar sig för de aspekter på ett problem som den metod man specialiserat sig på kan lösa. Tillspetsat kan detta uttryckas som att dagens forskarutbildningar måhända producerar forskare som ger alltmer teoretiskt och metodologiskt raffinerade svar på allt mindre intressanta och samhällsrelevanta frågor.

Genom kravet på full finansiering av doktorander har antagningen till forskarutbildningarna blivit ett nålsöga. Vid exempelvis statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har det ofta handlat om fler än 250 sökande till cirka fem platser. Det finns en risk att denna

hårda konkurrens plus de stora kostnaderna för varje doktorand gör att man satsar på ”säkra kort”, dvs. antar doktorander som väl passar in i den lokala forskningsmiljöns teoretiska och metodologiska inriktning. Det finns menar jag en risk att en sådan inriktning på välanpassade doktorander inte befrämjar intellektuell självständighet.⁶⁸ Vad gäller frågan om självständighet kan man, förutom den alltmer reglementerade forskarutbildningen, se ett problem som har med finansieringssystemets utveckling att göra. För drygt 20 år sedan ändrades finansieringen av den samhällsvetenskapliga forskningen så att man inte längre i huvudsak kunde erhålla mindre anslag som räckte till omkring ett par doktorander och kanske en forskningsassistent. Istället blev det möjligt för enskilda forskare att erhålla tämligen stora anslag, i storleksordningen tio gånger större än vad som tidigare varit brukligt. Sådana ”centers of excellence” anslag ges av såväl Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet, Europeiska Forskningsrådet och flera andra forskningsfinansiärer. Till detta kom att det runt 2010 blev möjligt för universiteten att rekrytera internationellt ledande forskare som erhöll mycket stora anslag för att bygga forskargrupper. Det finns säkerligen mycket gott att säga om utfallet av dessa anslag, men det finns vad jag kan se också en inte obetydlig nackdel. Nämligen att de unga forskare som rekryteras till dessa forskargrupper som doktorander eller post-docs, ibland ges mycket litet utrymme för att själv utveckla en egen forskningsansats. Istället måste de arbeta inom det ibland snävt formulerade teoretiska och metodologiska fält som huvudsökanden preciserat. Jag har kunnat se att inom mitt eget ämne har man utlyst post-doc tjänster som i realiteten är så snävt formulerade att vad man önskar sig är assistenter till den huvudansvarige forskaren.

Bristen på vad som internationellt benämns ”tenure-track” tjänster⁶⁹ gör att doktorander när disputationen närmar sig ofta försöker få handledaren att söka ett externfinansierat ”post-doc” projekt. Alternativt försöker handledaren som uppfattar att doktorandens avhandling håller hög kvalitet att behålla denne i verksam-

⁶⁸ Jämför Svallfors (2015), s. 106–109. Jag är övertygad om att om dagens antagningssystem till forskarutbildningar rått när det begav sig skulle jag aldrig blivit antagen till någon forskarutbildning i statsvetenskap. Absolut inte i Lund där jag disputerade 1986 men med stor sannolikhet inte heller vid något annat svenskt lärosäte.

⁶⁹ Detta är exempelvis tjänster vid många av universiteten i USA där man efter cirka sex år prövas för tillsvidareanställning (tenure), se vidare i Randi Hjalmarssons kapitel i denna antologi.

heten genom att ta initiativet till en sådan finansiering. Detta karriärsystem stärker kraftigt graden av internrekrytering

Vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet där jag verkat stadgas att den som söker docentur ska ha visat ”påtaglig självständighet” i sin forskning. Jag har då jag varit inblandad i bedömningen av sådana ärenden, inte så sällan haft svårt att se var denna ”påtagliga självständighet” kunnat återfinnas. Man kan också fråga sig hur detta ska gå till. Först ska den unge forskaren under fem år som doktorand anpassa sig till de vid institutionen förhärskande tänkesätten. Därefter ska denna som post-doc under nästan lika lång tid anpassa sig till vad som gäller i den forskargrupp dit vederbörande rekryterats, ofta vid samma institution där vederbörande disputerat. Vi har därmed etablerat ett karriärsystem som ofta innehåller tioåriga asymmetriska maktrelationer.⁷⁰ Det är således vid omkring 35-års ålder som den ”påtagliga självständigheten” först ska inträffa. Utan att ha någon särskild kunskap inom psykologin för processer som denna vågar jag säga att detta inte är vidare sannolikt. Detta är inte ett argument mot förekomsten av ”stora anslag”. Istället vill jag understryka vikten av att lärosätena när dessa anställningar för unga forskare utlyses vinnlägger sig om att de som erhåller dem ges ett rimligt utrymme för självständigt bedriven forskning och inte reduceras till att vara assistenter till projektledaren.

Till detta kan man lägga det stora inslaget av internrekrytering vid svenska universitet och särskilt då inom stora delar av samhällsvetenskap och humaniora.⁷¹ Här skiljer sig svenska lärosäten på ett närmast dramatiskt sätt för var som gäller i till exempel länder som USA och Tyskland där det som princip inte går att som nydisputerad få anställning vid ”hemma-institutionen”. Även detta kan antas skapa långvariga beroendeförhållanden där man som ung forskare mentalt stannar kvar i ett elevförhållande till sina lärare och handledare. Med en något tillspetsad formulering kan detta leda till att den bästa strategin för en doktorand vid ett svenskt lärosäte är att visa att handledarens teori fungerar på (ännu) ett nytt datamaterial. Det finns naturligtvis lysande undantag men generellt är detta inte

⁷⁰ Genomsnittstiden för äktenskap i Stockholm lär numera vara kortare än tio år.

⁷¹ Min bild är att de nationalekonomiska institutionerna i Sverige märker ut sig på ett positivt sätt genom att vinnlägga sig om en hög grad av externrekrytering.

ett system som kan sägas premiera den intellektuella självständighet som krävs för att också delta i det offentliga samtalet.⁷²

Sammanfattning och några avslutande personliga reflektioner

Slutsatserna av min analys kan sammanfattas i punktform.

- Demokratins epistemiska dimension innebär att det är centralt att forskare deltar i det offentliga samtalet.
- Det finns ett antal begränsningar och fallgropar som det är väsentligt att undvika när man som forskare väljer att ta sig an denna syssla. Mina budord i denna sak lyder: *Du skall inte bitta på, du skall inte överdriva dina resultat och du skall inte dölja osäkerhet bakom dina resultat.*
- Kritiken mot ”aktivistiska” forskare är ibland överdriven.
- Framväxten av de många statliga expertinstituten tyder på att man från statsmakternas sida ser brister i hur den universitetsbaserade forskningen levererar användbara forskningsresultat.
- En orsak till problemen ovan är uppdelningen mellan ”tillämpad” och ”grundläggande” forskning. Detta är en uppdelning som i stora delar är irrelevant inom det samhällsvetenskapliga området.
- Det finns inte någon klar motsättning mellan att vara en internationellt framstående forskare och att vara aktiv i den offentliga debatten.
- Den lokala akademiska kulturen är central, det finns universitetsinstitutioner som både är internationellt framstående och där många av forskarna är aktiva i det offentliga samtalet. Samt finns naturligtvis också motsatsen.
- Deltagande i det offentliga samtalet kräver självständiga forskare. Det finns en risk i att den starka professionaliseringen och struktureringen av dagens forskarutbildning och villkoren för unga forskares karriärmöjligheter tenderar att skapa alltför

⁷² ”Intellektuell inavel hot mot forskningen”, DN-debatt 2011-08-28 av Mats Alvesson och Bo Rothstein, samt ”Akademisk inavel ett sänkte för Sverige” av Nils Hansson och Bo Rothstein, *Svenska Dagbladet* 2023-07-15.

långa beroendeförhållanden och alltför osjälvständiga forskare. Unga forskare behöver därför både utbildas och uppmuntras att delta i det offentliga samtalet.

Avslutningsvis några personliga reflektioner över villkoren för samverkan. En fråga är hur man kan hantera den tids- och arbetsmässiga konflikten mellan arbetet som forskare och att delta i det offentliga samtalet. Min strategi har varit ”stark begränsning”. Det finns numera ett otal fora för deltagande (paneldebatter, föredrag, TV/radio, bloggar, poddar, twitter, facebook, linkedin, Almedalen, debattartiklar, svara på dagsaktuella frågor från journalister, ställa upp på intervjuer...). Jag tror att ett villkor för att inte hamna i en orimlig arbetsituation är att begränsa sig starkt till något eller några av dessa kanaler. Själv har jag valt att skriva debattartiklar huvudsakligen i dagspressen men varit sparsam med att tacka ja till föredrag samt undvikit paneldebatter, sociala medier, att svara på frågor från journalister om dagspolitiken samt har jag med ett enstaka undantag undvikit att delta i Almedalsveckan och varit mycket sparsam vad gäller intervjuer. Jag har i genomsnitt publicerat omkring tio debattartiklar om året vilket för mig inte varit en stor arbetsbörda. Jag har också gjort mig telefonmässigt otillgänglig. Detta handlar inte alls om att jag utsatts för hot eller trakasserier. Från sådant har jag varit så gott som helt förskonad (vilket måhända kan förklaras av att jag inte framfört några särskilt kontroversiella argument). Att göra mig otillgänglig via telefon har istället handlat om att inte ständigt bli störd och avbruten i arbetet som forskare. Epost har varit mitt favoritmedel för kommunikation eftersom man då själv bestämmer när (och med vem och hur mycket) man vill kommunicera. En typ av kommunikation som jag särskilt uppskattat är att få vara med på utbildningar av offentliga tjänstemän och att föreläsa inför sådana grupper. Detta har gett mig en slags ”verklighetskontroll” genom att jag kunnat uppfatta om de förklaringsmodeller jag använt och resultat jag lagt i dagen har en resonansbotten hos de som arbetar med de frågor och problem som sysselsatt mig.

Det bekymrar mig att det inte så sällan händer att professorskolleger kontaktar mig och berättar om något missförhållande inom sitt ämnesområde eller lärosäte. Jag brukar säga att jag gärna läser och kommenterar ett utkast till en artikel om detta, men får då till svar att de inte törs skriva själv eftersom de tror att detta ska gå ut

över deras arbetsvillkor och/eller möjligheter att få forskningsanslag. De vill att jag ska skriva om problemet ifråga. Mitt svar till dem är så kommer inte att bli fallet, att hela poängen med akademisk frihet, i vilken ingår att de som professorer ska ha en tryggad ställning, är att de ska kunna fritt framföra sina åsikter. Men de förblir tysta. Min slutsats från dessa erfarenheter är att något är i grunden fel i det svenska universitetssystemet när det gäller att skapa självständiga forskare.⁷³

⁷³ Detta vidimeras med stor tyngd av en nyligen framlagd forskningsrapport av statsvetaren Shirin Ahlbäck Öberg (2023), som visar att Sverige inte ligger väl till jämfört med andra europeiska länder när det gäller det rättsliga skyddet för den akademiska friheten.

Referenser

- Ahlbäck Öberg, S. (2023), *Om Akademisk Frihet*. Stockholm: SULF.
https://sulf.se/app/uploads/2023/03/Skrift_akademiskfrihet_2023_uppaterad_27mars_23.pdf
- Alvesson, M. och Sjöholm, F. (2023), ”Ekonomiprofessorers genomslag i vetenskap och forskningskommunikation”. *Ekonomisk debatt* 2023, 51(5), s. 64–74.
- Bennich-Björkman, L., Gustavsson, S. och Lindberg, M. (2023), *Hålla huvudet kallt. Om distanserat engagemang i en uppjagad tid*. Stockholm: Daidalos.
- Calmfors, L. (2021), *Mellan forskning och politik: 50 år av samhällsdebatt*. Stockholm: Ekerlids.
- Chigwedere, P., Seage 3rd, G. R., Gruskin, S. och Lee, T-H. (2008), ”Estimating the Lost Benefits of Antiretroviral Drug Use in South Africa”. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes* 49(4), s. 410–415.
- Dahl, R. A. (1989), *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University.
- Dahlström, C. och Lapuente V. (2017), *Organizing the Leviathan: How the Relationship between Politicians and Bureaucrats Shapes Good Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellingsen, T. (1996), ”Recension av boken Normer och ekonomisk politik”. *Ekonomisk debatt*, 24(8).
- Estlund, D. (2008), *Democratic Authority*. Princeton: Princeton University Press.
- Holst, C. och Christensen, J. (2023), ”The Epistemic Quality of Expert Bodies: from Normative-Theoretical Concept to Empirical Measurement”. *Acta Politica*. (online).
Doi 10.1057/s41269-023-00312-8.
- MacLean, N. (2017), *Democracy in Chains*. New York: Viking Press.
- Merton, K. R. (1973), *The Sociology of Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nasar, S. (2002), *A Beautiful Mind*. New York: Simon & Schuster.

- Natras, N. (2008), "Aids and the Scientific Governance of Medicine in Post-Apartheid South Africa". *African Affairs* 107:157-76.
- Rothstein, B. (2019), "Epistemic Democracy and the Quality of Government". *European Politics and Society* 20(1):16-31.
- Rothstein, B. (2021), *Controlling Corruption: The Social Contract Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Schwartzberg, M. (2015), "Epistemic Democracy and Its Challenges". *Annual Review of Political Science* 18:187-203.
- Shermer, M. (2017), "Postmodernism Versus Science". *Scientific American Magazine*, vol. 317, no. 3, September.
- Sundell, A. (2014), "Sverige mest inflytelserika statsvetare". *Politologerna*.
<https://politologerna.wordpress.com/2014/02/23/sveriges-mest-inflytelserika-statsvetare-i-media-akademien-och-policy/>.
- Svallfors, S. (2015), *Kreativitetens människa*. Stockholm: Santèrus förlag.

7 Att kommunicera forskning – ett ömsesidigt lärande

Anna Lund

7.1 Inledning

Kanske har vikten av att kommunicera forskning aldrig varit så viktig, och samtidigt så svår, som i tider av klimatförändringar, väpnade konflikter, kollektiva minnen av en pandemi, ökade samhällsklyftor och, i ett svenskt perspektiv, nedskärningar av folkbildningen. *Fake-news*, diversifierade digitala plattformar och ett heterogent samt segregerat Sverige skapar nya frågor om hur forskning kan kommuniceras. Starka känslor uppstår när forskning om politiskt heta frågor rapporteras men samtidigt finns det inte någon självklar och gemensam lägereld att samlas kring för att diskutera det som är triggande. Men de starka känslorna ger vid handen att vi behöver ta emotioner på allvar och vara medvetna om att publiken, dem vi kommunicerar vår forskning till, är långt ifrån homogen och att forskningsresultat också är relaterade till individer och grupper identiteter och levda erfarenheter. Samtidigt finns det outtömliga möjligheter för kommunikation, inte minst via digitala plattformar och möjligheter för forskare att ta sin forskningskommunikation i egna händer och publicera i kanaler som personliga bloggar, hemsidor och poddsändningar.

Dilemma eller utmaningar med kunskaps- och informations-spridning visade sig inte minst under pandemiåren. Kultursociologisk forskning har bland annat problematiserat vilka konsekvenser kommunikationen från epidemiologiskt håll fick för olika invånare i Sverige. Det väcker frågor om hur inkluderande kommunikationen är i praktiken. Och om huruvida kommunikationens form och innehåll även kan bidra till att förstärka stigmatiseringen av grupper, till exempel boende i marginaliserade mångetniska områden (Voyer

och Barker 2023). För det handlar inte bara om att komma runt missvisande information (*fake-news*) utan kommunikation av forskning är även en fråga om jämlikhet och rättvisa. Hur tänker forskare kring sin publik? Vem får tillgång till information och möjlighet att ställa frågor och få svar i ett heterogent samhälle? Forskningskommunikation berör således frågor om kritisk självreflektion hos forskaren och inkluderande praktiker. Men också om arbetsvillkor. Att kommunicera forskning på innovativa sätt, utanför forskarsamhället, tycker jag är något att längta efter. Men arbetsvillkoren talar inte alltid för en prioriteringsordning där kommunikation utåt, utanför universitetsvärlden, sätts i första rummet i en vardag som kan vara prekär, splittrad och driven av inomvetenskapliga krav.

Samtidigt behöver vi en genomtänkt forskningskommunikation för de miljömässiga och samhällsliga problem vi gemensamt behöver ta itu med. För det är som Lewandowsky m.fl. (2017, s. 365) skriver med hänvisning till den amerikanska senatoren Daniel Patrick Moynihan, att alla har rätt till sin åsikt, men alla har inte rätt till sina egna fakta. Forskningskommunikation är, utifrån mitt perspektiv, en demokratisk fråga om hur samhället ska kunna hålla samman.

Här vilar dock ett dilemma som består av relationen mellan det universella och det partikulära. Våra samhällsutmaningar är globalt interrelaterade och svenska forskare är vana vid att kommunicera med internationella forskarnätverk. Samtidigt behöver kommunikation av forskning utanför universitetsvärlden beakta lokala kontexter och dess historia där det finns tillgång till inifrånkunskap från specifika platser och sammanhang (Gascoigne och Schiele 2020, s. 2).

Internationellt har vikten av att kommunicera forskning uppmärksammas och forskningsmedel har tilldelats. Europeiska kommissionen investerade 10 miljoner euro i åtta forskningsprojekt som från 2018 har studerat forskningskommunikation från olika perspektiv med fokus på hur denna kan bidra till att stärka relationen mellan vetenskap och samhälle (Roche m.fl. 2021). I Sverige hade Vetenskapsrådet (VR) så sent som 2022 en utlysning för hur innovativ forskningskommunikation skulle kunna ske i praktiken. Tillsammans med två kollegor, Rebecca Brinch och Ylva Lorentzon, och i samarbete med professionella kulturaktörer (Produktionsbolaget Dramaqueen och Kulturhuset Stadsteatern Vällingby Husby), beviljades jag medel för ett projekt där forskningsresultat,

från kvalitativa fallstudier, kommuniceras med hjälp av ljuddrama, något jag återkommer till senare i kapitlet.

Detta kapitel diskuterar förutsättningarna för kommunikation av forskning utanför de akademiska leden. För vi vet att konventionell forskningskommunikation främst vänder sig till välutbildade individer med tidigare intresse av forskning (Milani m.fl. 2021; Billgren Askwall och Bohlin 2022). Att vända sig till nya målgrupper är något som få forskare, i ett internationellt perspektiv, ägnar sig åt (Milani m.fl. 2021). Det är således ett område som behöver utvecklas. Det jag kommer att argumentera för i detta kapitel är att forskare bör arbeta innovativt, och med ett ömsesidigt lärande, med forskningskommunikation i samarbete med praktiker som har ett öra mot marken (se även Achiam 2022, s. 5). Kritisk självreflektion, representation och samarbete är några av mina ledord för hur jag tänker om forskningskommunikation.

Efter denna inledning presenteras några av de externa utmaningar som påverkar möjligheterna för forskningskommunikation. Därefter diskuteras interna utmaningar, det vill säga utmaningar som är relaterade till universitetsvärldens vardag. Efter det kommer jag att diskutera estetiska uttrycksformers potential att utveckla forskningskommunikation. Jag fortsätter med att ge exempel från mitt samarbete med kulturinstitutioner i syfte att kommunicera forskning på nyskapande sätt för att nå nya målgrupper. Kapitlet avslutas med en beskrivning av den process jag ser som nödvändig för att en innovativ forskningskommunikation ska komma till stånd. Kapitlet berör de kluster av frågor som har aktualiserats i min vardag som kvalitativt inriktad kultursociolog, universitetslärare och akademisk ledare.

7.2 Externa utmaningar

En övergripande utmaning utanför akademien som påverkar forskares möjligheter till kommunikation handlar om de svårigheter som jag nämnt inledningsvis. Om hur en så kallad "post-truth world" är ett resultat av ekonomiska, teknologiska och sociala förändringar (Lewandowsky m.fl. 2017, s. 353). Ekonomiska klyftor, storstädernas boende- och skolsegregation och klyftan mellan stad och landsbygd (Lundahl 2019; Mood och Jonsson 2019; Cervenka 2022;

Dahlstedt och Ekholm 2022) bidrar till att erkännandeklyftor kan vidgas (Lamont 2022). Den ömsesidiga förståelsen mellan individer och grupper riskerar att minska i takt med att ojämlika villkor tilltar. Det kan till och med finnas en risk för att empatimurar uppstår (Hochschild 2016). Människor som delar liknande sociala positioner, eller som kan identifiera sig med varandra, och där ett socialt band redan är knutet har enklare för att känna empati med varandra (Bergman Blix 2019; Lund 2019a; Cuff m.fl. 2014; Hoffman 2008). Därför är det viktigt att ta Lamonts teoretisering av erkännandeklyftor på allvar. Hon definierar dessa som ”bristande jämlikhet i fråga om värde och kulturell tillhörighet mellan grupper i ett samhälle” (Lamont 2022, s. 181). Jämlikhet handlar således om mer än resursfördelning, det handlar också om att individers och gruppers välbefinnande och är därmed tätt förbundet med frågan om erkännande. Bristande förståelse för, och en avsaknad av, erkännande av olikhet riskerar att stigmatisera grupper och på så sätt bidra till en ökad polarisering i ett medielandskap som är fragmentiserat (Lewandowsky m.fl. 2017, s. 353).

Forskningskommunikation utspelar sig på en samhällelig scen som i smått och stort formar förutsättningarna för forskarnas kommunikation och publikens mottagande. I ett sociologiskt perspektiv innebär detta att ökad teknologisk tillgänglighet inte automatiskt leder till att forskningskommunikation utanför den akademiska läsekretsen ökar. Pierre Bourdieu (1996) påminner oss om att individer och gruppers olika livsvillkor bidrar till olika livsstilar där relationen till samhällsinstitutioner som den akademiska skiljer sig åt. Det finns en utmaning i att nå dem som valt bort sig själva från det som de redan, symboliskt, är bortvalda från. Bourdieu menar att social ordning har sin grund i förkroppsligade sociala skiljelinjer:

Samhällsordningen präntas gradvis in i människors medvetande. Sociala åtskillnader blir till principiella åtskillnader, vilka formar föreställningen om den sociala omvärlden. Objektiva gränser blir till en känsla för gränser, ett praktiskt föregripande av objektiva gränser som man erhåller genom sin erfarenhet av objektiva gränser, en ”känsla för var man hör hemma” som får en att exkludera sig själv från ägodelar, personer, platser och så vidare från vilka man är exkluderad. Känslan för gränser innebär att *glömma* gränserna. (Bourdieu, 1996, s. 471, min översättning).

Att glömma gränserna innebär att inte vara medveten om att de frånval som görs, från platser och aktiviteter, är en form av förkroppsligad kunskap som är skapad av rådande dominansrelationer. Människor exkluderar sig så att säga själva från sammanhang där de inte känner sig hemma, som ett universitet, en teatersalong eller platser där man riskerar att utsättas för stereotypot, det vill säga platser som i stället för tillhörighet signalerar misstänksamhet och ifrågasättande (Steele 2011). R. W. Connell (1996, s. 101) betonar att känslan av vad som är ”för mig” eller vad som är ”för andra” blir särskilt verkningsfull när kulturella och institutionella strukturer samspelar. Det leder till att en social ordning görs möjlig och lever vidare (se även Lund 2008). Så när en politik, eller en forskningskommunikation, inte aktivt verkar för att minska klyftorna mellan grupper, till exempel genom att nå ut till målgrupper som inte automatiskt tänker att forskning berör dem, så innebär det även att klyftorna reproduceras.

Det finns också risker förbundna med att nå ut med forskning. Förekomsten av hot mot aktiva forskare är en utmaning som accentueras i tider av ökad polarisering. Att kommunicera forskning i politiskt laddade forskningsfält riskerar att bidra till själv censur och utebliven forskningskommunikation (se t.ex. Söderbergh Widding 2023; Andersson 2018; Lewandowsky m.fl. 2017; Lewandowsky m.fl. 2015). Migration är en omtvistad politisk fråga. Ett av de empiriska resultaten i boken *Kampen om vetenskapligheten. Forskningskommunikasjon i et politiskt betent felt* av Mette Andersson (2018) är att forskning om migration ofta anses vara politiskt normativ, medan forskning om välfärdsstaten, i nordisk kontext, kan tolkas som icke-politisk och icke-normativ. Andersson har intervjuat norska migrationsforskare som upplever att migrationsforskningen blivit ett erkänt forskningsområde, men de upplever också en ökad debattintensitet och att främlingsfientliga och populistiska krafter är mer närvarande. Andersson kallar forskning som utförs i politiskt laddade områden för magnetiska fält. Dessa fält för med sig att forskaren kan bli orättvist kritiserad från olika håll, vilket kan leda till att forskarna upplever en oro över hur forskningsresultaten ska tas emot. Oron bottenar i risken för att bli tolkad på fel sätt, bli utnyttjad av olika aktörer på fältet eller att till och med bli hotad eller trakasserad. Det finns också en rädsla för att, som en oavsedd konsekvens, bidra till att samhället dras isär och att

polariseringen stärks. Forskare som tvekar inför att kommunicera forskning reflekterar även över att utebliven forskningskommunikation samtidigt försvagar det demokratiska samtalet då de menar att risken för ensidiga analyser ökar i takt med att en nyanserad debatt avtar. För det är framför allt nyanser som migrationsforskare i Anderssons bok vill bidra med, samtidigt som deras erfarenhet är att kommunikationskanalerna inte alltid söker nyanser. Anderssons undersökning pekar på att forskare som bedriver verksamhet inom det hon beskriver som magnetiska fält kan tvingas reflektera över de personliga, professionella och kanske till och med samhälleliga skador som kan uppstå av deras forskningskommunikation (se även Lund 2019b).

7.3 Interna utmaningar

Internt, inom akademien, utmanar arbetsvillkoren och den akademiska kulturen forskningskommunikationen. Forskning om att kommunicera forskning betonar vikten av dialog och interaktion med målgruppen för fungerande kommunikationsmodeller men forskare har en tendens att, omedvetet, tänka att allmänheten sällan har några resurser eller kvaliteter av värde att erbjuda (Besley och Nisbet 2011). Det finns helt enkelt en kulturell struktur närvarande där forskaren ser sig som den som har något att lära ut men mer sällan som den som har något att lära av andra. En ytterligare kulturell problematik handlar om att allmänheten, eller publiken, ofta betraktas som homogen inom forskarvärlden (Besley och Nisbet 2011). En målgruppsanalys saknas. Mot bakgrund av denna kulturella analys ser forskaren sina kunskaper som de som ska föras ut och därtill till en publik där alla förväntas ta emot forskningsresultat på ett liknande sätt. I själva verket behöver forskaren vara öppen för att lära sig nya saker i mötet med en *heterogen* publik. Forskningskommunikation är ett ömsesidigt, snarare än ett ensidigt, lärande.

Visst borde arbetsvillkoren och organisationskulturen, som Bo Rothstein skriver i kapitel 6 i denna antologi, kunna göra det möjligt att både vara en internationellt erkänd forskare och att vara excellent på att kommunicera forskning med det omgivande samhället. Det borde inte vara en motsättning. Idag vågar jag dock påstå att villkoren för att kommunicera forskning är kringskurna av profession-

ella förväntningar som talar mer för att kommunicera inåt än utåt och detta har störst konsekvenser för unga forskare som söker en mindre prekär position på arbetsmarknaden (se även Brady 2004). Särskilt för unga forskare kan det viktigaste vara mätbart vetenskapligt genomslag, i form av till exempel många citeringar eller att bli publicerad i de tyngsta vetenskapliga tidskrifterna. Och på engelska så klart. ”Rätt” publikationer och citeringar påverkar karriären och därmed prioriteringarna i yrkesvardagen. Den forskande universitetslärarens arbetsvardag karaktäriseras även av ökad administration, där varje tjänstgöringstimme ska bokföras, ackompanjerad av (ständigt) nya eller uppdaterade digitala system och av en ansökningshets med en förväntan om att inte bara få möjlighet att producera ny kunskap utan också om en förhoppning från institutionsledningars sida om att större forskningsanslag ska bidra till att lindra universitetsinstitutionernas knappa ekonomiska resurser.

Universiteten borde utvecklas för att underlätta en arbetsvardag där det är möjligt att göra både och – att kommunicera inåt och utåt. En omstrukturering av universitetsvärlden krävs (se även Billgren Askwall och Bohlin 2022). Den är privilegierad i jämförelse med andra sektorer men tiden är styrd, splittrad och kringskuren vilket riskerar att påverka möjligheterna till nyskapande forskningskommunikation negativt. Möjligheten att kommunicera forskning utanför forskarsamhället är, på ett symboliskt plan, ett lackmuspapper som synliggör arbetsvillkoren och organisationskulturen inom akademien.

7.4 Estetiska uttrycksformer och forskningskommunikation

EU-projektet *Rethink* (2023) föreslår tre områden som viktiga för att stärka forskningskommunikationen. Det handlar om att ”se över strukturen för meritering och utvärdering av forskning”, om att ”etablera ett nationellt resurscentrum” för forskningskommunikation och om att ge stöd till organisationer ”som jobbar med dialogbaserad forskningskommunikation” (Billgren Askwall och Bohlin 2022).

Från mitt perspektiv är främst det första området angeläget. Det finns, i min mening, däremot en risk med att centralisera kunskaper

om forskningskommunikation. Jag skulle snarare föreslå att forskningskommunikation byggs in i forskningsprojekten från början där en gedigen målgruppsanalys har utförts utan att exkludera möjligheten för revidering mot bakgrund av förändrade målgrupper under vägs gång. Som kultursociolog med intresse för individer och grupperers kulturintresse så skapar kunskapen om utmaningarna rörande ett sviktande läsintresse (ABF 2022; Statens medieråd 2021) och ett ökat användande av sociala medier hos den unga befolkningen (Statens medieråd 2021) en nyfikenhet om vad det kan innebära att samarbeta med kulturaktörer i syfte att kommunicera forskning.

Konstnärliga perspektiv skulle kunna stärka arbetet med forskningskommunikation. Särskilt viktigt kan det vara när syftet med kommunikationen är att nå ut till individer och grupper som inte själva söker upp forskning. Närvaron av kreativa arenor där forskare, målgrupper och kulturaktörer samarbetar skulle kunna bryta internlogiken (Lund 2004) inom forskarvärlden, det vill säga den centripetala kraft där referenspunkterna är orienterade mot professionella ideal som i huvudsak är inomakademiska. Istället kan en externlogik skapas som karaktäriseras av en centrifugal kraft där referenspunkterna är riktade utåt, där kommunikationen bygger på en självklar medvetenhet om att publiken är heterogen, där det finns tillgång till inifrånkunskap om "sin publik" och där forskaren är kritiskt reflekterande. Men det innebär även att den organisationskultur forskaren är verksam inom och de arbetsvillkor som råder där erbjuder forskaren tid till eftertanke och ett ömsesidigt lärande tillsammans med praktiker.

Det finns flera internationella exempel på hur estetiska uttrycksformer har använts för att skapa ny kunskap om sociala relationer, där samtal om känsliga ämnen har initierats, och där negativa stereotyper har utmanats. Det har bland annat handlat om processen att åldras (Bernard m.fl. 2015) men också om hur unga och marginaliserade personer har fått lämna berättelser om sina liv där resultatet har blivit pjäser men också vetenskapliga artiklar (Conroy m.fl. 2018; Dickenson 2015). Ytterligare exempel handlar om erfarenheter av att vara på flykt. Dessa exempel har gestaltats efter att forskare och manusförfattare har samarbetat med individer med flyktingstatus (McCartney och Kastrati 2019). Teater har använts för att bryta sociala tabun om sjukdomar, ett exempel bygger på forskning som gestaltades som ett drama om det svåra med att tala

om cancer i Libanon (Hamdar 2019). En litteraturöversikt över hälsofrämjande arbete i det globala syd visar att konstnärliga uttrycksformer har haft betydelse för kunskapsspridning och social förändring (Bunn m.fl. 2020). En av anledningarna till att estetiska uttrycksformer kan nå fram är dess potential att kommunicera det osägbara. Särskilt kan dramatiserad forskningskommunikation vara verkningsfull när det gäller tabubelagda eller kontroversiella ämnen (Brinch 2018) eller den kunskap som produceras i det Mette Andersson (2018) talar om som magnetiska fält, det vill säga forskning som utförs i politiskt laddade områden. Men det finns utmaningar. De överenskommelser som ett konstnärligt och/eller vetenskapligt team gör tillsammans med andra deltagare behöver vara genomtänkta och förväntningar kommunicerade så att inte dominansrelationer förblir oreflekterade. Forskningskommunikation utan ömsesidig förståelse mellan forskare, deltagare och mottagare kan riskera att reproducera maktobalansen mellan privilegierade och mindre privilegierade grupper (Bunn m.fl. 2020).

Att kommunicera samhällsvetenskaplig kunskap på konstnärliga sätt är inte heller något nytt. De tidiga sociologerna skrev inte bara forskningslitteratur utan också noveller som *Den gula tapeten* (1892) av Charlotte Perkins Gilman eller folkbildande essäer som i *A Voice from the South* (1892) av Anna Julia Cooper. De gestaltade dåtidens strukturella problem via empiriska beskrivningar och teoretiska ramverk men också i konstnärliga gestaltningar och i bokform.

Mina förslag till utveckling av forskningskommunikation bygger på studier om hur estetiska uttrycksformer har en särskild förmåga att nå ut till de som inte redan är regelbundna konsumenterna av vetenskapliga artiklar. Konst och kultur kan vara en motkraft till normativa krafter, politiska budskap och mediala diskurser (Jonsson 2022). På så sätt är estetiska gestaltungsformer som scenkonst en symbolisk kraft att räkna med i det samtida samtalet om till exempel migration, integration och ett inkluderande samhälle. Möten mellan dramatiserade liv och ung publik kan vara en av de få situationer där unga möter andra statligt eller regionalt finansierade berättelser av, i vårt fall migration och integration, än dem som de får ta del av i avgränsade digitala rum (så kallade filterbubblor) eller via media och politik. Sceniska uttryck kan ha en potential att problematisera global problematik och makt, frågor om tillhörighet och uppdelningar i ”vi” och ”de andra” och därmed vara en motkraft till etno-

centrism och invandringsfientliga strömningar och bidra till avstigmatiserande processer.

Forskningsresultat som iscensätts kan även bidra till erkännande av individer och grupper som i det samtida samtalet har låg status och som sällan talas *med*. Det kan leda till en sociologi som lever upp till ett mål om att kommunicera kunskap om hur strukturer formar våra liv. Och det är just genom att känna till de sociala krafterna som förändring kan ske och när individen ökar sina förutsättningar för att tolka sitt liv i en strukturell kontext och får ett språk för det blir individen stärkt i att inte känna sig ensam om sina problem. När statusrangordningar avtäckts tolkas inte längre konsekvenserna av dessa som individuella problem utan som strukturella och där ansvaret att förändra inte heller åligger enskilda, utsatta, personer. Estetiska uttrycksformer kan förmå människan att känna och förstå på fler sätt jämfört med konventionell forskningskommunikation (se även Davies m.fl. 2019). Länken mellan privata bekymmer och strukturella problem (Mills 1959) synliggörs inte bara utan den är också möjlig att uppleva och känna. Detta är meningsskapande och kan vidga det samhällseliga "vi:et" och därmed göra erkännandeklyftorna mindre djupa. Det handlar om att gifta samman sociologisk analys och empati i dramatisk form. För genom dramat ställs samhället "under debatt" (Jonsson 2022, s. 191). Och trots de interna och externa utmaningar som forskningskommunikation står inför så pågår det försök att skapa innovativa sätt att kommunicera forskning på. I de kommande avsnitten delar jag med mig av erfarenheter från ett VR-finansierat kommunikationsprojekt som jag leder.

7.5 Mötet mellan scen och salong – exempel från ett kommunikationsprojekt

Forsningskommunikation sker i olika steg. Det första steget är så klart forskningen i sig, med en forskningsfråga, datainsamling, analys och textproduktion. I mitt exempel bygger forskningskommunikationen på en studie om barn- och ungdomsteaterns potential att gestalta ett inkluderande Sverige. Den ingår i det VR-finansierade forskningsprojektet *Att gestalta migration. Retorik, representation och reception i svensk barnteater*. En stor del av den empiriska datan utgörs av intervjuer med ung publik som har sett teaterföreställ-

ningar som har det gemensamt att de, i bred bemärkelse, gestaltar migration.

En av föreställningarna handlar om förintelsen, om att vara på flykt och om att komma fram till ett nytt land. Pjäsen heter *Ögonvittnen* (Malmö Stadsteater och scenkonstkollektivet Bombina Bombast) och även om berättelsen bygger på autentiska skildringar av personer med judisk bakgrund som överlevde förintelsen så berättas den i presens, nutid. I pjäsen får vi följa Stefan som var 8 år när Polen invaderades, och Lea som var 15 år, och hur de så småningom kommer till Malmö med de vita båtarna och bussarna.

En annan teateruppsättning heter *Tre Streck* (Kulturhuset Stadsteatern Vällingby Husby) och är en stand-up special som levandegör den identitetskris som kan uppstå i mötet mellan moderland, fosterland och miljonprogram. Uppväxten i miljonprogrammet med invandrade föräldrar gestaltas och föreställningen avslutas med en analys av vad identitetskrisen består i men också hur den kan hanteras. Upphovspersonen och artisten, Melody Farshin, beskriver känslan i termer av att vara "en chorba" av moderlandet, fosterlandet och miljonprogrammet. En chorba är en soppa/gryta från mellanöstern/Balkan där ingen ingrediens kan urskiljas från den andra men ordet står också symboliskt för att livet ibland är "kaos" (Slangopedia 2023). Alla ens olika identiteter och tillhörigheter är sammanflätade och det kan skapa många frågor, inifrån en själv och från andra, men är också något att försonas med, vara stolt över och betrakta som en resurs snarare än ett hinder i livet.

I *Mizeria* (Kulturhuset Stadsteatern Vällingby Husby) får vi bekanta oss med ett tvillingpar som bor i ett miljonprogramsområde, Aicha och Ali. Syskonkärlek, vänskap och längtan gestaltas på miljonsvenskans språk. Deras vardagsliv är på en och samma gång tryggt och ifrågasatt. Hemma i miljonprogramsområdet är det både säkert och osäkert. I området sker skottlossning och en dödsskjutning. Besök i de vitare och rikare delarna av staden framkallar känslor av utanförskap (se även Lund 2022).

Jag är Betlehem Dawit Isaak (Angereds Teater) bygger, som flera av de studerade teaterföreställningarna, på dokumentärt material. Pjäsen utgår från Betlehems liv och vi får färdas med henne på flykt från Eritrea till Sverige efter att hon har bevittnat hur hennes far journalisten Dawit Isaak förs bort till fängelse. I Sverige får vi ta del av hennes erfarenheter av utanförskap bland annat genom hennes

möte med skolan och hur hon blir stämplad som ”den andre” av lärare och klasskamrater.

Pjäserna gestaltar hur det är att komma till Sverige som flykting, hur det är att växa upp som barn till föräldrar som invandrat. Men framför allt om hur det är att ”bli till” genom att vara en väv av olika platser och kulturer. Om utanförskap och identitetskriser och att vara i det som benämns som ett mellanförskap – ofta i liv levda i bostadsområden som stigmatiseras av majoritetsbefolkningen. Teaterföreställningarna vill öka publikens förståelse för hur det är att vara på flykt utan att befästa en offerposition, skapa igenkänning och bekräftelse för känslor och erfarenheter av utanförskap och identitetskriser hos minoritetsgrupper men också möjliggöra för empatiska uppvaknanden hos majoritetsgruppen – att oavsett bakgrund och livsvillkor är vi del av samma mänsklighet. På så sätt vill teatern vi har studerat minska erkännandeklyftor och bidra till ett inkluderande samhälle (Brinch m.fl. 2023).

Känslan av att höra hemma, men ändå inte fullt ut höra till, aktualiserades hos unga personer med minoritetsbakgrund efter att de sett teaterföreställningarna. Efter att ha mött *Tre Streck* uttryckte en pojke att den handlade om ”att vara svensk och sig själv”. Tankar och känslor väcks i mötet med teater som gestaltar migration. För många påminner den om en rådande situation av ofrivilligt utanförskap, och väcker längtan efter självklar tillhörighet. En lust skapas av att ”lära ut sitt namn till andra [anm.: majoritetssvenskar], för att man ska ju ändå ingenstans” som en ung person ur publiken uttrycker det. Att ens namn uttalas på rätt sätt i sitt eget land är en förhoppning som unga svenskar med minoritetsbakgrund bär. Namnet är en viktig symbol för att bli sedd och uppskattad och att de kvaliteter som individen själv värderar högt också erkänns i en samhällelig gemenskap (Honneth 2003).

I övergripande ordalag har de kvalitativa intervjuerna gett vid handen att gestaltandet av migration för en ung publik har skapat känslor av igenkänning och blottlagt revor i samhällsväven. Erfarenheter av rasism, stereotypot och brist på en nyanserad rapportering av strukturellt missgynnade områden har unga i minoritetshushåll berättat om, liksom om de sociala och existentiella sår som följer. Och inte minst har deras reaktioner på att det finns en professionell teater med relevanta berättelser på en plats som Husby synliggjort att de har låga förväntningar på samhället utanför miljon-

programmen. Att det finns en väl omskött teater med relevanta berättelser i just Husby skapar en känsla av att teatern måste vara, som en kvinnlig gymnasieelev sa, "out of place". Hon förklarar vidare att den förväntan som uppstår är:

Nu är det en till sak som bara kommer rinna ut i sanden igen, för det är så mycket som gör det i våra områden. [...] För nästan allting som öppnats upp har stängt ner. Öppnats upp och stängts ner. Hela tiden.

Analysen som hon erbjuder är att barn och ungdomar i Sverige inte behandlas likvärdigt. Vardagen i strukturellt missgynnade områden med många minoritetshushåll ska förbättras genom kortlivade, snarare än varaktiga, insatser. Det finns en oro att samhällsinstitutioner bara är på besök. Känslan som förmedlas är att inte räknas som fullvärdiga samhällsmedborgare. Men även om de ungas röster består av kritik från insidan så finns det också många berättelser om gemenskap och solidaritet. Genom att få definiera sig själva och genom att majoritetssamhället nås av andra berättelser om miljonprogramsområden än de som dominerar den allmänna diskursen karaktäriseras mötet mellan scen och salong också av ett hopp om att andra berättelser är möjliga.

Forskningsresultaten fokuserar således på vad föreställningarna förmedlar till publiken och pekar på *hur* teater skapar mötesplatser för psykosocial identifikation och samhällsanalys. Dessa analyser grundar sig i publikens mottagande tolkat genom sociologiska och konstnärliga perspektiv. I våra intervjuer har unga tillfrågats hur de tänker om vilka som bör se de teateruppsättningar vi undersökt, och de har även fått ange vad de själva skulle vilja iscensätta, och för vilken publik. På så sätt har vi kommit åt inte bara ungdomarnas egen teaterupplevelse, utan också hur de tänker kring hur människor med olika erfarenheter kan mötas i en slags "vardagskosmopolitism" (Lamont 2022, s. 203) och rita om de symboliska och sociala gränser som idag tenderar att reproducera erkännandeklyftor, där det saknas en jämlikhet i hur grupper värderar varandra i samhället, vilket påverkar känsla av trygghet och tillhörighet (Lamont 2022, s. 181). Forskningsprojektet förklarar hur det går till när de konstnärliga ambitionerna lyckas öppna dörrar hos publiken och skapa förståelse för social ojämlikhet. Detta gör vi framför allt genom att teoretisera tre förbundna dimensioner: autenticitet, representation och emotioner.

Vikten av forskningskommunikationen kom att kännas allt mer självklar när vi mötte unga människor från olika bakgrunder med erfarenheter av ett trasigt samhälle och deras självklara önskan om erkännande och gemenskap. Ett kommunikationsprojekt kom att utvecklas som med inspiration från utförda intervjuer fick namnet ”Att vara svensk och sig själv.’ Dramatiserad forskningskommunikation som demokratiseringsarbete”. Projektet består av ett ljuddrama, en talkshow, poddsamtal och seminarier. Målet är att kommunicera med en grupp som forskningskommunikation annars sällan når, barn och unga vuxna, särskilt de som lever i territoriellt stigmatiserade områden (Wacquant 2023). Vi vill även kommunicera med professionella inom skolans och teaterns värld samt med kulturpolitiska beslutsfattare och tjänstepersoner. Dessa grupper är viktiga eftersom de möjliggör att ungas röster om sin vardag och förslag på lösningar till samhällsutmaningar kan få fäste i centrala samhälleliga institutioner.

Särskilt central är den unga målgruppen eftersom forskning främst läses av andra forskare och av de som redan är övertygade om att forskning är nyttig och kan skapa nya sätt att se världen på (Milani m.fl. 2021; Billgren Askwall och Bohlin 2022). Även här önskar vi att kommunikationsprojektet kan bidra. Att skapa dialog mellan majoritetsbefolkningen och minoritetsgrupper är av stor vikt, både på kort och lång sikt, för en socialt och kulturellt hållbar samhällsutveckling i en tid av polarisering och sociala klyftor. Projektets främsta bidrag ligger i att sprida aktuella forskningsresultat om migration och integration, genom en konstnärlig upplevelse, till grupper som det ofta talas om istället för *med*, och som vanligen inte nås med traditionell forskningskommunikation. På så sätt kan dramatiserad forskningskommunikation ha ett mervärde i form av demokratiseringsarbete.

Kommunikationsprojektet utgår således från forskning där vi arbetat med att inkludera och kommunicera den unga publikens röster i traditionella forskningspublikationer. Vi samarbetar med kulturaktörer som tar sig an de ungas röster via våra forskningspublikationer genom att låta sig inspireras av resultaten genom ett ljuddrama och en talkshow för en ung publik. Här gestaltas och diskuteras relationen mellan individuella bekymmer och samhälleliga problem samt alternativa levnadssätt. För att tydligt koppla gestaltade erfarenheter till forskningsresultaten produceras även

dokumentära former av forskningskommunikation där vi forskare delar med av oss av våra analyser genom bland annat poddsamtal och i seminarieform.

Som projektledare för kommunikationsprojektet är det min övertygelse att en kombination av gestaltade berättelser av ungas egna röster samt forskares analyser, distribuerade via lyssningsmedia och publika spelningar/uppläsningar, kan beröra mottagaren på sätt som kan skapa förändring i tänkandet och kan vara själva förutsättningen för att förstå problem på nya sätt (Bourdieu 1999, s. 623). Men för att nå dit behöver kommunikationsprojekt vara inkluderande genom att ha kännedom om sin målgrupp och ha tillgång till inifrånkunskap genom tillitsfulla samarbeten där representation är en självklarhet, samt företrädas av forskare som är kritiskt reflekterande och modiga nog att se sina egna tillkortakommanden och vara öppna för ett ömsesidigt lärande.

Meningsskapande samarbeten

I kommunikationsprojektet *Att vara svensk och sig själv* samarbetar vi med Kulturhuset Stadsteatern Vällingby Husby och *Galdem A Talk* – en podd som drivs av tre unga kvinnor i förorten. *Galdem A Talk*, som betyder tjejer som pratar, gjorde i samarbete med kommunikationsprojektet en talkshow (*Galdem A Talkshow*) som hölls *live* på scenen i Husby, november 2023, med fokus på representationsfrågor. Podden startade 2018 och består i dag av tre personer från Husby. Sara Mecconen, Nada Yussuf och Fatuma Yussuf. Motivet bakom podden var att ”skapa representation, inkludering, gemenskap och systemskap” (Mecconen m.fl. 2023, s. 10). Podden är en del av ortenrörelsen (en social rörelse som inifrån stigmatiserade bostadsområden mobiliserar för förändring) och denna rörelses sätt att erbjuda informellt lärande om bland annat representationens betydelse och stadens ojämlika livsvillkor (se Sernhede m.fl. 2019). På så sätt är podden en del av den svenska folkbildningstraditionen där social förändring och politisk organisering integreras i en informell ton (Uhnö och Sernhede 2022). I kommunikationsprojektet möts *Galdem A Talk* och ortenrörelsens informella lärande med det formella utbildningsväsende som universitetsvärlden representerar.

Vi samarbetar även med Rebecca Örtman (Produktionsbolaget Dramaqueen). Örtman är manusförfattare och regissör med mångårig erfarenhet av arbete med relationen konst och vetenskap. Samarbetet med Örtman ledde fram till ett ljuddrama med namnet *Den dag som i dag är* (2023) och gestaltas av skådespelarna Nancy Ofori och Egon Ebbersten. Flickan i dramat heter Sonja och jobbar i en secondhandbutik. Hon illustrerar det som går som en röd tråd i de pjäser vi analyserat och i de erfarenheter som en ung publik i miljöprogramsområden delat med sig av. Helt enkelt, att vara född i Sverige och att tala utmärkt svenska är inte tillräckligt för att få känna sig hemma. Samhälleliga statusrangordningar skapar olika uppväxtvillkor. Sonja säger:

Det är inte bara fred som behövs. Vet du, igår kom det in en tant i butiken som berömde mig för att jag talar så bra svenska, men hallå, jag är född här, jag har bott här hela mitt liv. Så där är det hela tiden. Folk pratar först och tänker sen. Men det sa jag inte, jag ville inte skapa dålig stämning.

Hannes, den unga mannen som är på besök i butiken, svarar: ”Jag hade blivit jättearg.” Men Sonja svarar uppgivet: ”Jag orkar inte bli upprörd mer.” Hannes reflekterar över hur känslor kan finnas kvar även när vi inte visar dem: ”Men ilskan sätter sig säkert någonstans i kroppen.” Integrerat i Hannes svar finns de stereotypa som unga människor som är födda i Sverige med föräldrar som invandrat från utomeuropiska länder är förberedda på. När som helst i majoritetssammanhang kan en fråga ställas som ifrågasätter ens tillhörighet till Sverige. Längtan efter att vara som alla andra är närvarande (Tajic och Lund 2022) men det är ett privilegierat val som inte är jämlikt fördelat. Samtidigt som premiären av detta ljuddrama (13 september 2023) släppte vi ett poddsamtal där vi forskare samtalar om relationen mellan ljuddramats och forskningens innehåll tillsammans med Örtman och Karin Helander, professor emerita i teatervetenskap.

I sammanfattande form handlar demokratiseringsarbetet i presenterad forskningskommunikation om: 1) att synliggöra relationen mellan privata bekymmer och strukturella problem genom att problematisera hur samhällskrafter påverkar människors livsvillkor; 2) att via den potential som estetiska gestaltungsformer har skapa dialog och förståelse för sociala ojämlikheter på ett nytt sätt som också handlar om att ”känna dem”, vilket kan göra något med mot-

tagaren för; 3) att motverka främlingsfientliga krafter och därmed vidga det gemensamma ”vi:et”.

För att planera och genomföra ett kommunikationsprojekt om de levda villkoren hos unga som växer upp i miljonprogrammets minoritetshushåll krävs att det görs *med* dem som har ett relationskapital (Trondman 2003) i de områden där vår målgrupp för kommunikationen lever. För att mening ska skapas krävs tillit och representation. Jiasi Maciel, verksamhetschef vid Kulturhuset Stadsteatern Vällingby Husby, har här varit en viktig samtalspartner som tillsammans med dramaturgen Mia Winge och den konstnärliga ledaren Olof Hanson bidragit till att konkretisera innovativ forskningskommunikation. Deras relation till Husby och lokala känedom om ungas vardag och uppbyggda kontaktnät med lokala kulturaktörer är oundgänglig för projektet. Samma gäller Örtmans erfarenhet av att arbeta scenkonstnärligt för och med unga i miljonprogramsområden. Vår förhoppning är att en forskningskommunikation möjliggörs som bygger på kunskaper inifrån om hur en målgrupp kan nås genom att lyssnas till och pratas med, istället för att enbart talas om och göras för. Vårt samarbete ger vid handen att kommunikation utåt behöver kännetecknas av en ömsesidig tillit med samtidig hänsyn till professioners expertis och gränser. Det mesta går att samtala om när respekt och tillit är närvarande. Det kan beröra gränser rörande konst och vetenskap, om ordval i manus, om att bli påmind om den dubbelt förstärkande statuspositionen av privilegiet som forskare tillhörande majoritetsgruppen, och om vetenskapliga texters inomvetenskapliga obegriplighet samt en öppenhet kring att tid, relationer och pengar är centrala resurser som påverkar samarbeten.

Forskningskommunikation, särskilt för att nå nya målgrupper, kräver helt enkelt mer än en vilja och en förhoppning om att kommunikationen ska nå ut. Det kräver planering och organisering, kunskap, målgruppsanalys (inklusive vilka målgruppens egna plattformar är), tillitsfulla samarbeten med inifrånkunskap och etablerade nätverk att bygga vidare på (se även Milani m.fl. 2021). Förslaget arbetssätt kan luckra upp den externa utmaningen rörande svårigheter med att nå ut till invånare i ett segregerat samhälle. För att en dialog ska uppstå behöver även internlogiken, det vill säga att vara uteslutande inomakademisk, lämnas till förmån för ett arbetssätt som karaktäriseras av en externlogisk ansats. Det vill säga en

forskningskommunikation med en självklar hållning av tala *med* snarare än bara *om* målgruppen.

7.6 Konklusion – en meningscentrerad forskningskommunikation

Det finns inte *en* lösning för hur forskningskommunikation utanför de akademiska leden kan ske. Men vi lyssnar gärna till det som är nära oss. Och vi kan till och med vara beredda att bidra till förändringsprocesser om vi blir emotionellt berörda (Alexander 2006; Lund 2013). Jag föreslår ett perspektiv på forskningskommunikation som betonar vikten av en meningscentrerad ansats (jämför Davies m.fl. 2019). Det betyder att kulturella strukturer (värden och normer) påverkar vår relation till omvärlden. Dessa strukturer existerar inte bara utan (åter)skapas i social interaktion där inte minst känslor kan få oss att se fakta på nya sätt. Och i arbetet med att kommunicera forskning har estetiska uttrycksformer en särskild potential för att skapa förståelse och ny kunskap (Brinch m.fl. 2023), och kan påminna om och problematisera det som oreflekterat tas för givet (Shklovsky 2015). Fönster öppnas till nya världar samtidigt som den egna världen kan bli speglad i mötet med andras liv.

I arbetet med en meningscentrerad forskningskommunikation behöver forskaren vara medveten om sin egen position och att det man själv representerar och tar för givet som en självklar utgångspunkt för hur världen är beskaffad inte med automatik är det för andra. Forskaren behöver även ha kännedom om de dominerande diskurser som finns på det politiska område som forskningen relaterar till samt hur människor tenderar att tolka och redogöra för sin vardag och hur detta kan påverka mottagandet av resultaten och hur strategierna i valet att kommunicera forskning ska göras mot bakgrund av det (se även Salmon m.fl. 2017).

Forskningskommunikation är, som jag betonat, en demokratisk fråga, men den bär även på professionella dimensioner. Mina erfarenheter talar för att jag utvecklas som forskare i arbetet med att kommunicera forskningsresultat till andra än mina kollegor. Inte minst finner jag mottagandet av forskningskommunikationen hos ”min” publik kultursociologiskt relevant. Det betyder att upplevelsen av och kunskapen om hur olika individer och grupper tolkar

forskningsresultat inte bara bidrar till forskarens kritiska självreflektion utan denna erfarenhet och kunskap genererar även nya forskningsfrågor, inte minst genom att forskaren är där livet händer, där människor identifierar, formulerar och löser sociala problem. Tillitsfulla relationer möjliggör även att dörrar öppnas för fortsatta samarbeten och nya forskningsprojekt. På så sätt är forskningskommunikation mycket mer än en envägskommunikation utan består av ett ömsesidigt lärande mellan forskare, samarbetspartners och mottagare. Och för därmed forskningen vidare.

Referenser

- ABF (2022), *Den svenska läsklyftan. En av tio öppnar inte en bok*. Göteborg: ABF:s förbundsexpedition.
- Achiam, M., Kupper, J. F. H. och Roche, J. (2022), "Inclusion, Reflection and Co-Creation: Responsible Science Communication Across the Globe". *JCOM* 21(04), <https://doi.org/10.22323/2.21040501>.
- Alexander, J. C. (2006), *The Civil Sphere*. Oxford University Press, New York.
- Andersson, M. (2018), *Kampen om vetenskapligheten. Forskningskommunikasjon i et politiskt betent felt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bergman Blix, S. (2019), "Different Roads to Empathy: Stage Actors and Judges as Polar Cases". *Emotions and Society*, 1(2), 163–180. <https://doi.org/10.1332/263168919X15653390808962>.
- Bernard, M., Rickett, M., Amigoni, D., Munro, L., Murray, M. och Rezzano, J. (2015), "Ages and Stages: the Place of Theatre in the Lives of Older People". *Ageing and Society*, 35(6), s. 1119–1145. <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X14000038>.
- Besley, J. C. och Nisbet, M. (2011), "How Scientists View the Public, the Media and the Political Process". *Public Understanding of Science* 22(6), s. 644–659. <https://doi.org/10.1177/0963662511418743>.
- Billgren Askwall, C. och Bohlin, G. (2022-04-22), "Fakta talar inte för sig själv – forskare måste föra dialog". *Tidningen Curie*.
- Bourdieu, P. (1996), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1999), *The Weight of the World*. Polity Press.
- Brady, D. (2004), "Why Public Sociology May Fail". *Social Forces*. 2(4), s. 1629–1638
- Brinch, R. (2018), *Att växa sidledes: Tematik, barnsyn och konstnärlig gestaltning i Suzanne Ostens scenkonst för unga* (ak. avh.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Brinch, R., Lorentzon, Y. och Lund, A. (2023), *Känslornas potential för erkännande i teater som gestaltar migration för barn och unga*.

- Centrum för barnkulturforsknings skriftserie. Stockholm: Stockholms universitet.
- Bunn C, Kalinga C, Mtema O., m.fl. (2020), "Arts-Based Approaches to Promoting Health in Sub-Saharan Africa: A Scoping Review". *BMJ Global Health*. doi: 10.1136/bmjgh-2019-001987.
- Cervenka, A. (2022), *Girig-Sverige: så blev folkhemmet ett paradiset för de superrika*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Connell, R. W (1996), *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Conroy, C. Dickenson, S. J. och Mazzoni, G. (2018), "The 'Not-Knowns: Memory, Narrative and Applied Theatre". *Research in Drama Education. (RiDE)*, 23(1), s. 6–72.
<https://www.tandfonline.com/doi/suppl/10.1080/13569783.2017.1398641>.
- Cuff, B. M. P., Brown, S. J., Taylor, L., och Howat, D. J. (2014), "Empathy. A Review of the Concept". *Emotion Review*, 8(2), s. 144–153. <https://doi.org/10.1177/1754073914558>.
- Dahlstedt, M. och Ekholm, D. (2022), "Fattigdom: en demokratisk utmaning i lokalsamhället" i Brita Hermelin (red.) *Kommunerna och hållbar utveckling: Demokrati, välfärd och lokal utveckling*, Linköping: Linköping University Electronic Press, s. 65–82.
- Davies, S. R., Halpern, M., Horst, M., Kirby, D. A. och Lewenstein, B. (2019), "Science Stories as Culture: Experience, Identity, Narrative and Emotion in Public Communication of Science". *JCOM* 18 (05), A01.
<https://doi.org/10.22323/2.18050201>.
- Dickenson, S. J. (2015), "The Playwright and Applied Drama". *RiDE: Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance 20th Anniversary Edition*, 20(3), s. 285–287, <http://dx.doi.org/10.1080/13569783.2015.106012>.
- Gascoigne, T. och Schiele, B. (2020), "Introduction: A Global Trend, An Emerging Field, A Multiplicity of Understandings: Science Communication in 39 Countries" i Gascoigne, T., Schiele, B., Leach, J. och Riedlinger, M. (red.) *Communicating Science: A Global Perspective*.

- Hamdar, A. (2019), "Staging Silence: Arab Women's Cancer Experience". *Studies in Theatre and Performance*. DOI: 10.1080/14682761.2019.1683348.
- Hochschild, A. R. (2016), *Strangers in their Own Land: Anger and Mourning on the American Right: A Journey to the Heart of Our Political Divide*. The New Press.
- Hoffman, M. L. (2008), "Empathy and Prosocial Behavior" i Lewis, M., Haviland-Jones, J.M. och Feldman Barrett, L. (red.), *Handbook of Emotions*, s. 440–455. Guilford Press.
- Honneth, A. (2003), *Erkännande. Praktiskt-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.
- Jonsson, S. (2022), *Den otyglade skönheten. 5 saker konsten vet om demokratin*. Stockholm: Norstedts.
- Lamont, M. (2022), "Till frågan om erkännandeklyftor". *Fronesis: Erkännande*, 74–75, s. 177–207.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H. och Cook, J. (2017), "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era". *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6 (4), s. 353–369.
<https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>.
- Lewandowsky, S., Oreskes, N., Risbey, J. S., Newell, B. R. och Smithson, M. (2015), "Seepage: Climate Change Denial and its Effect on the Scientific Community". *Global Environmental Change* 33, s. 1–13.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.02.013>.
- Lund, A. (2004), *Iscensättningar och upplevelser. Om barn- och ungdomsteater och dess möte med ung publik*. Växjö: Växjö University Press.
- Lund, A. (2008), *Mellan scen och salong. En kultursociologisk analys av ungdomsteater*. Lund: Arkiv förlag.
- Lund, A. (2013), "Staging Gender: the Articulation of Tacit Gender Dimensions in Drama Classes in a Swedish Context". *Gender and Education*, 25(7), s. 907–922.
- Lund, A. (2019a), "I Feel Sorry for them and I Should Do Something, but I Don't.' Spatial Imaginaries and Resistance to Feminist Change in the Dramatic Arts". *Emotion, Space and*

- Society*, 30, s. 27–33.
<https://doi.org/10.1016/j.emospa.2018.12.003>.
- Lund, A. (2019b), ”Kampen om vetenskapligheten. Forskningskommunikasjon i ett politiskt betent felt” i Andersson, M. (2018), Oslo: Universitetsforlaget. *Norsk sosiologisk tidskrift*. 3(2), s. 159–162. (Recension).
- Lund, A. (2022), ”Att gestalta miljonprogrammet. Husbys nya scen och en berättelse inifrån” i Brinch, R., Gindt, D. och Rosenberg, T. (red.), *Berätta, överleva, inte drunkna. Antirasism, dekolonisering och migration i svensk teater*. Stockholm: Atlas förlag, s. 235–256.
- Lundahl, L. (2019), ”Swedish Education Reform: High Ambitions and Troubling Results”. *Revue internationale d'éducation de Sèvres*. <https://doi.org/10.4000/ries.7843>.
- McCartney, N. och Kastrati, D. (2019), *How Not to Drown* (teaterpjäs). Samuel French Ltd (ISBN 9780573116728).
- Mecconen, S., Yussuf, N. och Yussuf, F. (2023), ”Att facklan inte är på sin plats betyder att vi har en lång väg att gå”. *StreetGäris Magazine*, 10–12.
- Milani, E., Ridgway, A., Wilkinson, C. och Weitkamp, E. (2021), ”Reaching Underserved Audiences: How Science Communicators are Making New Connections Using Innovative Techniques”. RETHINK. www.rethinkscicomm.eu.
- Mills, C. W. (1959), *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- Mood, C. och Jonsson, J.O. (2019), *Den nya fattigdomen*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond och Makadam förlag.
- RETHINK (2023). <https://www.rethinkscicomm.eu/> (2023-04-03).
- Roche, J., Arias, R., Bell, L., Boscolo, M., Fornetti, A., Knutas, A., Kupper, F., Magalhães, J., Mannino, I., Mendoza, I., Moreno-Castro, C., Murphy, K., Pridmore, J., Smyth, F., Tola, E., Tulin, M., Weitkamp, E. och Wolff, A. (2021), ”Taking Stock and Re-Examining the Role of Science Communication”. *Frontiers in Environmental Science* 9.
<https://doi.org/10.3389/fenvs.2021.734081>.

- Salmon, R. A., Priestley, R. K. och Goven, J. (2017), "The Reflexive Scientist: An Approach to Transforming Public Engagement". *Journal of Environmental Studies and Sciences* 7(1), s. 53–68. <https://doi.org/10.1007/s13412-015-0274-4>.
- Sernhede, O., Léon Rosales, R. och Söderman, J. (2019), *När betongen rätar sin rygg: ortenrörelsen och folkbildningens renässans*. Göteborg: Daidalos.
- Shklovsky, V. (2015), "Art, as Device". Översättning och introduction av Alexandra Berlina. *Poetics Today*, 36(3), s. 151–174. <https://doi.org/10.1215/03335372-3160709>.
- Slangopedia (2023), Chorba.
<http://www.slangopedia.se/ordlista/?ord=chorba> (Hämtad den 11 juli 2023).
- Statens medieråd (2021), *Unga & medier 2021. En statistisk undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning*. Stockholm.
- Steele, C. M. (2011), *Whistling Vivaldi: How Stereotypes Affect Us and What We Can Do*. New York: W.W. Norton & Company.
- Söderbergh Widding, A. (2023), Ställningstagande mot hat och hot. Rektors blogg.
<https://rektorsblogg.su.se/2023/03/16/stallningstagande-mot-hat-och-hot/> (2023-04-03).
- Tajic, D. och Lund, A. (2022), "The Call of Ordinarity. Peer Interaction and Superdiversity within the Civil Sphere". *American Journal of Cultural Sociology*.
<https://doi.org/10.1057/s41290-022-00154-5>.
- Trondman, M. (2003), *Kloka möten: Om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
- Uhnoo, S. och Sernhede, O. (2022), "Shout out! Ortenpoddar som folkbildning, motoffentlighet och underhållning". *Sociologisk Forskning*, 59(1–2), s. 149–176.
<https://doi.org/10.37062/sf.59.23506>.
- Voyer, A., och Barker, V. (2023), "Recognition Gaps and COVID Inequality: The Case of Immigrants in Sweden". *Cultural Sociology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17499755231170700>.
- Wacquant, L. (2023), *Bourdieu in the City. Challenging Urban Theory*. Cambridge: Polity Press.

8 Svenskan är ett verktyg – inte ett hinder

Eva Forslund och Magnus Henrekson⁷⁴

Däri ligger tragedin. Var och en är innesluten i ett system som tvingar honom att öka sin hjord utan gräns – i en värld som är begränsad. Förödelse är det mål mot vilket alla rusar; alla söker tillfredsställa sitt eget intresse i ett samhälle som tror på allmänningens frihet.

Hardin 1968, s. 1244, citerad i Ostrom 2009

Så beskrev nationalekonomen Garrett Hardin (1915–2003) det numera välkända problemet med allmänningarnas tragedi – onekligen tillämpligt i många mänskliga situationer. Inte minst vad gäller språkval. När allt fler människor och verksamheter enskilt har skäl att byta språk till engelska, undergräver vi den allmänning som är vårt språk och riskerar att i längden förlora de nyttor som är förenade med att använda det svenska språket.

De senaste decennierna har engelskan som verksamhetsspråk alltmer fått fotfäste inom akademien. Så är fallet både inom undervisningen och forskningen samt inom allt fler ämnen. Incitamenten för enskilda studenter och forskare att kommunicera på engelska i tal och skrift har gradvis stärkts. På samhällelig nivå – utanför föreläsningssalarna och seminarierummen – är dock svenskan fortfarande det dominerande språket.

Det finns givetvis goda skäl att använda engelska. Det främsta skälet är att möjliggöra internationaliseringen och därigenom öka kvaliteten i högre utbildning och forskning genom ”möjligheten till samarbete med de andra forskare som kan berika och bidra till forskningsfältet”, därför att ”den kunskap [internationella samarbeten] genererar bidrar till att kvaliteten i utbildningen höjs” och

⁷⁴ Vi tackar Jonas Eliasson, Axel Merkel och Maria Vredin för värdefulla synpunkter på ett tidigare utkast.

för att förbereda studenter för morgondagens arbetsmarknad och samhälle (SOU 2018:3, s. 17).

Men, liksom med alla allmänningars tragedier, handlar även språkfrågan om att beslut tas av enskilda individer utan att någon beaktar hur helheten påverkas. Valet av språk är ett beslut som de allra flesta av oss tar flera gånger per dag. På aggregerad nivå påverkar det hela samhället, men eftersom effekten av varje enskilt språkval är försumbar kommer ingen att beakta den aggregerade effekten. Det innebär att det blir svårt att efterleva språklagen (SFS 2009:600) som slår fast att språket i offentlig verksamhet, inklusive universitet och högskolor, är svenska och att man i egenskap av myndigheter även har ett terminologiansvar; forskare uppmanas att kommunicera sin forskning även på svenska och studenter ska känna till sin disciplins terminologi både på svenska och engelska (Karlsson 2017, s. 21).

Vi menar att detta har en rad negativa konsekvenser. De vill vi belysa med denna text. För att kunna kompensera för dessa negativa konsekvenser behöver de synliggöras. Det är syftet med vårt kapitel.

Vi menar också att utvecklingen inom vårt eget ämne, nationalekonomi, lämpar sig särskilt väl för att illustrera vad språkval har för betydelse inom akademien. Det finns två skäl till detta. För det första känner vi av naturliga skäl bäst till förhållandena på det område där vi själva verkar. Det andra skälet är att nationalekonomins tudelade natur, närheten både till matematikens universella språk och samhällsfrågornas mer kontextuella prägel, gör att ämnet illustrerar de avvägningar man behöver ha i åtanke när man reflekterar över val av språk i akademien.

8.1 Nuvarande läge

Utbildning

De senaste decennierna har engelskans ställning stärkts inom utbildningen på svenska universitet och högskolor. Trenden mot en anglifiering av den akademiska världen har fått ytterligare fart i Europa genom Bolognaprocessen, vars övergripande mål är att skapa ett europeiskt område för högre utbildning (European Higher Education Area, EHEA). Det baseras på internationellt samarbete och akademiskt utbyte som är attraktivt för europeiska studenter och personal, såväl som för studenter och personal från andra delar

av världen. Processen omfattar samarbeten mellan departement, lärosäten, studenter och personal från 48 länder (Bonjean 2018).

Att få till en mer integrerad akademisk marknad globalt sett har fört med sig många fördelar: samförfattande med forskare i olika länder, tvärkulturella kontaktytor, utvecklande av internationell kompetens och bättre möjligheter att bygga på den globala kunskapsmassan. Detta hade varit omöjligt om den svenska akademiska verksamheten bara hade varit tillgänglig för den dryga tusendel av världsbefolkningen som talar svenska; ett gemensamt språk krävs givetvis för att möjliggöra internationaliseringen (Malmström och Pecorari 2022, s. 10).

Resultatet blir en ökad användning av engelska som undervisningsspråk och den något märkliga situationen att det språk som blir alltmer dominerande inom EU-ländernas högre utbildning endast är nationellt språk i ett av de 27 medlemsländerna – Irland, med 1,2 procent av EU:s befolkning. Det uttalade syftet med Bologna-processen är att underlätta rörligheten för studenter, akademiker och personal inom högre utbildning. Detta mål ska få EHEA-länderna att standardisera sin examensstruktur och sina kvalitetsbedömningar och undanröja hinder som härrör från att länderna har olika nationella språk (i EU finns 24 officiella språk).

Dessa mål har fått konsekvenser för den svenska högre utbildningen och forskningen. För 15 år sedan gavs 13 procent av alla utbildningsprogram på engelska. År 2020 var motsvarande siffra 28 procent. Bryter man ner det på grund- respektive avancerad nivå blir trenderna tydligare. På grundnivå har svenskan generellt sett en fortsatt stark ställning. År 2020 gavs 96 procent av alla grundutbildningar på svenska, medan 64 procent av utbildningsprogrammen på avancerad nivå gavs på engelska (Malmström och Pecorari 2022, s. 20–21). Det betyder dock inte att 96 procent av alla studenter på grundutbildningarna läser på svenska, eftersom olika många läser olika utbildningar; vissa ämnesområden omfattar generellt sett fler studieplatser än andra.

Om man i stället ser till kurslitteraturen på de svenskspråkiga kurserna på grundnivån så är nästan hälften av läsningen som studenter väntas göra på engelska. I 24 procent av kurserna (med svenska som kursspråk) saknades obligatorisk läsning på svenska. Därtill gäller att på de engelskspråkiga utbildningarna är i stort sett allt material på engelska. Det innebär att redan idag dominerar

engelska som det språk man läser på – oavsett studienivå (Malmström och Pecorari 2022, s. 28).

Sammanfattningsvis kan man säga att ju högre akademisk nivå, desto mer används engelskan och desto mindre används svenskan.

Forskning

Om man ser till akademins andra huvuduppgift, forskningen, har engelskan kommit att bli nästan helt dominerande. I början på 1980-talet skrevs drygt 60 procent av alla tidskriftsartiklar i Sverige på engelska och en dryg tredjedel på svenska. År 2019 har andelen engelskspråkiga tidskriftsartiklar ökat till 93 procent medan endast 6 procent skrevs på svenska, och då främst inom samhällsvetenskap och humaniora (Malmström och Pecorari 2022, s. 36).

Redan i början på 1980-talet författades närmare 100 procent av de naturvetenskapliga artiklarna på engelska. Inom samhällsvetenskapen ökade engelskan som publiceringsspråk främst under 1980- och 90-talen. Sen dess har andelen artiklar skrivna på svenska fallit kraftigt och var bara 17 procent år 2019 (Malmström och Pecorari 2022, s. 37–38). Liknande utveckling syns även för avhandlingsspråk i Sverige. Nedgången för andelen avhandlingar på svenska såg ut att ha avstannat i början av 2000-talet men som visas av Malmström och Pecorari (2022, s. 32) har den återigen tagit fart: från 2009 till 2019 halverades andelen avhandlingar på svenska från 14 till 7 procent.

Ser man till de anställda så har andelen som rekryteras utomlands ifrån också ökat och den är störst bland de meriteringsanställda: postdoktorer, forskarassistenter och biträdande lektorer. Inom naturvetenskapen är 50 procent av den forskande och undervisande personalen utlandsfödd (Malmström och Pecorari 2022, s. 13).

Gott så. I och med att Sverige anslöt sig till Bolognaprocessen förband vi oss att verka för internationaliseringen av både forskningen och den högre utbildningen. En helt central del av detta är givetvis ett verksamhetsspråk som möjliggör förändringen, men frågan är i vilken utsträckning det är önskvärt att det sker på bekostnad av svenskan.

Parallellspråkighet och det dubbla uppdraget

Vi behöver beakta att svenska universitet och högskolor har två skilda uppdrag. Utöver internationaliseringsuppdraget har de också, i egenskap av myndigheter, svenska som internt verksamhetsspråk. Enligt språklagen har de därmed även ”ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas” (12 § SFS 2009:600). Att förena dessa båda uppdrag har gjort att man i högskolesektorn utvecklat en ambition om så kallad parallellspråkighet. Detta har lyfts fram som ett ideal för svenska lärosäten och refereras till i flera universitets riktlinjer för språk som en attityd där svenska och engelska används parallellt i de flesta sammanhang, utan att något av språken konkurrerar ut det andra (Karlsson 2017, s. 25–26). I Uppsala universitets språkpolicy formuleras det som att: ”svenska och engelska är de huvudsakliga verksamhetsspråken ... [och] används sida vid sida” (Uppsala universitet 2018).

Hur slår det parallella ut i verkligheten? Det är en ambition som har visat sig svår att förverkliga. Inte minst för att begreppet är vagt och kan tolkas både som att mer svenska och mer engelska bör användas, beroende på var man lägger tyngdpunkten (Dimova m.fl. 2021, s. 148). I en antologi om parallellspråkighet drog språkforskarna Linus Salö och Olle Josephson (2014, s. 310) slutsatsen att om man med parallellspråkighet menar att både svenska och engelska ”bör kunna användas” vid svenska universitet har detta förvisso uppnåtts. Språken har, enligt Malmström och Pecorari (2022, s. 42), sina respektive roller mellan vilka det sker en språklig växelverkan.

Om man däremot menar att båda språken ska kunna användas sida vid sida har man inte lyckats.

Kandidatprogrammen är i högre utsträckning helt på svenska, medan programmen på masternivå ofta är helt på engelska. Om utbildningen på avancerad nivå inte erbjuds på svenska medan grundutbildningen i hög grad bedrivs på svenska uppstår ett uppenbart dilemma: studenter som bara studerar på grundnivå kan behöva en engelsk fackspråkskompetens i sin framtida yrkesverksamhet medan studenter på avancerad nivå behöver utveckla ett svenskt fackspråk. Om de i sitt yrkesliv kommer att verka i Sverige behöver de behärska svenska väl i tal och skrift för att bättre tillägna sig

ämneskunskaperna, för att bidra till det svenska fack- eller vetenskapsspråkets utveckling och för att kommunicera effektivt i sina yrken utanför akademien (Salö och Josephson 2014, s. 312).

Kravet på kunskaper i svenska blir särskilt viktigt på grund av att svenska universitet och högskolor med några få undantag är statliga myndigheter och därmed har svenska som administrativt språk.⁷⁵ De delar av verksamheten som innebär formell myndighetsutövning måste enligt språklagens 10 § ha svenska som huvudspråk – dock undantaget undervisning och forskning. Sammanträden på institutions- och fakultetsnivå liksom beslutande och rådgivande möten högre upp i högskolornas organisation är verksamheter som omfattas av språklagen, och kan idag inte undantas från den. Protokoll från beslutande och beredande organ ska vara på svenska. Dessa kan visserligen översättas, men den svenska versionen betraktas som original och har rättsverkan. Utländska lärare och forskare som inte kan svenska får i praktiken svårt att fullt ut ta del av styrprocess, beslut och beslutsunderlag. Om endast en mindre andel av medarbetarna behärskar svenska väl, kommer ett fåtal personer att hamna i en position där de tvingas åta sig en stor del av institutionens administrativa uppgifter. I en översikt över språkpolitiken på svenska universitet (Karlsson 2017, s. 42) beskrivs det som ett glas-tak:

Medarbetare som vill komma i fråga för professorsbefordran kan få svårt att visa att de har tillräcklig administrativ erfarenhet. [...] Andra sidan av myntet är förstås att om en institution är väldigt internationaliserad och har en liten andel medarbetare som kan svenska bra, kan det bli så att ett fåtal personer hamnar i en position där de som kan svenska tvingas åta sig flera uppdrag.

Ändå saknas tydliga incitament för den enskilda individen att lära sig svenska. I nuläget ges till exempel doktorander endast möjlighet att studera svenska på sin fritid, vilket minskar chansen att i Sverige verksamma forskare faktiskt också ska behärska språket (Karlsson 2017, s. 40). För att tillfredsställa behovet att åtminstone alla tillsvidareanställda lärare och forskare vid svenska universitet och högskolor ska kunna svenska talar man om att ”möjliggöra inläring av svenska” och att de med annat modersmål ska ”erbjudas utbildning i svenska”.⁷⁶ Alla tillsvidareanställda förväntas således att inom ett

⁷⁵ Se vidare Karlsson (2017) för en mer omfattande diskussion om vad detta innebär.

⁷⁶ Citaten kommer från Uppsala universitet (2018).

par år ha lärt sig svenska så väl att de kan delta på möten som sker på svenska, genomföra administrativa uppgifter på svenska och helst kunna undervisa på svenska, men detta krav upprätthålls inte.

Att mer engelska leder till bättre utförd internationalisering är positivt. Men det är lätt att förbise att förhållandet mellan internationalisering och valet av engelska är ömsesidigt förstärkande. Internationaliseringen bidrar till att man använder mer engelska, men ökad användning av engelska driver i sin tur på internationaliseringen. Denna positiva återkoppling har inneburit att engelskans ställning kommit att stärkas snabbare än man räknat med och därmed hunnit kompensera för.

Att likställa språkval med internationalisering och att betrakta värnandet av engelska språket som att det är liktydigt med att värna internationaliseringen gör att vi misstar oss om hur förhållandet ser ut. Inte heller i internationellt präglade lärosalar är utbildningen helt och hållet på engelska i praktiken. Svenska studenter och lärare kan gå igenom koncept på svenska och en majoritet av de utländska studenterna har andra språk än engelska som modersmål, vilka de använder sig av när de försöker tillgodogöra sig materialet. Universitetssalarna omfattar i praktiken många språk och de fungerar alla som verktyg för förståelse. Snarare än att se dem som hinder som står i vägen för internationaliseringen bör vi försöka finna sätt att utnyttja mångfalden i dessa verktyg (Dafouz och Smit 2022, s. 41). Studenters gemensamma språk, även om det inte är engelska, kan vara en resurs som hjälper dem att fördjupa sig i sitt ämne. Internationaliseringen – att det finns fler språk och nationaliteter representerade i ett klassrum – innebär inte automatiskt att mer användning av engelska i alla led är nyckeln till att ge studenterna fördjupad förståelse. Både engelskan och internationaliseringen är här för att stanna. Det är dock hög tid att behandla dem som delvis separata processer.⁷⁷

⁷⁷ Kostnaden i tid för att läsa och skriva på engelska i stället för det egna modersmålet är också betydande. I en studie av närmare tusen juniora forskare finner Amano m.fl. (2023) att de som har annat modersmål än engelska spenderar 50 till 90 procent mer tid på att läsa en akademisk uppsats på engelska jämfört med forskarkollegor med engelska som modersmål. För att skriva en uppsats på engelska behövde de 30–50 procent längre tid. När tiden som behövdes för att läsa respektive skriva en artikel på det egna språket var de icke-engelskspråkiga till och med snabbare än sina engelskspråkiga kollegor.

8.2 Olika ämnen, olika språkval

För att förstå när och var språkvalet spelar roll i akademien är det viktigt att beakta vilket ämne och vilka sammanhang det handlar om. Valet av språk och dess effekter på inläring, kursinnehåll, forskning och akademins samspel med det omgivande samhället kan skilja sig kraftigt åt beroende på ämne och sammanhang.

De akademiska ämnena kan – grovt räknat – delas upp i naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora. Vad gäller naturvetenskap, exempelvis fysik, vilar kunskapen i hög grad på vad man kan kalla universell grund. Fysikens lagar påverkas inte av nationella, regionala eller lokala förhållanden och institutioner. Svenska fysiker har därför inte behov av att använda det svenska språket för att kunna beskriva de svenska förhållandena. På så vis kan man säga att valet av språk blir mindre viktigt inom de naturvetenskapliga ämnena, eftersom kunskap där i hög grad förmedlas med hjälp av formler, ekvationer, figurer och diagram. När det är fråga om rent verbala beskrivningar av fakta är dessa i regel oberoende av tid och plats.

Det är helt enkelt mindre problematiskt att gå över till engelska inom fält där ämnet är universellt och matematiken mer central (Kuteeva 2014). Det är därför varken konstigt eller förvånande att övergången till engelska har gått snabbare inom de naturvetenskapliga och tekniska ämnena.

I andra änden av spektrumet finns juridiken. Där har innebörden av varje enskilt ord en särskild tyngd. Det ställs höga krav på läsaren att behärska just det språk som lagarna är skrivna på. Vetenskapliga artiklar i juridik är dessutom skrivna för att även domare, advokater och yrkesmän ska kunna läsa dem. Bandet mellan professionen och akademien är därför särskilt starkt. Juridiken som ämne är mer bundet till specifikt svenska förhållanden, vilket motiverar att man använder det svenska språket i högre utsträckning – både i forskningen och undervisningen. Föga förvånande används även svenskan mer inom juridiken; få skulle argumentera för att svenska lagar ska förmedlas på något annat språk än svenska. Detsamma gäller ämnet historia, medan ämnen som psykologi och nationalekonomi ligger någonstans mitt emellan (Salö och Josephson 2014, s. 265).

Lärdomar med nationalekonomin som utgångspunkt

Många delar av nationalekonomin är, likt fysiken och matematiken, universella. Kunskapen är hierarkisk, det vill säga att det är omöjligt eller mycket svårt att förstå ett koncept om man inte redan förstått ett mer grundläggande koncept. På samma sätt bygger ny forskning vidare på tidigare forskning i en någorlunda rak linje. Mot bakgrund av detta är det lätt att argumentera för att engelskan bör vara det främsta verksamhets språket inom nationalekonomin i Sverige.

Å andra sidan är nationalekonomi en samhällsvetenskap och ämnet genomsyrar praktiskt taget varje aspekt av det nationella beslutsfattandet i utvecklade länder och deras offentliga sektorer. I jämförelse med andra samhällsvetenskapliga ämnen gör nationalekonomins tonvikt på matematik att ämnet blir mindre tillgängligt för allmänheten (Calmfors 2021, s. 41) samtidigt som det är avgörande att förstå nationella och lokala förhållanden samt att på djupet förstå de begrepp som används och de teoretiska antaganden som görs. En matematisk formels betydelse är oberoende av i vilket land den formuleras eller på vilket språk den förklaras. Men hur rationalitet – eller avsaknaden därav – tar sig uttryck betingas av hur incitamentsstrukturerna ser ut. Och incitamentsstrukturer skiljer sig åt mellan samhällen, epoker och sammanhang.

Nationalekonomi är därför särskilt väl lämpat som exempel för att förstå vilka avvägningar som behöver göras för att landa rätt i språkfrågan. Är det nationalekonomiska språket ett universellt språk? Vad bör väga, och vad väger, tyngst vad gäller värdet av den lokala eller nationella kontexten å ena sidan, och formlernas universalitet å andra sidan? För att göra rätt avvägningar behöver man ta hänsyn till hur kopplingen mellan *typ av ämne* och *val av språk* ser ut. Beroende på om ett ämne är av universell eller specifik karaktär, bör det leda till att man landar i olika beslut i frågan om vilket språk som lämpar sig bäst för undervisning och forskningskommunikation och vilka avvägningar som därvidlag behöver göras.

8.3 Språket i nationalekonomiska utbildningar

Bolognaprocessen kom, som nämnts ovan, till för att säkerställa att studenter, färdigutbildade, forskare och universitetslärare lättare skulle kunna röra sig inom EU. Ambitionen är att i så hög grad som

möjligt ta bort de hinder som följer av att medlemsländerna har olika språk. Förändringarna har gjort att engelskan vuxit kraftigt i betydelse som undervisningsspråk.

Idag och inom en överskådlig framtid kommer lejonparten av svenska universitetsstudenter att under hela eller huvuddelen av sin yrkeskarriär verka i Sverige. Sedd ur det perspektivet är den akademiska marknaden fortfarande i huvudsak inhemsk. I Sverige är 91 procent av alla heltidsstudenter svenskar och en överväldigande majoritet av dessa kommer att bli kvar i Sverige under sin karriär (SCB 2021). De svenska universiteten och högskolorna är således inhemska institutioner som i hög grad förbereder svenska studenter för den svenska arbetsmarknaden.

Utvecklingen är särskilt tydlig inom ämnet nationalekonomi. Här blir också de avvägningar som behöver göras särskilt tydliga. Genom intervjuer har vi kartlagt hur läget är på de svenska nationalekonomiska institutionerna (se Forslund 2022).⁷⁸ Ju tidigare i programmen, desto mer av undervisningen hålls på svenska. Flera nationalekonomiska institutioner ger A-kurserna i nationalekonomi på svenska. Övergången till engelska sker successivt under de olika programmen. Vid Uppsala universitet beror undervisningsspråket till viss del på vilka lärare som ger vilken kurs. Generellt sett håller engelska på att bli det dominerande språket för inläring i den svenska högre utbildningen i nationalekonomi. Handelshögskolan i Stockholm är unik på det viset att samtliga kurser, oavsett ämne, endast ges på engelska även på kandidatprogrammet.

Vad är då skälen till att kurserna ges på engelska? Ett genomgående argument hos de nationalekonomiska institutionerna i Sverige är att man vill kunna attrahera utländska studenter och upprätthålla utbytesavtal. Man rekryterar också lärare utomlands och många kursböcker är på engelska. Flera ser det som en självklarhet att undervisningsspråket är engelska eftersom arbetsplatsen är internationell och universitetet har en internationell profil. Ett ytterligare skäl är att även svensktalande studenter efterfrågar undervisning på engelska. Ett annat är att ämnet är forskningstungt och

⁷⁸ Vi vill här passa på att rikta ett tack till de studierektorer, professorer och programansvariga vid Högskolan i Jönköping, Linköpings universitet, Södertörns högskola, Göteborgs universitet, Linnéuniversitetet, Uppsala universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Karlstads universitet och Handelshögskolan i Stockholm, som har bidragit med inspel och information. All övrig information om kursspråk som förekommer i detta kapitel är hämtad direkt från lärosätenas kursplaner.

att undervisande forskare har engelska som arbetspråk. Närheten till forskningen motiverar alltså att undervisningen sker på samma språk som forskningen bedrivs på.

Vid flera institutioner ingår nationalekonomi på grundnivå i andra program, där även andra ämnen, som redovisning eller juridik, ingår. Trots att de ingår i samma program ges dock dessa kurser nästan uteslutande på svenska, till skillnad från kurserna i nationalekonomi. Skälet till det är att juridik och redovisning är ämnen som behandlar specifikt svenska förhållanden. Som ovan nämnts gör till exempel juridikens inneboende relevans för samhället att det är viktigt att man kan uttrycka sig inom och förstå ämnet på svenska.

Inom forskarutbildningen i nationalekonomi är engelskan än mer dominerande. Tidigare var även andra språk vanliga men sedan ca 1990 har engelskan helt tagit över (Sandelin och Rankki 1997). De senaste tjugo åren har över 1 100 doktorexamina i nationalekonomi utfärdats vid svenska högskolor och universitet. Endast en av avhandlingarna har skrivits på svenska (Ljungberg 2007) och en på norska (Davidsen 2000). Alla de övriga är skrivna på engelska.

Vad händer när undervisningsspråket övergår från svenska till engelska? I en översikt av skandinavisk forskning på hur språk påverkar inläring, drar Nissen och Ulriksen (2016) slutsatsen att när föreläsare som inte har engelska som modersmål undervisar på engelska då ändrar de sin pedagogik på både medvetna och omedvetna sätt. Ett visst innehåll formuleras och kommuniceras på ett mer likformigt sätt. Tange (2010, s. 143) menar att när man övergår till engelska som undervisningsspråk, sker det på bekostnad av skämt, anekdoter och exempel och referenser från vardagslivet och nyhetshändelser. Ett mer standardiserat sätt att undervisa innebär att det finns färre mentala krokar för en student att haka fast kunskaperna på. Om det blir svårt att koppla kursmaterialet till andra delar i ens liv, blir det svårare att minnas och bearbeta materialet. För en fördjupad diskussion hänvisas till Håkansson och Svensson (2024).

Eftersom undervisning och examination i allt högre grad sker på engelska finns det inget skäl för en enskild student eller lärare att formulera genomtänkta och välfungerande översättningar till de begrepp och den terminologi som används. I förlängningen gör det att terminologin och möjligheterna att tala om nationalekonomi på svenska försvagas. Det finns också risk för att det gör högre utbild-

ning otillgänglig för dem som inte redan har goda kunskaper i engelska, något som påverkar studenterna olika beroende på socioekonomisk bakgrund (Dafouz och Smit 2022, s. 34). De nationalekonomistudenter som examineras framöver kommer att vara mindre väl förberedda att förstå och kommunicera rörande specifikt svenska ekonomiska förhållanden. Detta trots att många avgörande ekonomiska reformer och institutioner i ett land, som hur penningpolitiken beslutas och genomförs och hur beslutsfattandet inom regering, regioner och kommuner går till, kommuniceras på svenska.

Dessutom är det i många avseenden en självuppfyllande profetia. Om väldigt få kurser ges på svenska kommer det heller inte finnas efterfrågan på kursböcker på svenska, vilket gör att det kommer att bli svårare att ge kurser på svenska. Även i de fall undervisningen är på svenska är en stor del av kurslitteraturen på engelska. Sällan skrivs relevant litteratur på engelska för att förstå viktiga institutionella detaljer och sammanhang i den svenska samhällsekonomin, vilket ställer högre krav på lärare och studenter att själva formulera och koppla materialet till de specifika svenska förhållandena.

Betoningen hamnar i stället på det konceptuella, universella och hypotetiska. I den mån analysen i kursmaterialet baseras på faktiska förhållanden, tenderar exemplen och de fakta som anförs att i allt högre grad vara hämtade från de ledande länderna, med stor övervikt för USA. I stället för att lära sig hur Riksbanken bedriver penningpolitik i Sverige och vilka lagar som styr dess verksamhet, lär sig studenterna om det amerikanska Federal Reserve-systemet och hur det fungerar. Om dessa studenter sedan börjar forska, ligger det nära till hands att deras forskningsidéer och forskningsbidrag kommer att vara mindre inriktade på frågor av inhemsk betydelse.

Lärdomar med nationalekonomin som utgångspunkt

Inom andra ämnen, särskilt juridiken, hänvisas till att ämnets nära koppling till samhället motiverar att undervisningen sker på svenska. Samma argument skulle man kunna hävda har betydande bäring såväl på nationalekonomin som andra samhällsvetenskapliga ämnen. Närheten mellan nationalekonomin och samhället och dess ekonomi är mycket stark.

Ett ämnes närhet till samhällets praktik är förstås en gradfråga, inte en artfråga, där ett kort avstånd till samhället motiverar användandet av det svenska språket. Den andra sidan av myntet är hur forskningsnära ett ämne är, och hur viktig utvecklingen är på den internationella forskningsfronten när man försöker avgöra vilket språk som ska användas för att lära ut ämnet. Närheten till internationell forskning motiverar å sin sida användandet av engelska.

Hur man landar i valet av språk handlar alltså inte enbart om hur nära ämnet ligger det samhälle man verkar i, utan om en avvägning mellan avståndet till och relevansen för samhället å ena sidan och kopplingen till internationell forskning å andra sidan. Om man inte identifierar dessa avvägningar kommer man inte heller kunna hamna rätt i dem.

Vad gäller forskarutbildningen är valet till viss del enklare. Där är det motiverat att utbildningen sker på engelska, men man bör ändå kompensera för de potentiellt negativa konsekvenser som kan följa. Antalet disputerade överstiger akademins egen efterfrågan. En stor del av de nykläckta doktorerna kommer därför att arbeta inom departement, myndigheter, kommuner, regioner eller den privata sektorn. Där kommer de att behöva använda och kommunicera på svenska. Vilket för oss vidare till forskningen.

8.4 Språket i nationalekonomisk forskning

Goda skäl att använda engelska inom forskningen

Språkbarriärer är förstås i många avseenden även forskningshinder. Av det skälet är stora delar av utbredningen av engelska inom akademien positiv; att kunna arbeta med ett gemensamt språk har helt klart påverkat forskningen positivt globalt sett. Det har öppnat en större marknad genom att forskare kan publicera i internationella tidskrifter, kommunicera med utländska forskare, bygga vidare på forskning som bedrivs i andra länder och nå ut till fler människor i världen.

Enligt den gängse internationella måttstocken är svensk nationalekonomisk forskning bättre än någonsin. I hög grad är det fråga om högklassiga empiriska studier baserade på svenska data där de mest sofistikerade statistiska metoderna nyttjas. Men den akademiska

marknaden är komplicerad, trots att den i vissa hänseenden är global, är den det långt ifrån i alla.

Internationaliseringen av akademien och utbildningen förändrar incitamentsstrukturen. Engwall och Wedlin (2023) menar att när man kombinerar drivkrafterna bakom hur handelshögskolor rangordnas och ackrediteras bidrar det till en snedvriden internationalisering. När universiteten anpassar sin verksamhet för att komma så väl ut som möjligt i internationella rangordningar leder det till oönskade bieffekter. En anpassning till kriterier som är kvantifierbara och internationellt jämförbara kräver i praktiken att de enskilda högskolorna behandlar den akademiska marknaden som *en* global marknad – trots att den i praktiken fortfarande består av nationella marknader som är mer eller mindre internationellt integrerade.

Att forskning ändå sker på engelska är naturligt och avgörande för att föra forskningen framåt. Men, som den framstående norske nationalekonomen Agnar Sandmo har påpekat: ”en idealisk norsk nationalekonom publicerar både på engelska och norska, på engelska när hon eller han har originalresultat som ska presenteras för forskarsamhället, på norska när hon eller han presenterar forskning för en vidare krets av inhemska läsare eller analyserar aktuella ekonomisk-politiska problem” (Sandmo 2019, s. 88, citerad i Sandelin 2020).

Svenskan krävs för samverkan

I högskolornas uppgift ingår ”att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta”⁷⁹, ibland kallad den tredje uppgiften – och den bör ske på svenska. För att denna samverkansuppgift ska kunna utföras effektivt måste de universitetsverksamma inom sina respektive områden ha förutsättningar för att förstå och beskriva den svenska ekonomins uppbyggnad och omständigheter. För den sakens skull behöver man utveckla och bidra till upprätthållandet och utvecklingen av en korrekt terminologi på svenska. Om man inte behärskar sitt område på svenska saknar man i hög utsträckning möjligheter att samverka. För den som är verksam vid ett universitet och nästan uteslutande läser

⁷⁹ 1 kap. 2 § i högskolelagen (SFS 1992:1434).

och skriver på engelska kommer det att ligga mindre nära till hands att intressera sig för och få de djupa kunskaper om svenska förhållanden som krävs för att kommunicera med det omgivande samhället. I stället för att fördjupa kunskaper om den svenska arbetsmarknadens institutionella uppbyggnad och hur den påverkar parternas agerande eller hur den svenska centralbankslagstiftningen ser ut, förskjuts fokus mot det konceptuella och universella – stundtals illustrerat med hjälp av främst nordamerikanska exempel. Den som saknar ingående kunskaper om den kontext som genererat de data som använts får svårt att övertyga andra viktiga intressenter – politiker, allmänhet, opinionsbildare, relevanta myndigheter – om den egna forskningens relevans. Och för den som inte är intresserad av samverkan spelar det mindre roll att också behärska det svenska språket. På det viset finns en växelverkan mellan språket och möjligheten till samverkan.

En uppvärdering av språket skulle gynna samverkan och en uppvärdering av samverkan skulle stimulera användningen av svenska språket inom akademien. Därför är det beklagligt att incitamenten i akademien – trots den lagstadgade skyldigheten – att samverka idag är så svaga. I en enkät till svenska forskare svarade 32 procent av de samhällsvetenskapliga forskarna att de skulle ägna sig mer åt kommunikation om det gav ett högre meritvärde vid befordran och 27 procent att de skulle ägna sig mer åt det om det hade ett högre meritvärde vid ansökningar om forskningsanslag. Den viktigaste faktorn för att få forskare att ägna sig åt kommunikation var dock om det fanns specifikt avsatta resurser för kommunikationsarbete. Det gällde inte bara samhällsforskare, utan forskare inom alla ämnen som deltog i enkäten (Vetenskap & Allmänhet 2019). Därför vore det bra om forskare fick kraftigare incitament och mer uppmuntran att utveckla sin synlighet i den offentliga debatten och samtidigt också fick verktyg att göra det på svenska. Sådan uppmuntran kan ges även om engelska förblir det språk man bedriver själva forskningen på. Om man vill kompensera för att svenskan används alltmer sällan måste man också satsa resurser och tankekraft på hur det kan göras.

Tyvärr styr incitamenten inom forskningen i en annan riktning. Forskningsartiklar som använder sig av amerikanska data har större chans att bli publicerade i en topprankad tidskrift (Das m.fl. 2013). Det stora värde som universitet och kollegor lägger på att publicera

i topprankade akademiska tidskrifter innebär att valet av forskningsämne och metoder styrs alltmer av hur redaktörerna för dessa tidskrifter resonerar. Det faktum att de topprankade tidskrifterna också är generella till sin natur gör att mer universella insikter premieras i forskningen (Heckman och Moktan 2020).

Endast Sverige svenska arbetsmarknadsparter har

Unika inhemska förhållanden påverkar den lokala ekonomin och den verksamhet eller det fenomen som studeras påverkar i sin tur institutionella förhållanden. En förståelse för ekonomiska teorier och modeller är viktig. Men det är också viktigt att förstå hur dessa spelar in i det aktuella sammanhanget och hur de påverkas av lokala förhållanden och kultur (Markey-Towler 2019). Att använda det egna modersmålet när man behandlar den inhemska kulturen bidrar till kontextuell förståelse. När marknaden för forskning har globaliserats, riskerar de avgörande institutionella detaljer som är unika för den specifika miljö som genererar de data som används av ekonomer att förbises. Faktum är att data i sig kan vara suspekta när forskare inte förstår den institutionella bakgrunden – det vill säga hur data genereras.

God nationalekonomisk forskning kräver god lokalkännedom. Den världsledande Harvardprofessorn Raj Chetty illustrerar detta förtjänstfullt i en intervju (Bowmaker 2012, s. 131, vår översättning), där han berättar:

Vi utgår ofta från en teoretisk modell för något i samhällsekonomin, och frågar oss hur den bäst lämpade reformen ser ut. Men jag brukar säga till mina studenter att teorier är otillräckliga. Till exempel berättar traditionell skatteteori i sin renaste form bara att skattesatserna optimalt ska ligga någonstans mellan 0 och 100 procent. Beslutsfattare vill höra mer än så! Det innebär att den moderna utvecklingen av ämnesområdet, och fokuset för min forskning, har varit att försöka ge mer exakta reformförslag, och då måste man kombinera teori med data.

De universella resultaten inom nationalekonomi säger mycket lite om hur samhällen faktiskt fungerar. MIT-professorn och ekonomipristagaren Esther Duflo (2017, s. 23) menar att förutom att förstå och skapa universella ramverk för hur människor betar sig och hur det ekonomiska systemet fungerar, måste ekonomer kunna tillämpa dessa insikter i den ”komplicerade, röriga policymiljö” där reformer

sker. I sin recension av Sam Bowles bok *The Moral Economy* (2016) pekar Rachel Kranton (2019, s. 158–159) på samma sak: för att förstå de konsekvenser som följer av ett nytt reformförslag, och därmed en förändrad incitamentsstruktur, krävs detaljerad kunskap om sociala och politiska förhållanden. Utrymmet i en forskningsartikel är starkt begränsat och redaktörerna vill att artikeln ska uppfattas som läsvärd av en global (vilket ofta betyder amerikansk) publik. Det minskar möjligheterna att beakta kulturellt betingade skillnader i motiv eller preferenser, för att inte tala om skillnader i uppmärksamhet, känslor, moral, omdöme och resonemang.

Det räcker givetvis inte att kunna nationalekonomiska termer på svenska för att förstå hur det svenska samhällssystemet är uppbyggt. Samtidigt går det att förstå det institutionella ramverket i till exempel Sverige utan att ha språket för det, men det är helt klart svårare. Givet att vi rör oss mot att svenskan används allt mindre, behöver vi dock lägga resurser på att se till att kunskapen som hittills lättast har förmedlats med hjälp av svenska språket inte går förlorad. Gör man inte det riskerar det akademiska fokuset att flyttas från att söka efter kunskap som kan förbättra det nationella/regionala/lokala ekonomiska systemets funktion till att skriva strömlinjeformade artiklar med de anbefallna metoderna om frågor som anses vara av intresse för redaktörerna och granskarna av de mest prestigefyllda tidskrifterna (Ruhm 2019). Detta motverkar den typ av pluralism som kan vara nödvändig för att ta itu med icke-amerikanska samhällens mest angelägna frågor (Novarese och Pozzali 2010).

Det är beklagligt. Forskning handlar i hög grad om att sträva efter – om än aldrig nå – extern validitet; att hitta forskningsresultat som är allmängiltiga, som kan säga oss något om världen och hjälpa oss att förbättra den. Det innebär dock inte att man ska kunna överföra vartenda forskningsresultat till andra länder eller sammanhang. Det handlar om att förstå vilka förhållanden som avgör huruvida ett visst forskningsresultat kommer att gälla i en given kontext. Därför måste samma fråga ställas i många olika sammanhang för att få väl underbyggda svar. Det är därför viktigt att forskningsfrågor anpassas till den specifika kontext som undersökningen avser och en viktig del av forskningen blir då att identifiera de avgörande komponenterna i den aktuella kontexten. I detta ingår språket.

8.5 Avslutande tankar och förslag

Språket är inte bara en passiv bärare av innehåll; språket påverkar vad vi tänker på och vad vi värderar. Att akademien i hög grad överger svenska språket får till följd att nationella, regionala och lokala sammanhang och institutioner blir betydligt svårare att beskriva och därför att forska om och förstå. Kursutbud och kursinnehåll förändras gradvis över tid och det går inte att komma ifrån att lärare och forskare helst vill undervisa på de områden de behärskar bäst. Det är därför oundvikligt att utbud och innehåll i betydande utsträckning kommer att återspegla det de universitetsverksamma själva forskar om. Ju mer den egna forskningen distanserar sig från inhemska förhållanden och frågeställningar, desto mindre utrymme kommer det nationella och särpräglade att få i undervisningen.

Denna tendens förstärks av att en snabbt växande andel av de disputerade forskarna och lärarna numera rekryteras från andra länder och har ett annat modersmål än svenska. Eftersom svenska universitet är statliga myndigheter med svenska som administrativt språk är det nödvändigt att faktiskt upprätthålla det krav som innebär att alla tillsvidareanställda som inte talar svenska ska ha lärt sig språket inom ett par år för att till fullo kunna ta del av och bidra till den interna verksamheten.

När intresset för specifikt svenska förhållanden och frågor sjunker riskerar vi att i framtiden sakna väl underbyggda kunskaper om centrala aspekter av ekonomins funktionssätt, vilket innebär att politiken får sämre vägledning vid viktiga policybeslut. Några konkreta exempel som kan få aktualitet i hyfsad närtid är hur en lagstiftad minimilön kan förväntas påverka arbetsmarknadens funktionssätt och integrationen av invandrare, hur ett införande av euron kan förväntas påverka näringslivets konkurrenskraft och vilken effekt en viss skolvalsreform kan förväntas få på elevernas kunskapsnivå.

Anglifieringen på det samhällsvetenskapliga området har gått längst i nationalekonomi, men utvecklingen pekar i samma riktning i statsvetenskap, sociologi och företagsekonomi. Vad gäller statsvetenskap vittnar seniora kollegor om att det redan idag är svårt att hitta lärare i den yngre generationen som kan undervisa initierat om svensk politisk historia, ett helt centralt delområde inom svensk statsvetenskap.

Utvecklingen innebär att forskare och universitetslärare riskerar att förlora kontakten med världen utanför akademien. Detta vore i längden ohållbart, eftersom akademien i hög grad får sitt existensberättigande just från att uppfattas som viktig för omvärlden. Målet med samhällsvetenskaplig analys är till syvende och sist att bidra till att förbättra samhället. Det är också det främsta skälet till att staten och privata institutioner varje år stödjer svensk samhällsvetenskaplig forskning – inte minst i nationalekonomi – med mångmiljardbelopp. Som 2019 års ekonomipristagare Esther Duflo (2017, s. 23; vår översättning) har beskrivit det: "...många av oss valde i grunden nationalekonomi därför att vi trodde att vetenskap kan utnyttjas för att bidra till positiv förändring i världen."

Det självklara sättet att uppmuntra till bredare kommunikation av den egna forskningen och samverkan med det omgivande samhället är att öka dess meritvärde till exempel genom att värdera det högre vid tjänstetillsättningar, befordran och när man ansöker om forskningsanslag.⁸⁰

Anslagsgivare skulle också i högre grad prioritera finansiering av forskning om svenska förhållanden, vilket i sin tur innebär att den forskning som görs typiskt sett blir mer intressant för intressenter utanför akademien. En invändning mot förslaget att lägga större vikt vid forskning om svenska förhållanden är att forskare måste ha frihet att forska om vad de själva vill. Men det är inte självklart att dagens alternativ upprätthåller denna målsättning. Styr forskningen idag av vad forskare faktiskt vill eller av vad de tror att redaktörerna för de högst rankade tidskrifterna uppskattar?

Ett generellt problem är här att amerikansk kontext "betraktas" som universell, medan nästan alla andra nationella kontexter ses som specialfall. Europa består av 44 länder där vart och ett har en unik historia som i en komplicerad process skapat respektive lands ramverk av formella och informella institutioner. Om enskilda europeiska forskare ges incitament att sträva efter publicering i de högst rankade tidskrifterna innebär detta, såsom systemet är riggat idag, en stark tendens till att det egna landets problem och speciella egenheter nedtonas. Vi har här att göra med ett exempel på det kollektiva handlandets problem. En möjlig väg framåt skulle kunna vara att till exempel de europeiska universiteten enades om att publiceringar i välrenommerade europeiska tidskrifter med inrikt-

⁸⁰ Detta förordas bland annat av Alvesson och Sjöholm (2023).

ning på europeiska förhållanden ges samma meritvärde som publiceringar i de idag ledande amerikanska tidskrifterna.

Det faktum att människor talar olika språk innebär givetvis höga transaktionskostnader som försvårar möten mellan människor. Men ingen kostnad kan elimineras genom att den ignoreras. Lösningen ligger inte i att helt övergå till engelska och helt sonika bortse från konsekvenserna. Det går heller inte att rulla tillbaka internationaliseringen och byta språk från engelska till svenska i alla sammanhang inom akademien. Däremot behöver vi som samhälle öka vår kunskap om vad som sker när man byter språk och kompensera för detta i de fall det har negativa konsekvenser. Sådan kompensation skulle till exempel kunna innebära att studenter förväntas översätta det material de har tagit del av och formulera om det på sitt modersmål (även utländska studenter eller utbytesstudenter kan få sådana uppgifter). För att säkerställa att inläringen inte blir ytlig skulle man kunna utöka interaktiv undervisning så att studenter får en chans att formulera vad de lärt sig med egna ord, både i tal och skrift. Diskussioner i smågrupper på både svenska och engelska skulle också ge studenterna bättre möjligheter att bearbeta och internalisera det material de lärt sig.

Nya generationer av samhällsvetare behöver uppmuntras till och få förutsättningarna att engagera sig i sitt lands utveckling. Det innebär att man måste kunna kommunicera sina forskningsresultat på sitt modersmål och skriva om dem i rapporter eller inom ramen för utredningsuppdrag (eller kanske ESO-kapitel!). Då måste man också få verktygen för att göra det och resurser och incitament till att fokusera på det.

Referenser

- Alvesson, M. och Sjöholm F. (2023), ”Ekonomiprofessorers genomslag i vetenskap och forskningskommunikation”. *Ekonomisk Debatt*, 51(5), s. 64–74.
- Amano, T., m.fl. (2023), ”The Manifold Costs of Being a Non-native English Speaker in Science”. *PLoS Biology*, 21(7). <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3002184>.
- Bonjean, D. (2018), ”The Bologna Process and the European Higher Education Area”. *Education and Training – European Commission*. Bryssel.
- Bowmaker, S. (2012), *The Art and Practice of Economics Research: Lessons from Leading Minds*. Cheltenham, UK och Northampton: MA: Edward Elgar.
- Calmfors, L. (2021), *Mellan forskning och politik – 50 år av samhällsdebatt*. Stockholm: Ekerlids.
- Dafouz, E. och Smit, U. (2022), ”Towards Multilingualism in English-Medium Higher Education”. *Journal of English Medium Instruction*, 1(1) s. 29–47.
- Das, J., Do, Q-T., Shaines K. och Srikant, S. (2013), ”U.S. and Them: The Geography of Academic Research”. *Journal of Development Economics*, 105, s. 112–130.
- Dauidsen, B-I. (2000), *Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen*. Doktorsavhandling i nationalekonomi. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Dimova, S., Hultgren, A. K. och Kling J. (2021), ”Englishization in Danish Higher Culture” i Wilkinson, R. och Gabriëls, R. (red.), *The Englishization of Higher Education in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 143–162
- Duflo, E. (2017), ”The Economist as Plumber”. *American Economic Review: Papers and Proceedings*, 107(5), s. 1–26.
- Engwall, L. och Wedlin L. (2023), ”The Myth of the Global Market for Business Education” i Koris, R. och Örtenblad, A. (red.), *Debating the Business School Legitimacy: Defending, Attacking, and Rocking the Status Quo*. Cham: Palgrave Macmillan, s. 167–180.

- Forslund, E. (2022), "När ska man använda svenska språket inom nationalekonomin?". *Ekonomisk Debatt*, 50(1), s. 56–67.
- Hardin, G. (1968), "The Tragedy of the Commons". *Science*, 162(3859), s. 1243–1248.
- Heckman, J. J. och Moktan S. (2020), "Publishing and Promotion in Economics: The Tyranny of the Top Five". *Journal of Economic Literature*, 58(2), s. 419–470.
- Håkansson, O. och Svensson, P. (2024), *På engelska förstår jag ungefär*. Stockholm, Morfem.
- Karlsson, S. (2017), "Språkpolitik vid svenska universitet och högskolor". Stockholm: Språkrådet.
- Kranton, R. (2019), "The Devil Is in the Details: Implications of Samuel Bowles's *The Moral Economy* for Economics and Policy Research". *Journal Economic Literature*, 57(1), s. 147–160.
- Kuteeva, M. (2014), "The Parallel Language Use of Swedish and English: the Question of 'Nativeness' in University Policies and Practices". *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(4), s. 332–344.
- Ljungberg, A. (2007), *Lokal kollektivtrafik på samhällsekonomisk grundval*. Linköping Studies in Arts and Science nr 411. Doktorsavhandling i nationalekonomi. Linköping: Linköpings universitet.
- Malmström, H. och Pecorari, D. (2022), "Språkval och internationalisering: Svenskans och engelskans roll inom forskning och högre utbildning". Stockholm: Språkrådet.
- Markey-Towler, B. (2019), "The New Microeconomics: A Psychological, Institutional, and Evolutionary Paradigm with Neoclassical Economics as a Special Case". *American Journal of Economics and Sociology*, 78(1), s. 95–135.
- Nissen, C. F. R. och Ulriksen, L. (2016), "Sker der noget med læringsudbyttet, når undervisningssproget skiftes?". *Dansk Universitetspædagogisk Tidsskrift*, 11(23), s.14–103.
- Novarese, M. och Pozzali, A. (2010), "Heterodox Economics and the Scientist's Role in Society". *American Journal of Economics and Sociology*, 69(5), s. 282–303.

- Ostrom, E. (2009), *Allmänningen som samhällsinstitution*. Lund: Arkiv förlag.
- Ruhm, C. J. (2019), "Shackling the Identification Police?". *Southern Economic Journal*, 85(4), s. 1016–1026.
- Salö, L. och Josephson, O. (2014), "Landrapport Sverige: Parallellspråkighet vid svenska universitet och högskolor" i Gregersen, F. (red.) *Hvor parallellt: Om parallellspråkighet på Nordens universitet*, s. 261–319. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- Sandelin, B. (2019), "Ekonom eller litteraturhistoriker", Recension av Agnar Sandmos *Mitt liv som økonom*. *Økonomisk Debatt*, 48(3), s. 88–90.
- Sandelin, B. och Ranki, S. (1997), "Internationalization or Americanization of Swedish Economics?". *European Journal of the History of Economic Thought*, 4(2), s. 284–298.
- Sandmo, A. (2019), *Mitt liv som økonom*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- SCB (2021), "Utbytesstudenter har minskat med 60 procent". <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2021/utbytesstudenter-har-minskat-med-60-procent/> (2023-05-01).
- SFS 2009:600. *Språklag*.
- SOU 2018:3. *En strategisk agenda – delbetänkande av Utredningen om ökad internationalisering av universitet och högskolor*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Tange, H. (2010), "Caught in the Tower of Babel: University Lecturers' Experiences with Internationalisation". *Language and Intercultural Communication*, 10(2): 137–149.
- Uppsala universitet (2018), "Språkpolicy för Uppsala universitet – vägledning och råd för en ändamålsenlig språkanvändning". https://regler.uu.se/digitalAssets/760/c_760756-1_3-k_sprakpolicy.beslutad2.pdf (2023-04-02).
- Vetenskap & Allmänhet (2019), "Jag vill, men hinner inte! Forskares syn på kommunikation och öppen vetenskap – Nationell enkätundersökning 2019". https://www.v-a.se/downloads/varapport2019_8.pdf (2023-04-05).

9 Problem med tillförlitligheten i forskningsresultat

Anna Dreber Almenberg och Magnus Johannesson

9.1 Introduktion

Det finns många anledningar till att oroa sig över omfattningen av publicerade falska vetenskapliga resultat. När falska resultat väl publicerats tenderar de att leva vidare – både i den vetenskapliga litteraturen och den allmänna debatten. Falska resultat kan slösa på resurser när forskare försöker upprepa resultaten utan framgång – istället för att vi bygger vidare på tidigare resultat från ”jättars axlar” kan månader eller årtal av vidareutvecklande arbete visa sig bygga på felaktiga grunder vilket kan leda till återvändsgränder. Falska resultat kan även ha stora konsekvenser utanför forskningen om vi använder falska forskningsresultat som grund för policy, vilket kan resultera i både resursslöseri och missade policymål. En hög andel falska resultat i den vetenskapliga litteraturen kan också underminera den allmänna tilltron till vetenskapliga metoder och resultat, vilket i sin tur kan ha många negativa konsekvenser som vaccinnmotstånd och låg tillit till expertmyndigheters rekommendationer. Hur kan det bli fel och vad kan vi göra åt det? I detta kapitel diskuterar vi främst nationalekonomi, men mycket gäller för andra fält med liknande metoder.

Det finns många anledningar till varför alla vetenskapliga resultat inte är tillförlitliga. Forskare kan fabricera data. Data kan också vara felaktiga på grund av misstag eller felkodningar. Vi kan också ha så kallade falska positiva och falska negativa resultat. För att tydligast förstå orsak och verkan gör vi experiment där deltagare randomiseras till en behandlings- eller kontrollgrupp. Vi utvärderar därefter effekten av behandlingen relativt till kontrollen, genom att t.ex. jämföra genomsnittet mellan grupperna i de utfall vi är intresserade

av. Nollhypotesen är att behandlingen inte har någon effekt på våra utfall, och den alternativa hypotesen är att behandling har en effekt. Det är den alternativa hypotesen vi oftast vill testa och förstå – det är den vi tror kan påverka utfallet. Experiment genomförs inom många samhällsvetenskaper i form av labbexperiment och fältexperiment, t.ex. för att studera hur individer kan uppmuntras till att spara mer eller bete sig mer miljövänligt. Många viktiga frågor i samhällsvetenskaplig forskning går dock inte att studera genom experiment där forskaren randomiserar individ till kontrollgrupp eller behandling, utan vi använder oss istället av t.ex. ”naturliga experiment” eller annan data och försöker få den att likna experimentell data med olika ekonometriska metoder. Någon slags slumpmässig variation är nyckeln till kausal inferens, som när forskare t.ex. försöker utvärdera effekten av introduktionen av en policy i en ”skillnad-i-skillnad” analys genom att jämföra den genomsnittliga förändringen över tid i utfall mellan de som exponerats för policyn och de som inte gjort det. Icke-experimentella ansatser leder sällan till lika tydliga resultat som experimentella, men även när vi har experiment kan det bli fel i vad vi tror vi lär oss – den sanna kausala effekten är inte alltid det som mäts utan det beror på hur analysen görs.

Falska positiva resultat (typ 1 fel) – när vi tror att vår behandling har en effekt när i själva verket ingenting händer – innebär inkorrekt förkastande av nollhypotesen. Vi försöker generellt minimera sannolikheten för falska positiva resultat. P-värden reflekterar sannolikheten att vi får ett testresultat såsom en genomsnittlig skillnad i utfall mellan behandlingsgruppen och kontrollgruppen som är minst så extrem som den observerade om nollhypotesen är sann. Ju lägre p-värde, desto mindre stöd för nollhypotesen. Ofta sätts en gräns för p-värdet på 0,05, vilket innebär att vi tolererar att 5 procent av resultaten är falska positiva om nollhypotesen är sann. Resultat med p-värden under gränsen presenteras som statistiskt signifikanta och resultat med högre p-värden presenteras som så kallade nollresultat.

Vi vill också minimera sannolikheten att vi inte lyckas förkasta nollhypotesen när den sanna effekten är positiv – vi vill undvika falska negativa resultat (typ 2 fel) och därför ha hög statistisk styrka. Statistisk styrka är en funktion av den förväntade effektstorleken om den alternativa hypotesen är sann, variansen i data, samt antalet

observationer. Ofta vet vi inte i förväg vilken statistisk styrka vi har i en studie eller test, utan vi måste göra antaganden (i den mån styrka beaktas), medan p-värden är något som rapporteras inom nästan all kvantitativ samhällsvetenskap. Statistisk styrka är inte bara relevant för sannolikheten för falska negativa resultat – statistiskt signifikanta resultat är också mer sannolika att vara falska positiva när vi har låg styrka (Ioannidis 2005).

P-värden kan ge oss en uppskattning av risken för falska positiva resultat om nollhypotesen är sann. Men när det finns ”forskarens frihetsgrader i analysen” (Simmons m.fl. 2011) blir p-värden i princip meningslösa om inte forskaren gör alla beslut om hur analysen ska genomföras innan data samlas in (eller innan forskaren har tillgång till datan). Dessa frihetsgrader innebär i princip flexibilitet i hur hypotesen kan testas och hur data kan analyseras – och även när forskaren har en relativt specifik hypotes kan frihetsgraderna leda till missvisande resultat. I många fall har forskaren frihetsgrader i att välja bland flera möjliga utfallsvariabler, subgrupper, möjliga statistiska modeller med olika slags kontrollvariabler m.m. Om dessa frihetsgrader används för att få fram statistiskt signifikanta resultat kan $p < 0,05$ resultat ha kraftigt förhöjd sannolikhet att vara falskt positiva. Vid sådant ”p-hackande” (vår översättning av p-hacking) kan forskaren flexibelt t.ex. testa om en utfallsvariabel jämfört med en annan ger ett statistiskt signifikant resultat, eller om huvudresultatet blir statistiskt signifikant när hen kontrollerar för kön eller andra variabler i analysen.

Vanligt förekommande är också ”förgrenande” (vår översättning av ”forking”) från idén om ”trädgården med förgrenade vägar” från Gelman och Loken (2013) som belyser hur en sekvens av beslut i ett beslutsträd kan leda till hög sannolikhet för falska positiva resultat. Det är tydligt att multipelt testande kan vara ett problem: om vi gör 1 000 statistiska tester på sanna nollhypoteser förväntar vi oss att 5 procent av resultaten blir statistiskt signifikanta av slumpen om vi har dragit gränsen för statistisk signifikans vid $p < 0,05$. Om dessa resultat är de enda vi presenterar för världen är det självklart missvisande. Förgrenande är ett relaterat men mindre uppenbart multipelt-testande problem där antalet tester är endogena i förhållande till data – hur vi analyserar data beror på hur data ser ut, och data analyseras i sökandet efter statistiskt signifikanta resultat. T.ex. subgruppsanalyser (på kvinnor, män, unga, äldre, m.m.) som är

endogena i förhållande till data, dvs. görs för att ”något verkar finnas där” utan att det specificerats i förväg att det just i den gruppen skulle finnas en effekt men inte bland andra grupper, riskerar därför att leda till meningslösa p-värden.

9.2 Hur stort är problemet? Och vad är lösningarna?

a. Replikationer och reproducerbarhet

Replikation innebär att testa om ett resultat går att upprepa när en studie görs om med nya data. Om resultat replikerar är de mer tillförlitliga. Ett flertal replikationsstudier inom olika samhällsvetenskapliga fält visar på replikationsproblem. I ett stort projekt i psykologi (Open Science Collaboration 2015) replikerades 100 studier publicerade i tre ledande tidskrifter under 2008. 97 av originalstudierna hade statistiskt signifikanta positiva resultat, medan endast 35 av replikationerna hade statistiskt signifikanta resultat i samma riktning som originalstudierna. Inom nationalekonomi gjordes ett liknande projekt (Camerer m.fl. 2016) på 18 experimentella studier publicerade i två ledande tidskrifter 2011-14. Här replikerade 11 av 18 resultat. I ett annat projekt (Camerer m.fl. 2018) på experimentella samhällsvetenskapliga studier publicerade i Nature och Science 2010-15 replikerade 13 av 21 resultat. Dessa utfall tyder på att en hög andel falska positiva resultat publiceras inom topptidskrifter i olika fält.

För icke-experimentella studier är det svårare att genomföra replikationer med ny data, vilket gör deras tillförlitlighet svårare att bedöma. Dock finns det vissa möjligheter att testa tillförlitligheten av resultaten genom att testa hur reproducerbara en studies resultat är i samma data som användes i originalstudien. Reproducerbarheten kan testas på minst tre olika sätt. Den första sortens test kan göras för studier där data och analyskod har gjorts tillgängliga av forskaren, för att se om de leder till de resultat som publicerades i den vetenskapliga artikeln. En förvånande hög andel publicerade uppsatser inom nationalekonomi klarar inte ens detta enkla test (se t.ex. Gertler m.fl. 2018), vilket innebär att det är felaktigheter i de publicerade resultaten och/eller i den data och analyskod som forskaren gjort tillgängliga. Det är oklart i vilken grad detta leder till

systematiska fel men det kan inte uteslutas eftersom det är troligare att forskaren korrigerar felaktigheter som gör det svårare att publicera resultaten än felaktigheter som gör det lättare att publicera resultaten. Detta problem är i princip rättframt att lösa genom att före publiceringen kontrollera att data och kod genererar resultaten i uppsatsen, vilket kan göras av så kallade Data Editors innan uppsatsen publiceras. Flera tidskrifter inom nationalekonomi har nyligen infört ett sådant system, och det är därför troligt att just detta problem kommer att minska över tiden.

En andra möjlig metod att testa reproducerbarhet av resultat i en publicerad artikel är att försöka återskapa resultaten med tillgång till samma "rådata", men utan det slutgiltiga datasetet och utan analyskoden (utan bara baserat på den beskrivning av metoden och data som finns i den publicerade studien). Detta gjordes nyligen inom finans av Black m.fl. (2022). Ett flertal publicerade studier använder sig av den randomisering som gjordes i USA för att studera betydelsen av att ta bort restriktioner för blankning av aktier. I det ursprungliga fältexperimentet hittades inga effekter på de finansiella variabler experimentet var designat att undersöka, men senare studier har använt randomiseringen som utgångspunkt för att undersöka en mängd andra utfall med metoder som används för att studera kausala effekter av så kallade naturliga experiment. Dessa studier har "funnit" effekter på alla möjliga utfall, såsom säkerhet på arbetsplatsen. Black m.fl. (2022) valde ut fyra centrala uppsatser från denna litteratur publicerade i tidskrifter såsom *American Economic Review* och *Journal of Finance* och utförde två typer av tester. I det första testet de samma hypoteser som i de publicerade uppsatserna med samma data men med de analysmetoder de tyckte var mest lämpliga. Inget av de 23 statistiskt signifikanta publicerade huvudresultat kunde då återskapas ($p > 0,05$). I det andra testet försöker de göra analyserna på samma sätt som i de publicerade studierna och då hittade Black m.fl. svagt statistiskt stöd för 2 av 23 resultat (p -värden precis under 0,05) och inget stöd för övriga resultat.

En tredje metod för att testa reproducerbarhet är att testa olika alternativa sätt att analysera datan för att testa samma hypotes som i en publicerad studie och se hur mycket resultaten varierar. Detta är ett test av hur robusta resultaten är för alternativa analyser. Det finns flera sådana studier av enskilda publicerade artiklar, ofta publicerade i form av en kommentar till den ursprungliga studien där studien

kritiseras. Det är dock svårt att dra generella slutsatser baserade på dessa studier på grund av selektion kring vilka kommentarer som publiceras. Det pågår dock mer systematiska studier kring detta.

b. Förregistrerade analysplaner

Förregistrerade analysplaner är ett sätt att försöka minska problemen kring p-hackande genom att få forskaren att bestämma vilka analyser som ska genomföras innan data samlas in, eller innan forskaren har tillgång till data. Analysvalen görs således i blindo med avseende på hur de påverkar resultaten. I en välgjord förregistrerad analysplan beskrivs designen av studien och datainsamlingen och det anges exakt vilka hypoteser som ska testas och hur, så att inga ytterligare val behöver göras efter att data samlats in. Analyserna kan delas in i tester av primära hypoteser, sekundära hypoteser och förregistrerade explorativa analyser. Ytterligare analyser utöver dem som ingår i analysplanen bör helst undvikas, men om det ändå görs är det viktigt att det explicit anges att dessa analyser inte är förregistrerade och därför har lägre evidensvärde och ska ses som hypotesgenererande för framtida studier. Poängen med den förregistrerade analysplanen är att forskaren trovärdigt kan surra sig vid masten vad gäller analysen och p-värden blir trovärdiga, så planen registreras på t.ex. OSF (<https://osf.io/>). Det har blivit vanligare med förregistrerade analysplaner inom nationalekonomi och övriga samhällsvetenskaper framförallt för experimentella studier, men det finns problem med att analysplanerna inte är tillräckligt detaljerade och därmed ger fortsatt utrymme för p-hackande samt icke-transparens vad gäller avvikelser. För närvarande finns det ingen tydlig norm kring hur forskaren ska rapportera kring sin förregistrerade analysplan och eventuella avvikelser och det finns ett stort utrymme för förbättringar. Vi föreslår att forskaren helst bör undvika avvikelser från analysplanen, och att eventuella avvikelser tydligt redovisas så att bördan för den granskningen inte faller på läsaren.

Förregistrerade analysplaner fungerar bäst för experiment och andra prospektiva datainsamlingar där analysplanen verifierbart kan registreras innan datainsamlingen påbörjas. För studier baserade på redan insamlade data (t.ex. registerdata eller redan genomförda enkätundersökningar) är det mer utmanande att använda för-

registrerade analysplaner. Dels är det svårare att trovärdigt visa att forskaren inte redan haft tillgång till data, dels är det typiskt svårare att i förväg bestämma alla analytiska val innan forskaren har kollat på data, framförallt i komplicerade dataset med många variabler. För denna typ av studier kan vi behöva andra sätt att motverka p-hackande.

c. Publikationsbias och registrerade rapporter

Studier med förregistrerade analysplaner leder troligen till fler nollresultat, eftersom det blir svårare att p-hacka och vandra ned för en förgrenad väg bland många för att finna något statistiskt signifikant i data. Samtidigt har de flesta vetenskapliga fält publikationsbias, där vetenskapliga tidskrifter (och forskare) föredrar positiva (statistiskt signifikanta) resultat över nollresultat som ofta förblir i skrivbordslådan och inte delas med världen (se t.ex. Franco m.fl. 2014). Förregistrerade analysplaner kan öka forskningens trovärdighet, men om dessa resultat inte publiceras kan vi ändå hamna i en situation där publicerade resultat i hög utsträckning är otillförlitliga. En lösning är att vetenskapliga tidskrifter i högre utsträckning publicerar artiklar i form av registrerade rapporter (vår översättning av "Registered Reports"). Registrerade rapporter innebär att forskaren skickar in sin analysplan med introduktion och litteraturöversikt där hypoteserna förklaras och sätts i kontext till en vetenskaplig tidskrift innan data samlas in och analyseras. Tidskriften granskar sedan dessa manus och bestämmer om manuset ska publiceras eller inte innan data samlas in; detta gör att studier accepterade för publicering publiceras oavsett resultat. Fokus blir alltså på vetenskapligt bidrag, hypoteser, mått och planerad analys snarare än på potentiellt p-hackade resultat – och det är enligt oss helt rätt fokus. Det är fortfarande ovanligt med tidskrifter som publicerar registrerade rapporter inom nationalekonomi. Forskningsfinansiärer har bidragit till förändringar kring publikation av vetenskapliga artiklar med öppen tillgång, och skulle nu kunna bidra mer till ökningen av t.ex. registrerade rapporter.

d. Test på fördelningar

För vetenskapliga litteraturer där replikationer inte kan genomföras går det att studera fördelningen av t.ex. p-värden för att se om något ser misstänkt ut. Brodeur m.fl. (2016) och Brodeur m.fl. (2020) studerar huruvida p-värden saknas från vissa delar av fördelningen av rapporterade resultat inom olika kategorier samt för olika slags statistiska metoder inom nationalekonomi. Resultaten tyder på överrapportering av nätt och jämnt statistiskt signifikanta resultat, och att problemet är större för studier som använder instrumentella variabler och ”skillnad-i-skillnad” relativt randomiserade experiment och studier med regressionsdiskontinuitet. Dessa resultat kan tyda på att p-hackande är mer vanligt förekommande för vissa slags metoder än andra, men resultaten ska tolkas med viss försiktighet. Det är svårt att skilja ut p-hacking från publikationsbias med denna metod, och metoden bygger på att p-hacking bara påverkar resultaten marginellt kring gränsen för statistisk signifikans (t.ex. att ändra analysen så att p-värdet blir 0,045 istället för 0,055); men utrymmet att p-hacka resultaten är ofta mycket större än så.

e. Multiversum och många analytiker

När forskare testar en hypotes i ett dataset görs många analytiska val. En publicerad artikel rapporterar vanligtvis resultaten från en specifik kombination av val med eventuella robusthetstester. De många valen kring analysen leder till möjligheter att systematiskt snedvrída resultaten, men det problemet kan minskas genom användandet av förregistrerade analysplaner. Dock återstår en central fråga kring analytisk variation. De många möjliga analytiska valen leder till en ökad osäkerhet om effektstorleken som inte beaktas i de rapporterade standardfelen och konfidensintervallen. Genom att genomföra så kallade multiversumanalys (vår översättning av ”multiverse”) eller studier med många analytiker (vår översättning av ”multi-analyst studies”) är det möjligt att studera hur stor denna analytiska variation är.

Multiversumstudier är en form av systematiska robusthetstester där forskaren först identifierar de olika analytiska val som behöver göras och vilka olika rimliga valalternativ det finns för varje sådant beslut (Steege m.fl. 2016), för att därefter genomföra alla analyser

och presentera en fördelning över resultaten. Om variation mellan analyserna är stor innebär det stor analytisk variation som gör resultaten mindre robusta; genom att studera hela fördelningen kan också slutsatser dras om hur stort stödet är för hypotesen. Ett problem med dessa studier är att det är svårt att identifiera alla alternativa analyser, och eftersom vi inte vet hur vanligt det är att olika forskare skulle fatta de olika analytiska besluten så studeras en form av ”teoretisk variation”.

I ”multi-analyst” studier – studier med många analytiker – ges samma data till en mängd olika forskare som oberoende av varandra analyserar samma hypotes(er). Jämfört med multiversumstudier analyseras då den faktiska, snarare än den teoretiska, variationen. Det har genomförts ett antal studier med många analytiker under senare år som samtliga visar på stor variation i resultaten mellan de olika forskarna (t.ex. Silberzahn m.fl. 2018; Menkveld m.fl. kommande). Ett exempel är Menkveld m.fl. (kommande), där 164 olika forskargrupper oberoende av varandra studerade sex olika hypoteser i samma unika dataset från Deutsche Börse med data över en 17 års period (med totalt cirka 720 miljoner datapunkter). De sex hypoteserna handlade om att testa för en trend över tiden för olika variabler såsom marknadseffektivitet. Resultaten visar på mycket stor analytisk variation med statistiskt signifikanta resultat i båda riktningar, samt nollresultat för samtliga hypoteser. Sammantaget visar denna växande litteratur på dramatisk analytisk variation vilket medför en kraftig underskattning av osäkerheten i publicerade vetenskapliga resultat (eftersom denna osäkerhet inte beaktas). Den stora analytiska variationen visar också att det finns betydande möjligheter att snedvrída vetenskapliga resultat genom att välja det mest publiceringsbara resultatet från fördelningen av möjliga resultat.

En relaterad fråga är valet av forskningsdesign där forskaren också har stora frihetsgrader. I t.ex. experiment kan olika designers av experimentet användas för att testa samma hypotes. Betydelsen av detta har nyligen uppmärksammats. Ett exempel är Huber m.fl. (2023) där vi lät 45 olika forskargrupper designa ett experiment för att testa den omdebatterade hypotesen att konkurrens påverkar moraliskt beteende. Variationen i experimentdesign leder till stor variation i resultaten som varierade mellan statistiskt signifikant i ena riktningen till statistiskt signifikant i andra riktningen. ”Design-

variationen” verkar vara ungefär lika stor som den analytiska variationen och även denna osäkerhet borde idealt sett tas hänsyn till i publicerade studier, vilket inte görs i nuläget.

9.3 Akademiska karriärer, normer och incitament

En förklaring till varför vi är i denna situation är de incitament och normer vi har inom nationalekonomi. Incitamenten att publicera i toptidskrifter är väldigt starka och för det krävs det ofta tydliga positiva resultat med en ”spännande” inramning där liten vikt fästs vid om de publicerade resultaten är tillförlitliga. Vi tror att en ökning av registrerade rapporter skulle vara nyttigt för nationalekonomi (och andra ämnen). Troligen blir dessa artiklar i genomsnitt något tråkigare än ”vanliga” artiklar eftersom utrymmet för ”spännande” p-hackade berättelser blir mindre – även det tror vi är bra.

Vi borde också utbilda doktorander i t.ex. forskningsetik, öppen vetenskap, vetenskaplig metod, vetenskaplig reproducerbarhet, förregistrering av analysplaner samt multiversumanalys. Det är svårt att ändra normer, men eftersom ämnet psykologi lyckats göra stora framsteg kring normer för att förbättra tillförlitligheten av publicerade resultat på kort tid, har vi ändå hopp om att nationalekonomi också kan. Vi tror att hoppet främst står till nya generationer av forskare som lärs rätt från början och att ju tidigare studenterna utbildas i dessa frågor desto bättre. Incitamentsstrukturen behöver också förändras så att mycket mindre vikt läggs vid vilka tidskrifter forskningen publiceras i och mer vikt på forskningens tillförlitlighet och vetenskaplighet. Görs inget riskerar akademien att förlora de mest lämpliga och kompetenta forskarna.

Vi behöver också uppmuntra till mer samarbete mellan forskare där projekt genomförs i stora grupper. Med projekt där många grupper samarbetar och samlar in data eller där många forskare designar studier kan flera forskare testa samma hypoteser i prospektiva datainsamlingar och poola data för högre statistisk styrka och undersöka t.ex. heterogenitet i effekter mellan olika populationer och vetenskapliga designar. Forskningsfinansiärer skulle även här kunna spela en större roll.

Om forskningsfinansiärer önskar finansiera tillförlitliga resultat skulle de också kunna uppmuntra till förregistrerade analysplaner

(särskilt för experiment) eller multiversumanalyser (särskilt för icke-experiment). Myndigheter som SCB skulle också kunna dela data med forskare på sätt som leder till mer trovärdiga resultat för registerdata (genom t.ex. att ge forskare ett litet slumpmässigt testurval som de använder till grund för en förregistrerad analysplan som sedan genomförs i resten av datasetet). Det finns stort utrymme för förbättringar.

Referenser

- Black, B., Desai, H., Litvak, K., Yoo, W. och Yu, J.J. (2022), "The SEC's Short-Sale Experiment: Evidence on Causal Channels and on the Importance of Specification Choice in Randomized and Natural Experiments". ECGI Working Paper Series in Finance, Working Paper No 813/2022.
- Brodeur, A., Lé, M., Sangnier, M. och Zylberberg, Y. (2016), "Star Wars: The Empirics Strike Back". *American Economic Journal: Applied Economics*, 8(1), s. 1–32.
- Brodeur, A., Cook, N., och Heyes, A. (2020), "Methods Matter: P-hacking and Publication Bias in Causal Analysis in Economics". *American Economic Review*, 110(11), s. 3634–3660.
- Camerer, C. F. m.fl. (2016), "Evaluating Replicability of Laboratory Experiments in Economics". *Science*, 351(6280), s. 1433–1436.
- Camerer C. F. m.fl. (2018), "Evaluating the Replicability of Social Science Experiments in Nature and Science between 2010 and 2015". *Nature Human Behaviour*, 2(9), s. 637–644.
- Franco, A., Malhotra, N., och Simonovits, G. (2014), "Publication Bias in the Social Sciences: Unlocking the File Drawer". *Science*, 345, s. 1502–1505.
- Gelman, A., och Loken, E. (2013), "The Garden of Forking Paths". Working paper.
- Gertler, P., Galiani, S., och Mauricio, R. (2018), "How to Make Replication the Norm". *Nature*, 554, s. 417–419.
- Huber, C. m.fl. (2023), "Competition and Moral Behavior: A Meta-Analysis of 45 Crowd-Sourced Experimental Designs". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120.
- Ioannidis, J. P. A., (2005), "Why Most Published Research Findings Are False". *PLoS Medicine*, 2, s. e124.
- Menkveld, A. m.fl. (kommande), "Non-Standard Errors". *Journal of Finance*.
- Open Science Collaboration, (2015), "Estimating the Reproducibility of Psychological Science". *Science*, 349, s. aac4716.

Silberzahn, R. m.fl. (2018), "Many Analysts, One Dataset: Making Transparent How Variation in Analytical Choices Affect Results", *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 1, s. 337–356.

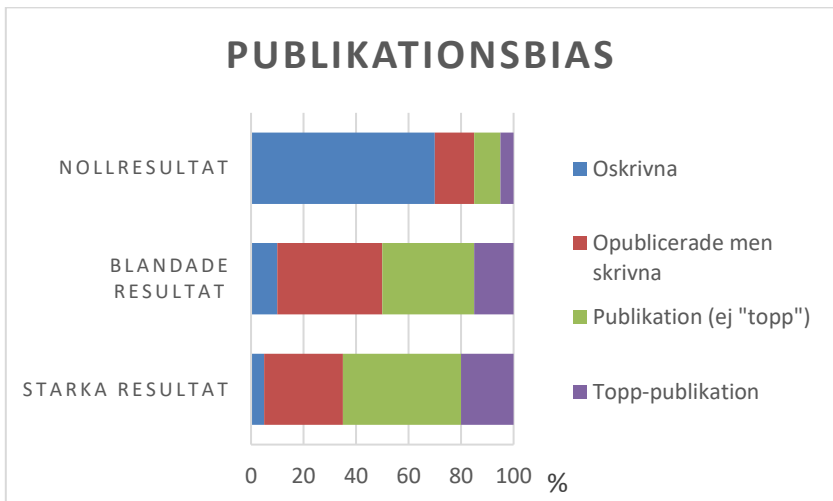
Simmons, J. P., Nelson, L. D., och Simonsohn, U. (2011), "False-Positive Psychology: Undisclosed Flexibility in Data Collection and Analysis Allows Presenting Anything as Significant". *Psychological Science*, 22, s. 1359–1366.

Steege, S., Tuerlinckx, F., Gelman, A. och Vanpaemel, W. (2016), "Increasing Transparency through A Multiverse Analysis". *Perspectives on Psychological Science*, 11, s. 702–712.

Tabell 9.1 Denna tabell förklarar termerna "sann positiv", "falsk positiv", "falsk negativ" och "sann negativ" utifrån den sanna effekten och testresultatet.

		Sann effekt	
		Positiv	Negative
Test- resultat	Positiv	Sann positiv	Falsk positiv
	Negativ	Falsk negativ	Sann negativ

Figur 9.1 Vid publikationsbias publiceras främst positiva eller starka resultat, till skillnad från s.k. nollresultat som ofta förblir oskrivna. Publikationsbias kan leda till att vi utifrån publicerade forskningsresultat får en felaktig bild av forskningsläget.

Not: Denna figur är inspirerad av resultaten i Franco m.fl. (2014).

10 Swedish Academia and the Role of Grants: An International Perspective

Randi Hjalmarsson

This essay will present my personal reflections on having an academic economics research career in Sweden. The emphasis will be on my perceptions of the benefits and costs of the Swedish grant system, and include reflections on: academic quality of life, innovation, academic freedom, differences across research sub-fields, and the role of grant evaluation committees.

Given that the thoughts presented here are clearly subjective, and reflect my own personal views and experiences, I will begin by providing both some brief context about my own academic career path as well as a more extended discussion of the differences between academia for an economist in Sweden and the United States. The latter will emphasize the tenure track system and academic career path, teaching loads, and the role of grants.

While this comparison is important from the perspective of discussing the Swedish grant system, it is also pertinent to conversations about the internationalization of Swedish academia. Aside from the typically asked question of whether we should internationalize is the question of whether we can internationalize. Can we attract junior and/or senior academics from abroad (with or without a Swedish connection) to Sweden? Can we retain these scholars in Sweden? The starting point to answering these questions is understanding the institutional differences, such as the role of grants, that might make academic careers in Sweden more or less attractive to international applicants.

My Academic Background

Though I have been a Professor of Economics in Sweden at the University of Gothenburg for the last ten years, I began my academic career in the United States. I received my PhD in Economics in 2005 from Yale University. My dissertation included three papers on the economics of crime, with a focus on the U.S. juvenile justice system. Given my training as a labor and public economist and my research interests in criminal behavior (an arguably interdisciplinary topic), I went on my first academic job market with an open mind to the kind of department I wanted to land in – economics or public policy. I accepted a tenure track Assistant Professor position at the University of Maryland School of Public Policy, where I stayed for four years. For personal reasons, I then began a migration towards Europe and Sweden. I was a Lecturer, Reader, and then Professor from 2009 to 2013 at the economics department of Queen Mary University of London (Lecturer and Reader are the U.K. equivalents of Assistant and Associate Professor in the U.S.).

Over the course of my nearly 20-year career, my research interests have rarely strayed far from the criminal justice system. I have studied the causes of criminal behavior, the consequences of interacting with the justice system on crime and social outcomes, the crime impacts of policies, how criminal justice agents (especially juries) make decisions, and biases in the criminal justice system. I continue to study these questions in the United States, where I grew up and am most familiar with the institutions, but have also conducted extensive research in both Sweden and 19th century England.

I am grateful for the grants that I have received over the years. These included a U.S. National Science Foundation (NSF) grant, as well as grants in Sweden from Vetenskapsrådet, Handelsbanken, and the Foundation for Research in West Sweden. There have also been many grants to which I have unsuccessfully applied, including other prominent Swedish funding agencies (e.g., Riksbankens Jubileumsfond, Forte, Marianne and Marcus Wallenberg Foundation, Ragnar Söderberg) and the European Research Council Consolidator and Advanced Grants. And, finally, after four application attempts, I have won an ERC Advanced Grant in the 2022 competition.

What should you take from this brief biography? First, my perspective is informed by international experience and that of an outsider who has integrated herself (I think) into the Swedish system. Second, I have experience in both economics and interdisciplinary departments. Third, I study a subject – crime – that is arguably of social relevance and even a “hot” topic in contemporary policy debate. In other words, my research is what many would argue is highly fundable. Finally, I have extensive experience applying for grants – both successfully and unsuccessfully.

10.1 Part 1. A Comparison of Academic Careers for Economists in the U.S. and Sweden: Tenure Track, Teaching and the Role of Grants

This section will briefly overview the U.S. academic job market and tenure track system, as well as the typical teaching loads and role of grants. There are surely many other aspects of academic life one can compare in the U.S. and Sweden. Besides providing an international perspective to the anthology theme, I also discuss these topics for another reason. As a new professor in Sweden ten years ago, these factors – and especially the role of grants – represented what I would consider my most significant academic culture shocks.

The U.S. System

An understanding of the U.S. academic career path begins with a discussion of the academic job market. The job market for individuals obtaining their PhD in economics is fairly coordinated: institutions recruit on the same calendar cycle, such that the job market is cleared by the spring of an individual’s last year of PhD studies. Most students know where they will begin their careers before completing their degree. Students who are interested in an academic career path typically apply broadly – to many kinds of departments in many geographical locations.

With regards to the U.S. job market and tenure track system, I would like to highlight two features that differed from the Swedish system upon my arrival in Sweden ten years ago. First, in the U.S., both today and in recent decades, there is no expectation that a

student on the market will get a job in their PhD granting institution and it is an incredibly rare event that the PhD granting institution hires their own students. This means that academic departments in the U.S. generally do not have tenure-track junior faculty being evaluated for tenure by their “academic parents”. Second, at least when I was on the job market, almost all academic positions in the U.S. were tenure-track Assistant Professor positions; I believe there is an increasing number of shorter post-doctoral positions today. But, most academic economists in the U.S. begin their career in a tenure-track Assistant Professor position.

Tenure clocks are typically six to nine years long. At the end of this period, tenure evaluations are conducted, with a lot of weight given to external evaluations of the candidate’s research contributions. Departments solicit these recommendations from senior experts in the candidate’s field of specialization (specifically and broadly defined); for a researcher like myself who focuses on crime, experts on crime would be asked to review my work, but I suspect also labor economists more generally to assess my influence on the profession beyond my immediate circle. With these evaluations in hand, departments (with the guidance of promotion and tenure committees) make a decision about the tenure outcome for the candidate. The final decision usually rests with university leadership. The criteria for tenure not surprisingly vary across departments and are often not explicit. At research universities, however, there is an expectation of high quality (and often so-called top five in Economics) publications. Given the amount of time and effort it takes in the economics discipline to write and publish a paper (especially a top five calibre paper), these tenure clocks not surprisingly create a potentially stressful environment. At the same time, individuals in these tenure-track positions do know that there is a tenured position available to them if they publish sufficiently; there is no competition (at least not formally) at the end of the clock (with other junior colleagues at the department or in the wider job market) for these tenured positions.

If awarded tenure, scholars typically become tenured Associate Professors. If tenure is not granted, scholars typically search for a new job at a different institution; such a search will often result in a tenured position at a lower ranked department. The United States is of course very large, with many universities. Individuals are very

mobile, and are typically not committed to living in a single city, at least at an early stage of one's career. In other words, there are many opportunities for economists to make both lateral and vertical moves; such moves are common, even for tenured faculty.

How much teaching does an academic economist do in the U.S.? Teaching loads vary across universities and types of positions. Such loads are generally spoken of in terms of courses and not percentages, which I have learned to be the norm in Sweden. At the best universities, I think it would be common for a professor to teach two courses per academic year – often one at the undergraduate level and one at the graduate level. A common load at somewhat lesser ranked universities is two-plus-two, which means two courses in the fall semester and two in the spring. This sounds like a lot, but I believe is misleading, as it is often the case that the same course is taught both terms or even multiple times in the same term (which adds only classroom hours but no additional preparation time). Students in the U.S. do not generally have the opportunity to retake exams, let alone multiple times. To this extent, the administrative burden of teaching a course in the U.S. is lower than in Sweden (where one often has to write multiple versions of the same exam). Teaching loads in the U.K. are also I believe typically two courses, at least speaking from personal experience. Depending on department resources, faculty may also need to lead some of the tutorial sessions for these courses. These teaching loads generally do not, as a rule, vary with seniority. Of course, the actual load varies with the type of course, and this intensive margin of teaching assignments may vary with seniority.

Finally, let's discuss the role of grants in academia for economists in the U.S. Generally speaking, grants serve two types of purposes. They can fund salaries of the researchers themselves or those supporting their research (e.g., research assistants or post-docs) and they can fund infrastructure. Such infrastructure, like labs, is clearly a large part of natural science research. In economics, these extra "costs" vary across types of research. They range from data costs to the costs associated with conducting surveys, lab and field experiments. My experience with the main grants for economists in the U.S. is that they can usually not be used to reduce teaching; teaching loads are fairly fixed and researchers generally do not need grants to fund their time. Rather the grants are primarily used to

fund the infrastructure needs of projects, including research assistants and post-docs if needed. Grants can also be used sometimes for summer funding (as many academic salaries are based on a nine or ten-month calendar), i.e., to supplement regular salaries. While not being paid throughout the summer may sound crazy from the European perspective, I think one needs to acknowledge that academic salaries (and even just the ten-month salary) in the U.S. are much higher than those abroad, and certainly in Sweden.

The Swedish System

This section walks briefly through the same stages of an academic career in economics in Sweden. I highlight those differences that were especially visible to me as a new Professor in Sweden ten years ago. Before going on, I also think it is important to highlight that there is clearly variation across Swedish departments in traditions and policies, and that many changes have taken place (some noted below) in the last ten years.

Ten years ago, it was not uncommon at many Swedish economics departments for recent graduates of the PhD program to be hired directly into post-doctoral positions, often funded by Wallander stipends. This practice has definitely decreased over the last ten years, with many departments having formal rules or informal norms against such internal hires. And a Swedish job market has even emerged, organized by SNS, to promote the recruiting of fresh PhDs to other departments on the Wallander stipend. This is in my view a positive trend, which I believe can increase academic diversity and foster more well-rounded academic environments. However, this trend is still very recent. There are thus still many non-tenured researchers or tenured, but not docent and/or professor, researchers at their PhD granting institutions. In practice, this means departments must still be aware of potential conflicts of interest in hiring and promotion decisions. The Swedish “sakkunnig” system, in which external reviewers are used to evaluate candidates, in theory can alleviate some of these concerns. But this system certainly has its limitations.

Another difference between the Swedish and U.S. systems is the nature of entry level positions. In Sweden, it is much less common

to start on a tenure-track system, i.e., on a position in which there is a permanent “line” attached to the position. Rather, post-docs (both salaried and stipended) play a large role at early stages of Swedish academic careers. In some ways, these positions are very attractive: they offer high amounts of research time, which is crucial early in one’s career. On the other hand, individuals in these positions often face significant uncertainty as to either how their positions will be funded in the future (grants play a large role in this) or whether there will be any open permanent positions for which they can compete. This competition is often between individuals who consider themselves colleagues, and even co-authors. Once again, some changes have occurred in the last ten years: there has been a push towards international recruitment of junior faculty on six year positions (three plus three years) via the Browaldh program funded by Handelsbanken.

Teaching differs in the Swedish and U.S. contexts in a number of ways. First, teaching is not typically assigned as a fixed course load in Sweden, but rather as a percentage of hours. This percentage may vary across positions at the department; professors have less teaching than lecturers. The amount of teaching can often be reduced, and amount of time dedicated to research or policy be increased, via grants. Again, this contrasts the U.S. system where grants generally do not get used to reduce teaching.

The differing role of grants in the U.S. and Swedish systems has already been alluded to. The bottom line is that grants play a large role in Sweden, for both junior and senior faculty, and for a department’s budget. Grants are used to not just pay for the infrastructure of research projects but to also pay for research time. While almost all academic jobs include teaching, it is a stark difference between Swedish and U.S. (and U.K.) systems – here, in Sweden, the amount of teaching, and in turn amount of time one can dedicate to research, depends on one’s success in obtaining grants. This can be especially burdensome for junior researchers, whose promotion decisions depend on research production: they must find funding for the time to produce research.

10.2 Part 2. Reflections on the Swedish Grant System

External grants play a central role in Swedish academia both from the perspectives of department budgets and administrative planning for teaching and recruiting and the perspectives of individual researchers. I will primarily reflect on the potential advantages and disadvantages of the Swedish grant system (some of which were alluded to above) from the individual perspective. I highlight again that these views are of course subjective and informed by my own background and experiences.

Potential Advantages of the Swedish Grant System

Swedish researchers are dependent on grants to fund their research agendas, including their time. Are there potential benefits to this system?

As noted above, tenured academics in the U.S. are secure in their jobs and, for the most part, the allocated amount of time to do research. This results in the concern that such security will disincentive faculty to conduct research. One often hears the label “dead wood” to describe such individuals in U.S. departments. In most U.S. departments I am familiar with, the consequences of this are not more teaching, but perhaps smaller raises and less desirable teaching assignments. The Swedish grant system would seem to counteract this. Individuals who are no longer producing research (or high enough quality research) do not get their research time funded, and would typically teach more as a result. Thus, in this way, the Swedish grant system could increase the overall research productivity of universities, at least per dollar spent on research. This essay is focused on research, and the role of grants in determining research time, innovation, and quality. But, one cannot ignore that there is a connection between research time and teaching time; it is certainly also a relevant question, though not one which the essay speaks to, of how the Swedish grant system affects the quality of teaching.

To the extent that we want researchers to produce *more* research, the Swedish grant system provides an incentive to do so. Similarly, given the competitive nature, it in theory should provide incentive

to produce high quality research. From the individual researcher perspective, the constant need to secure funding may force one to always be thinking about the next research project. And if one is to compete for highly regarded international grants, like those of the European Research Council (ERC), one needs to plan more than a project ahead, but rather an entire agenda ahead. Feedback from qualified grant reviewers can even lead to improvements in that agenda.

In addition, the Swedish system does leave the door open for researchers who succeed in getting grants to have a lot of time to conduct research. The extent to which this is the case perhaps depends on the type of position and the department. Compared to the U.S., researchers may have even more research time (at least compared to some lesser ranked universities).

Finally, I do believe that the Swedish grant system eases access to funding for infrastructure costs, such as the costs of obtaining data, doing fieldwork, or conducting experiments. Next to the costs of labor, some of these costs are small. This is the case for my research, for instance, in which data is the main non-labor input needed. But for development economists, for instance, where there could be large costs associated with fieldwork, the grant opportunities to fund this work provide a valuable resource. Put simply, these infrastructure costs are a necessary input to research productivity for some sub-fields of economics.

Potential Disadvantages of the Swedish Grant System

I organize my thoughts on the potential disadvantages of the Swedish grant system into a few themes, noted in italics below.

The Costs of Uncertainty. The Swedish grant system creates significant uncertainty from the perspective of the individual researcher, at both junior and senior levels. There are many young post-docs in the Swedish system who are always searching for the next source of funding. Will they be able to continue to do this job in the next year? Of course, it is these researchers' choice to stay in these positions, but one does need to ask whether we are losing young talent (to non-academic jobs or other countries) because of uncertainty and stress induced by the system. Another natural

question is whether this differentially affects young scholars by gender: does uncertainty attributable to the grant system contribute to the leaky pipeline so regularly discussed in economics today?

This uncertainty is a potential cost for all researchers, not just young ones. Even tenured researchers are uncertain about how much time they will have for research. High-quality researchers, with international opportunities, may choose to leave the Swedish system instead of facing this uncertainty. Uncertainty in general leads to stress for most individuals. “Publish or Perish” is the phrase one typically associates with the stress of academia, at least in the U.S. With tenure, one expects the job to be less stressful. But, in Sweden, I believe the grant system and constant need to fund one’s research time in a competitive environment yields a level of stress that is not common for tenured faculty in the U.S. This has been my own personal experience, despite what I would argue is a very successful grant track-record.

Finally, not only does one compete for grants with researchers at other departments, one is essentially competing for grants with colleagues in your own department. There is a limited amount of funding, and I suspect, a limited amount of grants that can go to each department – there is some effort at diversifying grants across universities. As a result, while departments aim to be on upward trajectories, this departmental ambition can in theory conflict with an individual researcher’s personal ambitions.

Time Costs. Writing grant applications is a time-consuming activity. If one always obtained funding, then perhaps one would feel these costs are worth it. But, though I have never seen individual level statistics on the rate of grant rejections, I imagine the failure rate is pretty high. Multiple factors contribute to these costs, besides the costs invested in applications that do not win funding. Of course, the largest amount of time is idea development – one cannot (or should not be able to) receive funding without a strong research idea and plan. But, time is also spent on activities that are not about research itself. One issue is that each of the funding agencies use different templates for the application. A surprising amount of time is spent manipulating and finessing a grant proposal to fit into the specific format requested. Another issue is that the requested template is not suitable for all types of research questions and plans. Thus, time is spent trying to finesse one’s question and agenda into

the format requested by the funder. In other words, there is significant time spent not on improving the actual research plan, but the cosmetics of it. Finally, it can be hard to time when to apply for funding. It is especially hard to time the application of funding for the “next” project while you are still trying to execute the current project to the best of your ability. This can lead to funding gaps in research time that may not always be smoothed over by institutions.

Constraints on Innovation. Not all research ideas and designs can be carefully fit into a box at the beginning of an idea. This could lead researchers to focus on less ambitious or important questions, if they are not as easy to fit into the box that is most likely to win funding, and ultimately deter researchers from embarking on cutting edge research. Another way in which constraints on innovation can occur is via the commitments made in grant applications: researchers should (at least they feel they should) do what they received funding to do. But, what if the already funded researcher gets a new idea – a bigger and better idea? Due to these commitments, a researcher may find it hard to follow research where it leads.

These kinds of innovation constraints are most likely to arise when projects are funded as opposed to people. This idea is well-articulated in a recent issue of the Economist.⁸¹

“Most conventional grants fund specific projects for a specific amount of time, usually a few years, which researchers worry prevents them from pivoting to new ideas when old ones do not work out and fails to allot enough time for risky ones to come to fruition.”

The Economist article supports this argument by citing a 2011 study that compared researchers with two types of funding. Those at the Howard Hughes Medical Institute have considerable flexibility over their research agendas and allotted research time. The comparison group is similarly accomplished researchers funded by a standard National Institute of Health (NIH) program. Researchers at the Howard Hughes Medical Institute took more risks, and produced work that was cited twice as much. But there were also more “flops”, which they classified as articles with fewer citations than their previously least-cited work. Though this study signals that there is a correlation between research ambition/innovation and funding structure, it cannot necessarily be interpreted as causal. For instance,

⁸¹ *The Economist*, “Free Exchange: In Search of a Bright Light”, October 29, 2022.

it could be that different kinds of researchers select (or are selected) into different types of jobs.

What is done in Sweden? Do we fund projects or people? I think the answer is a bit of both. The very first sources of funding for many Swedish academic economists – the Wallander stipend – does in fact fund people more than projects. This is also the case for the funding for the (somewhat) tenure-track Browaldh positions. But these positions are only three or six years. What happens then? There are some other sources of funding that I perceive to be more for people than projects. These are the Wallenberg Scholar Program and the Vetenskapsrådet Distinguished Professor Program. Not many researchers have these grants in Sweden, as these funding sources are used to fund academic stars. If there is limited funding of this type available, then I do think this select group is the right group to be given such funding – it will maximize their innovation, creativity, and productivity, and keep them in Swedish academia (as these individuals will be the most likely to receive competitive international job offers). But, I do think one should ask whether these grants are given to too few individuals: there are many other excellent academics in Sweden who, while not superstars, produce high-quality and innovative research.

Academic Freedom. I think an essential question to ask is whether the dependency on grants in Sweden results in a decrease in academic freedom. Does the need to win a grant incentivize researchers to behave in ways that are inconsistent with the paths they would prefer to pursue? Researchers feel forced to behave strategically to get funding – by working with certain people, on certain questions, in certain ways – even if that is not necessarily the best research one can do. There is, in my opinion, a sentiment that one cannot always study *what* we want to study, *how* we want to study it, or with *whom* we want to work. Let me give a few examples of this.

One example I would like to raise is the increased emphasis in grant calls on inter-disciplinary research. Such work is increasingly encouraged despite, to my knowledge, little (if any) evidence that inter-disciplinary research teams produce better research. Such nudges in grant calls can lead to token team members being added to grant applications to meet the interdisciplinary criteria, even if it is not expected that they will contribute significantly to the work. It should also be recognized that different disciplines have different

publishing traditions and criteria with which they evaluate the quality and impact of research. Similarly, having to speak to the gender dimension of all project proposals, regardless of the topic of the proposal, is another example of a signal of what grant evaluators think is important that can impact an individual's research agenda. Taken together, qualifications or flags like these in grant calls signal to the applicant that it is not just the highest quality research that is valued.

Another example I would like to raise is inequality in funding opportunities across fields and/or research topics. There are more funding opportunities for contemporary hot topics, i.e., topics for which society assesses an immediate need for knowledge. While this may make sense from the perspective that we are spending taxpayer money, it does raise the question of who decides what "relevant" is. And whether what is "relevant" changes with the political cycle. In addition, there are many grants that do not come from taxpayer money but rather small and large private funders. Many have their own agendas or priorities. On the one hand, they are entitled to do so – it is their money after all. But, on the other hand, it does lead to unequal funding opportunities for researchers in different sub-fields.

Taken together, I believe that there are fewer funding opportunities for what I would describe as fundamental research, such as pure theory or econometrics. And there are fewer funding opportunities for research areas deemed less relevant to *Sweden today*. Many believe (and I do not have any statistics to support this) that it is easier to obtain research funding studying the Swedish context than an international context (e.g., crime in Sweden as opposed to crime in the U.S.).

From the individual's perspective, these issues may cause some researchers to behave strategically to conduct research on topics that are not necessarily what they would study if they were free to study whatever they want. Moreover, emphasizing topics that are important to Swedish society today is, in my opinion, a narrow view on what makes a high quality, productive research environment that will be socially relevant. For instance, there are positive peer effects of having colleagues in an economics department with theoretical and technical skills. If these individuals do not have the research time to develop and invest in these skills, because they did not secure

funding or because they are strategically studying other more fundable questions, then this can be a cost to the department. In general, having colleagues who conduct a diverse set of research (and who have time to do such research) – both theory and applied, both policy motivated and not – creates a department with the potential to produce high quality, high impact research. Finally, I would emphasize that it is important perhaps to fund research that pushes forward knowledge before we realize that the knowledge gap is urgent. Speaking from personal experience, there is a sudden increased concern about Swedish crime rates and funding directed towards crime research: But would it not have been better to understand the causes of crime before society reacts to increasing crime rates? Academic freedom, in which researchers are less constrained by the visions of the government and funding providers, could in fact lead to a wider perspective on what is important research.

Taken together, there are few positions in Sweden in which academic economists are completely free to study what they want (and how they want).

Quality of Grant Evaluations. I have of course, like everyone else received a lot of rejections from Swedish funders. And I have had enough success with grants that I am not complaining about these rejections. Rather, I would like to take this opportunity to question whether we can be confident in the quality of these decisions. I raise this issue based on two personal experiences. First, all of my research, including that which was rejected for funding by grant providers, has still published in leading international journals (usually just below the top five economics journals). Second, even when my research is not funded in Sweden, it is being evaluated very highly in the competitive ERC grant applications. Thus, from my personal experiences, there seems to be inconsistencies in the evaluations of grant panels in Sweden and how the research community abroad evaluates research. Though this is clearly a subjective opinion that is shaped by personal experiences, there is also non-anecdotal evidence on this issue. For instance, a study of Hungarian Scientific Research Fund decisions found that the past scientometric performance (i.e., more high-ranked journal publications and higher citation counts) of the investigator was a

better predictor of future success than the grant score awarded by the evaluations.⁸²

Potential Biases in Decisions. Finally, let's discuss how the grants themselves are allocated – the decision process.

One question I would like to raise is whether the grant evaluation panels can be unbiased. Sweden is a small country, and many academics are connected to each other more or less formally. They are in the same department. They were once in the same department. They have sat on the same committees. They are co-authors. They were once supervisors and students. Even when we move beyond Swedish academia, these connections still exist, especially if grant evaluators are experts in the field being evaluated. While I am sure it is the norm for evaluators to declare a conflict of interest when strongly connected applicants apply, it seems unlikely to me that such a declaration actually eliminates biases. In fact, it can even lead to different biases. Thus, it is not obvious to me whether the biases are favorable or unfavorable to the connected applicant. For instance, by removing the most connected individual from the discussion of an application, there is a good chance that you are removing the evaluator best able to evaluate the application (given that networks within sub-fields of economics are stronger). Alternatively, even if you remove the connected evaluator from one application, that person (in many grant committees) remains when evaluating all other applications. Given that there is a limited amount of funding and competition for these grants, it does not seem unlikely that a connected evaluator can express their biases through weaker reviews of the non-connected but competing applications, even if this is done unintentionally. While the potential for these biases exists in many aspects of academia, e.g., editors and referees reviewing papers submitted to journals, the potential in the grant process should be acknowledged, especially since these decisions play such a large role in the time allocation of researchers.

Is there any actual evidence about biases in grant decisions? Li (2015) studies grant funding in the U.S. at the NIH or National Institute of Health, which plays a large role in supporting biomedical research. The author finds evidence that evaluators are biased in

⁸² Györfy, B., Herman, P. and Szabo, I. (2020) "Research Funding: Past Performance is a Stronger Predictor of Future Scientific Output than Reviewer Scores". *Journal of Informetrics*, 14(3): 101050.

favor of projects in their own area, but that they also have better information about the quality of those projects. In terms of magnitudes, she finds that “the benefits of expertise tend to dominate the costs of bias” and that “policies designed to limit reviewer biases may also reduce the quality of funding decisions.”⁸³ Another study conducted by two Dutch researchers considered whether there are biases in the 2014 European Research Council Starting Grant decisions.⁸⁴ The authors find that applicants from the same universities or institutions as the ERC panel evaluators were about 40 percent more likely to win the grants, with even larger effects in life sciences. Of course, this controversial study has been critiqued by many, and it is not clear-cut whether these patterns can be interpreted as evidence of bias or attributed to other explanations. It may simply be that connected researchers from these universities have higher quality work. But it certainly raises questions.

Moreover, there is also the possibility that there is unequal access to information about what makes a good grant application, what particular funders are looking for, etc., that come with the networks at different departments. Research in the U.S. on National Science Foundation (NSF) grants has shown that access to experts from the NSF increases the rate at which grants are won for young scholars.⁸⁵

10.3 Concluding Thoughts

There are clearly many differences between Swedish and American academia – the role of grants is amongst the most prominent. And, of course, all systems have their benefits and costs. To sum up, I highlighted a number of potential benefits of the Swedish grant system, including: the ease of access to funding for project infrastructure, incentives to push one’s agenda forward, and if successful, a significant amount of time that one can dedicate to conducting research. There are also a number of potential downsides

⁸³ Li, D. (2015) “Expertise vs. Bias in Evaluation: Evidence from the NIH”. Harvard Business School Working Paper 16-053. See https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/16-053_d27212a1-d6ca-400d-bb65-b078f104d8ae.pdf.

⁸⁴ For a popular science summary, see <https://sciencebusiness.net/news/not-what-you-know-whom-you-know-study-erc-stirs-old-scientific-controversy>.

⁸⁵ Hoenen, S. and Kolympiris, C. (2020) “The Value of Insiders as Mentors: Evidence from the Effects of NSF Rotators on Early-Career Scientists”. *Review of Economics and Statistics*, 102(5): 852-866.

to the Swedish system. From my perspective, these costs include: the stress associated with uncertainty, significant time costs, potential constraints on innovation (of the project grant system as opposed to grants for researchers), a decrease in academic freedom, concerns about the quality of grant evaluations, and the potential for biases in grant decisions.

Yet, it is hard to quantify and compare these benefits and costs. Some occur at the individual level, and some are more aggregated. And, they surely differ across researchers with different research interests and preferences. Thus, I do not think there is any easy solution to these concerns, and I am not necessarily advocating getting rid of the grant system. Given all of the other institutional differences between Swedish and U.S. academia, one cannot just adopt the U.S. style of fixed research time. But, I do think it is important to have a conversation about these potential issues, and how they impact quality of life, career paths, and the quality and innovation of research produced.

I can at least speak to how these benefits and costs weigh up for me personally. I have been lucky enough to win some incredibly generous Swedish grants, like Vetenskapsrådet's Distinguished Young Researcher. Though motivated by a specific project, this was more of a "person" grant that provided me the freedom to expand on and build my agenda as well as plenty of funding for research time. (As an aside, I do not believe this grant is still used by Vetenskapsrådet, at least in the social sciences.) Yet, despite my success in this grant and others, I find myself still dealing with extreme levels of stress due to the uncertainty of future grant application outcomes, and the implications that this will have for my research time. Even for someone with a solid publishing record like myself, I do perceive that a large amount of "luck" is involved in my past grant success and future grant outcomes. The associated expected costs – given both my publication record and personal passion and utility from conducting research – are pretty high.

As I said earlier, the grant system was the most significant academic culture shock I faced when moving to Sweden. Perhaps this is because I did not fully understand the prominent role grants would play, nor the uncertainty involved in winning them, in my Swedish academic career. It is now ten years later, but for the reasons I highlight above, I am not sure I am over this academic shock. When

people ask me how my academic life changed when I moved to Sweden, the topic of grants is usually the first one I mention.

From an international perspective, more generally, though there are benefits of the Swedish grant system, the downsides are issues we need to be aware of in terms of international recruitment and retention. Many international academic economists may not find the Swedish system attractive. They may not be willing to move to the Swedish system, if they have a clear understanding of what it entails before making that decision. Unfortunately, this system may be so foreign to some (like academics such as myself from the U.S.) that this understanding may not come until they are fully immersed in and part of the system. Thus, some internationally recruited academics may choose not to stay.

References

- Economist, “Free Exchange: In Search of a Bright Light”, October 29, 2022.
- Gyorffy, B., Herman, P. and Szabo, I. (2020) “Research Funding: Past Performance is a Stronger Predictor of Future Scientific Output than Reviewer Scores”. *Journal of Informetrics*, 14(3): 101050.
- Hoenen, S. and Kolympiris, C. (2020) “The Value of Insiders as Mentors: Evidence from the Effects of NSF Rotators on Early-Career Scientists”. *Review of Economics and Statistics*, 102(5): 852-866.
- Li, D. (2015) “Expertise vs. Bias in Evaluation: Evidence from the NIH”. Harvard Business School Working Paper 16-053.

Introduction and summary

Maria Vredin

Background

According to the Higher Education Act (1992:1434), universities have three tasks: teaching, research and collaboration with the surrounding society (§ 2). While teaching and research may seem self-evident in content, collaboration may need some further elaboration.

Collaboration means a mutual exchange of knowledge between the university and the surrounding society. The aim is for the knowledge and skills available at the university to benefit society. Collaboration used to be termed the “third task” as a result of its position in the list of higher education tasks. However, the most recent research bill (2020/21:60) and the Swedish Research Council (2019) argue that the term is misleading, as collaboration is an integral part of higher education’s research and education tasks and no less important than the other two tasks. It is not unreasonable for social science research to have higher requirements for collaboration between academia and society than, for example, natural sciences and technology. Collaboration can even be said to constitute the *raison d’être* of social science research (see Alvesson and Sjöholm 2023).

The aim of the Expert Group on Public Economics (ESO) is to independently contribute to broadening and deepening the basis for future economic and fiscal policy decisions. Under the slogan of being “a bridge between research and policy”, ESO’s core mission is to support and facilitate the ability of research to inform practical policy. This applies to all policy, but particularly finance and tax-

related policy. In this anthology, ESO turns the spotlight on research policy.⁸⁶

During each term of office, the government must produce a research policy bill. This means that in the autumn of 2024, the current government is expected to present a new bill for the period 2025-28. The purpose of the research bill is to outline policy for the next four years, which will give the concerned government agencies a long-term basis for planning and goal achievement (Government Bill 1998/99:94).

In its preparations, the Government has asked six state research funding agencies⁸⁷ to analyse their respective areas of responsibility and submit recommendations to contribute to the new research policy bill (U2023/01317).

Not surprisingly, the submitted recommendations point to the need for a strong and effective research and innovation policy consisting of increased core funding, increased freedom and less monitoring and control to meet current and future societal challenges. The recommendations also call for increasing the competitiveness of Swedish research and to promote sustainable development. Research funders emphasise that this requires significant investment and focus on strategic areas of research. Requests for open publishing, open data and issues of information and data security are also mentioned as important issues in the research councils' recommendations.

In addition to the research councils, universities, colleges, government agencies and other organisations were invited to submit views on the Government's research and innovation policy. Many responded, meaning that the Government now has a huge wish list to take into consideration.

But what do researchers think is important in terms of the mission of universities? Are the incentives in academia sufficient for them to prioritize collaboration? Or do the incentives for a career in academia, such as funding, merit and culture, instead foster a generation of researchers who lack interest in participating in the public debate?

⁸⁶ According to preliminary calculations from Statistics Sweden (2023), the allocated government budget for research and development amounted to SEK 46.8 billion in 2023, corresponding to 3.74 percent of the government budget.

⁸⁷ The Swedish Energy Agency, Formas, Forte, the Swedish National Space Agency, the Swedish Research Council and Vinnova.

The overall aim of this ESO anthology is to highlight both personal and general perspectives on social science research in Sweden through reflections and scientific observations by people with good knowledge of research conditions. The focus is particularly on economics and political science. The anthology is about the conditions of research in general and researchers' wider dissemination of research in particular.

Contents of the anthology

After this introduction, the anthology begins with two chapters that discuss, at a general level, the development of the conditions for teaching, research and collaboration in economics. In both chapters 2 and 3, **Astri Muren** and **Lars Hultkrantz** testify to the influence of internationalization on the economics discipline over time, where especially the value of publications in highly ranked international journals has become a strong career incentive. Being published in such outlets requires not only strong research efforts. We know that journals are rarely interested in insignificant or mundane results. Nor is research on specifically Swedish institutions or problems likely to be of particular interest to the editors of high-ranking international journals.

In chapter 4, **Mats Benner** and **Sylvia Schwaag Serger** write that the "super-specialization" that is occurring in academia as a result of prevailing career incentives clashes with decision-makers' need for information that provides a broader perspective. When researchers focus on having an impact in the research community, research tends to be narrower, more incremental and less groundbreaking. According to the authors, part of the solution could be to give universities a comprehensive task and a single grant to conduct education, research and collaboration with high quality. Today, the different tasks are funded in different ways and provide different incentives and career opportunities. Education is about student completion rates while research is about being competitive in applying for and receiving grants. Collaboration, on the other hand, is down to personal preferences and motivation. The different tasks ought, according to the authors, to be intertwined in academic

practice and the broad societal mission of academia needs to be made clear in evaluations and awards.

In chapter 5, **Annelie Roswall Ljunggren** describes the different ideals and logics that dominate academia and politics from her perspective as Director General of the Swedish Agency for Public Management and former state secretary to the Minister of Civil Affairs. In research, the perspective is often retrospective, fragmented and narrow, which corresponds poorly with the societal complexity faced by politicians. Lead times are often long in research but short in politics. In research, the problem itself may be of greater interest than the solution. Although researchers are keen to explain the complexity of societal problems, they are less prone to take a position on what needs to be done and therefore do not meet the acute or imminent needs of politicians. Politicians, on the other hand, are keen on lending legitimacy from research when implementing measures. In order to increase the exchange of knowledge between politics and academia, Roswall Ljunggren argues it should be easier to switch between research and practice. She also gives some thoughts and suggestions as to how this can be done.

In chapter 6, **Bo Rothstein** argues that the very existence of expert government agencies, such as ESO, indicates that university research does not deliver enough useful results for policy. Rothstein points to the lack of independent researchers, i.e. researchers who have been trained to find questions worth answering on their own (or in groups), as a problem. In addition, university institutions often lack an organizational culture that is supportive and encouraging of employee participation in public debate. Collaboration is not rewarded career-wise, but on the other hand it is not penalized either. In fact, there seems to be no correlation at all between being an internationally prominent researcher and being active in the public debate.

An important part of collaboration is research dissemination. But how does one best communicate complicated research findings to a wide audience? This depends in part on the content of the research, but obvious ingredients in successful research communication are to simplify the reasoning and explain technical terms or altogether avoid using technical language. In chapter 7, **Anna Lund** gives examples of new and innovative research communication. She also

raises questions about self-censorship and the personal risks of communicating research in a polarized world.

Research has always been international by nature, but even if increased internationalization is largely beneficial, there is reason to pay attention to whether the conditions for collaboration are becoming weaker through excessive internationalization. In chapter 8, **Eva Forslund** and **Magnus Henrekson** address the importance of the Swedish language in economics. In academia and the social sciences, Swedish has been increasingly displaced in favor of English in recent decades. What are the advantages and disadvantages of conducting research in a language which is, after all, not native to the majority. Does the use of language influence the choice of research subject or contribute to domestic conditions being overlooked because they are of lesser importance for an international audience? The authors note that Swedish is a requisite for collaboration with society and that according to the Language Act (SFS 2009:600), the use of Swedish is required in university administration. According to the authors, abandoning Swedish in economic research in Sweden is wrong for various reasons.

In order for research to be useful and contribute to positive change, it is fundamental that research results are reliable. In chapter 9, **Anna Dreber Almenberg** and **Magnus Johannesson** write about false scientific results and the replicability of published studies. If an analysis can be replicated, i.e. repeated with essentially the same results using new data, this strengthens the credibility of the analysis and the results can be considered true. Unfortunately, Dreber Almenberg and Johannesson find that the degree of replicability is low, even in cases where original data are used for replication. They therefore propose several measures that funding bodies, researchers and journals can take to increase the reliability of research.

In its efforts to be a prominent nation for research, Sweden competes with other countries to attract and keep competent researchers. How does Sweden compare with others in terms of the conditions for a career in research? In her chapter (10), which concludes the anthology, **Randi Hjalmarsson** compares the conditions for a Swedish career in research with those in the U.S. and the U.K., where she has previously worked. Although the conditions at American universities are tough, she describes a system where the rules are clear. Hjalmarsson expresses that being

dependent on the outcome of application processes for scholarships and grants, as in Sweden, is often more stressful than an academic career in the U.S.

Concluding remarks

This anthology contains several perspectives on the benefits to society of social science research. Some chapters highlight ideas that are difficult to reconcile, at least at first glance. For example, increased internationalization may make it difficult to maintain research pertaining specifically to Swedish conditions and institutions. The pressure on researchers to publish internationally also means that genuinely Swedish problems may be overlooked in favor of issues of greater international relevance. It might, however, be difficult to justify continued public funding of research focusing on problems that lack domestic relevance.

The multitude of perspectives presented makes it challenging to summarize all of this into an overall conclusion. However, there are some recurring themes that we think deserve to be highlighted: merit and specialization, internationalization and conditions for cooperation.

Merit and specialization

A career in research, mainly in economics but increasingly also in political science, requires the publication of scientific articles in international/American journals. In economics there are the “top-five” journals⁸⁸, which are especially important and prestigious. These journals and their editors have great power and influence even on those who want to pursue an academic career at a Swedish university.⁸⁹ For an article to be accepted it must obviously be written in English and focus on phenomena which are not

⁸⁸ These are the *American Economic Review*, *Econometrica*, the *Journal of Political Economy*, the *Quarterly Journal of Economics* and the *Review of Economic Studies*.

⁸⁹ In an article by Heckman and Moktan (2020), the “tyranny” of the top-five is called into question: “Pursuit of T5 publications has become the obsession of the next generation of economists. However, the T5 screen is far from reliable. A substantial share of influential publications appear in non-T5 outlets. Reliance on the T5 to screen talent incentivizes careerism over creativity” (p. 419).

exclusively of (Swedish) domestic importance. The incentives to publish internationally mean that some researchers avoid researching specifically Swedish problems.⁹⁰ Another potential disadvantage of an excessive focus on publications is that the availability of data might influence what is researched. At least theoretically, this means that research on complex socially relevant issues might have to take a back seat to research on more peripheral or constructed problems, simply because there is available data and computing power for advanced model analyses. A one-sided focus on publishing for merit also means that phenomena such as “salami publications” arise, which means that researchers portion out research in as many publishable articles as possible. This can lead to the loss of holistic perspectives and accumulated knowledge. The rush to get published also puts pressure on researchers to find significant results, even where there are none. This can contribute to the deterioration of research ethics and – in the worst case – even cheating.

Internationalization

Internationalization is one of the key words for the new Swedish research policy bill. Promoting increased international cooperation has many advantages but at least one major drawback: reduced use of the Swedish language. An increasing number of academic social scientists use English as their working language. In higher education, language use affects both how students learn and how teachers teach. Although Swedes generally consider themselves proficient in English, their reading speed often decreases when reading in English. Teaching in English by a non-native speaker tends to become more standardized as personal expressions such as humour and anecdotes are reduced or eliminated.

When the written language is English, there is also a looming risk that teaching and research on domestic institutions will be downplayed. This has implications not only for students in the social sciences, but also for research and society at large. Instead of searching for knowledge that can improve the functioning of their

⁹⁰ “For many young economists, if a paper on any topic cannot be published in a T5 outlet, the topic is not worth pursuing.” (Heckman and Moltan 2020, p. 420).

own country, Sweden, there is a risk that researchers will be tempted to write articles on issues that are considered to be of interest to the editors and reviewers of the highest ranking journals.⁹¹

Conditions for collaboration

Collaboration between academia and society is important and can be said to be the *raison d'être* of social science research. However, collaboration is poorly rewarded as a scientific merit. What kind of researcher engages in collaboration? A couple of studies (Alvesson and Sjöholm 2023; Rothstein in this anthology, chapter 5) show that there is no obvious contradiction between academic success and visibility in the public debate. If social science research is not utilized, there is reason to consider how long there is interest in financing it with taxpayer money. In the case of other applied research, such as in technology and medicine, the results are often transferable to investments which yield repayment (either to the state or a private actor) in one way or another. The research councils' calls for funding, which often make demands on everything from the focus of research to the composition of the research group, may be a result of the fact that the research carried out freely (or with the aim of being published in a top-five journal) is not sufficiently interesting for the funding body, i.e. the government. In principle, it is also reasonable for publicly funded research to be available to all interested parties through open access and not only in journals whose access is restricted by high subscription fees. However, in order to reach a wider audience, researchers always need to engage in communication efforts in the form of opinion pieces, reports and lectures in Swedish.

Another aspect of engaging with a wider audience is the personal risks involved in disseminating research results. With information accessible to most at the click of a button, the need for credible analysis and facts from the research community is great. To communicate complex results to an audience of laymen, researchers need to be able to simplify their messages without distorting them.

⁹¹ Heckman och Moktan (2020, s. 422) write that: "*Low turnover in editorial boards creates the possibility of clientele effects surrounding both journals and editors, whereby authors, in an effort to increase their chances of publication, choose to conduct research that caters to the policy and/or methodology preferences of editors.*"

At the same time, however, taking a public stance can expose the individual researcher to inappropriate and unjustified criticism, often on social media from anonymous users. This risk, combined with overall weak incentives to participate in the public debate, may mean that knowledgeable voices are silenced or do not dare to be heard.

Regardless of how grants to universities and colleges are distributed, it is important not to overlook the incentives faced by individual researchers in their everyday lives. It is important to encourage researchers in every possible way to disseminate their results so that they can be made useful to society. For ESO, which operates under the slogan “being a bridge between research and policy”, the utilization of findings from social science is of great importance and the incentives that prevail in academia have on a number of occasions meant that ESO has had difficulties finding researchers to write reports. It simply does not pay off in the academic merit system to write a policy report for ESO when the opportunity cost is time spent on an article for a top journal. It is therefore natural that the average age of authors of ESO reports is quite high. It is often only when a researcher has gained an established position in academia that the interest and time to write a report to ESO exist. Our overall and simple recommendation to the Government is therefore to use all possible means to encourage and reward collaboration so that the incentives in academia steer towards increased utilization of research findings, especially of research results financed with public funds.

References

- Alvesson, M. och Sjöholm, F. (2023), ”Ekonomiprofessorers genomslag i vetenskap och forskningskommunikation”, *Ekonomisk debatt*, 51(5), p. 64–74.
- Heckman, J. J. och Moktan, S. (2020), “Publishing and Promotion in Economics: The Tyranny of the Top Five”, *Journal of Economic Literature*, 58(2), p. 419–470.
- Högskolelag (1992:1434).
- Proposition 1998/99:94. *Vissa forskningsfrågor*.
- Proposition 2020/21:60. *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*.
- SCB (2023), *Statliga anslag till forskning och utveckling 2023*.
- Språklag (2009/600).
- U2023/01317. *Uppdrag till forskningsfinansiärerna att inkomma med analyser som underlag till regeringens forskningspolitik*.
- U2023/01467. *Inbjudan till lärosäten, myndigheter och organisationer att inkomma med synpunkter till regeringens forskningspolitik*.
- Vetenskapsrådet (2019). *Indikatorer för uppföljning av samverkan och samhällspåverkan inom utbildning och forskning*.

Förteckning över tidigare rapporter till ESO

2024

- Talande tystnad? En ESO-rapport om självcensur i Sverige.

2023

- Stability in the Balance – a Report on the Roles of Fiscal and Monetary Policy to the Expert Group on Public Economics.
- Vem bor här? En ESO-rapport om gamla och nya folkräkningar.
- Kriminella på kartan – en ESO-rapport om den organiserade brottslighetens geografi.
- Handel med stor effekt – en ESO-rapport om utrikeshandeln med el.
- Pandemin och pengarna – en ESO-rapport om inkomster, skatter, fördelning och stödåtgärder under covid-19.
- Fritt valt arbete? ESO-rapport om könssegregering i utbildning och yrke.
- Temperaturhöjning i klimatpolitiken – en ESO-rapport om EU:s nya lagstiftning i svensk kontext.
- Karriärer och barriärer – en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund.
- Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård.
- Bruk och straff – en ESO-rapport om kriminaliseringen av narkotikakonsumtion

2022

- Bakåtblick på vägen fram – en ESO-rapport om etableringsprocessen på svensk arbetsmarknad.
- Tryggare kan ingen vara? En ESO-rapport om socialförsäkringar och välfärdssystem.
- Samspel för stabilitet – en ESO-rapport om rollfördelningen mellan finans- och penningpolitik.

2021

- I en tid av pandemi – en ESO-antologi med samhällsvetenskapliga reflektioner.
- En beklaglig förlust? En ESO-rapport om erfarenheter och lärdomar av arvsskatt.
- Ingen reklam tack – en ESO-rapport om myndigheternas kommunikation.
- Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underlag för politik.
- Med gemensamma krafter – en ESO-rapport om kommunal avtalssamverkan.
- Ekonomiska krisers dynamik – en ESO-rapport om företagsomställning och strukturomvandling.
- Försörjning med fördröjning – en ESO-rapport om utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden.

2020

- Med framtiden för sig – en ESO-rapport om sociala investeringar.
- Jämställdhet räknas – en ESO-rapport om kvinnors förändrade position i arbetslivet.
- Morot utan piska – en ESO-rapport om stärkta incitament för kommunal effektivitet.
- Spänning på hög nivå – en ESO-rapport om elnätets roll för säkra elleveranser.
- Uppkopplad utbildning – en ESO-rapport om högskolans digitalisering.
- Avgörande mål – en ESO-rapport om sysselsättningspolitiska målformuleringar.

- Vårt framtida skattesystem – en ESO-rapport med förslag på en genomgripande skattereform.

2019

- Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet.
- Synd och skatt – en ESO-rapport om politiken inom områdena alkohol, tobak och spel.
- Skillnad på marginalen – en ESO-rapport om reformerad inkomstbeskattning.
- Rätt på EU:s sätt – en ESO-rapport om EU-rättens inverkan på svensk skattelagstiftning.
- Klimatmål på villovägar? En ESO-rapport om politiken för utsläppsminskningar i vägtrafiken.
- Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete.
- Pang för pengarna – en ESO-rapport om Sveriges militära materielförsörjning.
- Vem vårdar bäst? En ESO-rapport om svensk sjukhusvård i ett jämförande perspektiv.

2018

- Grundlag i gungning? En ESO-rapport om EU och den svenska offentlighetsprincipen.
- Lönar sig arbete 2.0? En ESO-rapport med fokus på nyanlända.
- Tid för integration – en ESO-rapport om flyktingars bakgrund och arbetsmarknadsetablering.
- Skydda lagom – en ESO-rapport om miljömålet Levande skogar.
- Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser.
- Operation digitalisering – en ESO rapport om hälso- och sjukvården.
- Data i egna händer – en ESO-rapport om personliga hälsokonton.

2017

- Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet.

- Bygg mer för fler! En ESO-rapport om staten, kommunerna och bostadsbyggandet.
- Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund.
- Yes box! En ESO-rapport om en ny modell för kapital- och bostadsbeskattning.
- Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden.
- Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner.
- Inspiration för integration – en ESO-rapport om arbetsmarknadspolitik för nyanlända i fem länder.
- Att vara brygga mellan forskning och politik – en festskrift från nya ESO:s 10-årsjubileum.

2016

- Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad.
- Sjukskrivningarnas anatomi – en ESO-rapport om drivkrafterna i sjukförsäkringssystemet.
- När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om struktur-omvandlingen i svenskt näringsliv.
- Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.
- Mer än tur i struktur – en ESO-rapport om kommunal effektivitet.
- När det rätta blir det lätta – en ESO-rapport om ”nudging”.

2015

- En ny giv? En ESO-rapport om regleringen av spelmarknaden.
- Maktutövningar under lagarna? En ESO-rapport om trotsiga kommuner.
- En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden.

- Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan.
- Familjepolitik för alla? En ESO-rapport om föräldrapenning och jämställdhet.

2014

- Goda år på ålders höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen.
- 3:12-Corporations in Sweden: The Effects of the 2006 Tax Reform on Investments, Job Creation and Business Start-ups.
- Företagandets förutsättningar – En ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen.
- Kapital på krita? En ESO-rapport om företagandets finansiering.
- Konkurrens, kontrakt och kvalitet – hälso- och sjukvård i privat regi.
- Hållbara beräkningar – en ESO-rapport om att bedöma den offentliga sektorns finansiella hållbarhet.
- Med nya mått mätt – en ESO-rapport om indikationer på produktivitetens utvecklingen i offentlig sektor.
- Institutionsvård, incitament och information – en ESO-rapport om placering av ungdomar med sociala problem.

2013

- Bäste herren på täppan? En ESO-rapport om bostadsbyggande och kommunala markanvisningar.
- Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska.
- Var skapas jobben? En ESO-rapport om dynamiken i svenskt näringsliv 1990–2009.
- Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering.
- Investeringar in blanco? En ESO-rapport om behovet av infrastruktur.
- Bonde söker bidrag – en ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet.
- The pension system in Sweden.

- Den offentliga sektorn – en antologi om att mäta produktivitet och prestationer.
- Utvinning för allmän vinning – en ESO-rapport om svenska mineralinkomster.
- Offentlig upphandling eller gröna nedköp? En ESO-rapport om miljöpolitiska ambitioner.

2012

- Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida.
- En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan.
- Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan.
- Income Shifting in Sweden. An empirical evaluation of the 3:12 rules.
- Samhällsekonomin på spåret – en ESO-rapport om att räkna på tunnelbanan.
- Hjälpa eller stjäla? En ESO-rapport om kontrollfunktionen i arbetslöshetsförsäkringen.
- Lärda för livet? – en ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning.
- Forskning och innovation – statens styrning av högskolans samverkan och nyttiggörande.

2011

- UD i en ny sats – organisation, ledning och styrning i en globaliserad värld.
- Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer.
- Kalorier kostar – en ESO-rapport om vikten av vikt.
- Avtalsbestämda ersättningar, andra kompletterande ersättningar och arbetsutbudet.
- Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration.
- Kollektivtrafik utan styrning.
- Vägval i vården – en ESO-rapport om skillnader och likheter i Norden.

- Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv.
- Rapport från ett ESO-seminarium – decenniets framtidsfrågor.

2010

- En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning.
- Beskattning av privat pensionssparande.
- Polisens prestationer – En ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet.
- Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges.
- Statliga bidrag till kommunerna – i princip och praktik.
- Revisionen reviderad – en rapport om en kommunal angelägenhet.
- Värden i vården – en ESO-rapport om målbaserad ersättning i hälso- och sjukvården.
- Enkelt och effektivt – en ESO-rapport om grundtrygghet i välfärdssystemen.
- Kåren och köerna. En ESO-rapport om den medicinska professionens roll i styrningen av svensk hälso- och sjukvård.

2009

- Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga?
- Regelverk och praxis i offentlig upphandling.
- Invandringen och de offentliga finanserna.
- Fyra dyra fonder? Om effektiv förvaltning och styrning av AP-fonderna.
- Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning.
- En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reform ideologier.

2003

- Skolmisslyckande – hur gick det sen?
- Politik på prov – en ESO-rapport om experimentell ekonomi.

- Precooking in the European Union – the World of Expert Groups.
- Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer.
- Bostadsbyggandets hinderbana – en ESO-rapport om utvecklingen 1995–2001.
- Axel Oxenstierna – Furstespegel för 2000-talet.

2002

- ”Huru skall statsverket granskas?” – Riksdagen som arena för genomlysning och kontroll.
- What Price Enlargement? Implications of an expanded EU.
- Den svenska sjukan – sjukfrånvaron i åtta länder.
- Att bekämpa mul- och klövsjuka en ESO-rapport om ett brännbart ämne.
- Lärobok för regelnissar – en ESO-rapport om regelhantering vid avregleringar.
- Att hålla balansen – en ESO-rapport om kommuner och budgetdisciplin.
- The School’s Need for Resources – A Report on the Importance of Small Classes.
- Klassfrågan – en ESO-rapport om lärartätheten i skolan.
- Staten fick Svarte Petter – en ESO-rapport om bostadsfinansieringen 1985–1993.
- Hoten mot kommunerna – en ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden.

2001

- Mycket väsen för lite ull – en ESO-rapport om partnerskapen i de regionala tillväxtavtalen.
- I rikets tjänst – en ESO-rapport om statliga kårer.
- Rättvisa och effektivitet – en ESO-rapport om idéanalys.
- Nya bud – en ESO-rapport om auktioner och upphandling.
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna.
- Konkurrens bildar skola – en ESO-rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna.
- Priset för ett större EU – en ESO-rapport om EU:s utvidgning.

2000

- Att granska sig själv – en ESO-rapport om den kommunala miljötillsynen.
- Bra träffbild, fast utanför tavlan – en ESO-rapport om EU:s strukturpolitik.
- Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.
- En svartvit arbetsmarknad? – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete.
- Privilegium eller rättighet? – en ESO-rapport om antagningen till högskolan
- Med många mått mätt – en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.
- Kroppen eller knoppen? – en ESO-rapport om idrotts-gymnasierna.
- Studiebidraget i det långa loppet.
- 40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.

1999

- Dagens och drivkrafter – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.
- Återvinning utan vinning – en ESO-rapport om sopor.
- En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser.
- Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.
- Samhällets stöd till de äldre i Europa – en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster.
- Regionalpolitiken – en ESO-rapport om tro och vetande.
- Att snubbla in i framtiden – en ESO-rapport om statlig omvandling och avveckling.
- Att reda sig själv – en ESO-rapport om rederier och subventioner.
- Bostad sökes – en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet.
- Att ta sig ton – en ESO-rapport om svensk musikexport 1974–1999.
- Med backspegeln som kompass – en ESO-rapport om stabiliseringspolitiken som läroprocess.

- Med backspegeln som kompass – ett ESO-seminarium om stabiliseringspolitik som läroprocess.

1998

- Staten och bolagskapitalet – om aktiv styrning av statliga bolag.
- Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?
- Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium.
- Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet.
- Arbetsförmedlingarna – mål och drivkrafter.
- Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden.
- Vad kostar en ren? – en ekonomisk och politisk analys.

1997

- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken.
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget?
- Lönar sig arbete?
- Egenföretagande och manna från himlen.
- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde.

1996

- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier.
- Novemberrevolutionen – om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985.
- Kan myndigheter utvärdera sig själva?
- Nästa steg i telepolitiken.
- Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion.

1995

- Kapitalets rörlighet Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa.
- Generationsräkenskaper.
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet sportfiske.
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB.
- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen.
- Företagsstödet Vad kostar det egentligen?
- Försvarets kostnader och produktivitet.

1994

- En effektiv försvarspolitik? Fredsvinst, beredskap och återtagning.
- Skatter och socialförsäkringar över livscykelns En simuleringsmodell.
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder.
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster.
- En Social Försäkring.
- Valfrihet inom skolan Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation.
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat En branschstudie.
- Bensinskatteförändringens effekter.
- Budgetunderskott och statsskuld Hur farliga är de?
- Den svenska insolvensrätten Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m.
- Det offentliga stödet till partierna Inriktning och omfattning.
- Den offentliga sektorns produktivitetsutveckling 1980–1992.
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterande produktivetsmått.
- Kvalitets- och produktivitetsutvecklingen i sjukvården 1960–1992.
- Varför kulturstöd? Ekonomisk teori och svensk verklighet.

- Att rädda liv Kostnader och effekter.

1993

- Idrott åt alla? Kartläggning och analys av idrottsstödet.
- Social Security in Sweden and Other European Countries Three Essays.
- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken.
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen?
- Presstödet effekter en utvärdering.

1992

- Statsskulden och budgetprocessen.
- Press och ekonomisk politik tre fallstudier.
- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi.
- Slutbudsmetoden ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikter.
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning.
- Statliga bidrag motiv, kostnader, effekter?
- Vad vill vi med socialförsäkringarna?
- Fattigdomsfällor.
- Växthuseffekten slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken.
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken eller tvärtom?
- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten.

1991

- SJ, Televerket och Posten bättre som bolag?
- Marginaleffekter och tröskeleffekter barnfamiljerna och barnomsorgen.
- Ostyriga projekt att styra stora kommunala satsningar.
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården vad blir effekterna?
- Skogspolitik för ett nytt sekel.

- Det framtida pensionssystemet två alternativ.
- Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster.
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor.
- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning.

1990

- Läkemedelsförmånen.
- Sjukvårdskostnader i framtiden vad betyder åldersfaktorn?
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall.
- Skola? Förskola? Barnskola?
- Bostadskarriären som en förmögenhetsmaskin.

1989

- Arbetsmarknadsförsäkringar.
- Hur ska vi få råd att bli gamla?
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring – citykommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö.
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser.
- Produktivitetmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet.
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige.
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet.
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner.
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor.
- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitet- och effektivitetmätning.

1988

- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning.
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion.
- Alternativ i jordbrukspolitiken.
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting.

- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheten från en besparings-teknik.
- Subventioner i kritisk belysning.
- Prestationer och belöningar i offentlig sektor.
- Produktivitetens utveckling i kommunal barnomsorg.
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare.
- Kvalitetsutveckling inom den kommunala barnomsorgen.

1987

- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring.
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet.
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980.
- Vägar ut ur jordbruksregleringen – några idéskisser.
- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgifts-finansiering?

1986

- Offentliga utgifter och sysselsättning.
- Produktions-, kostnads-, och produktivitetens utveckling inom den offentliga finansierade utbildningssektorn 1960–1980.
- Socialbidrag. Bidragsmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet.
- Regler och teknisk utveckling.
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner.
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare.
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse.
- Byråkratiseringstendenser i Sverige.
- Effekter av statsbidrag till kommuner.
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning.
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta bättre beslut.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetens utveckling inom armén och flygvapnet 1972–1982.

1985

- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter.
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst.
- Skatter och arbetsutbud.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom vägsektorn.
- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie.
- Frivilligorganisationer alternativ till den offentliga sektorn?
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom den sociala sektorn 1970–1980.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980.
- Statsskuldräntorna och ekonomin effekter på den samlade efterfrågan i samhället.

1984

- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektivitet i offentlig tjänsteproduktion.
- Parlamentet och statsutgifterna hur finansmakten utövas i nio länder.
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard.
- Marginella expansionsstöd ekonomiska och administrativa effekter.
- Är subventioner effektiva?
- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation.
- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster.

1983

- Administrationskostnader för våra skatter.
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljeval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m.
- Produktivitet i privat och offentliga tandvård.
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser.
- Administrationskostnader för några transfereringar.
- Driver subventioner upp kostnader – prisbildningseffekter av statligt stöd.
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott.
- Enhetligt barnstöd? några variationer på statligt ekonomiskt stöd till barnfamiljer.
- Staten och kommunernas expansion några olika styrmedel.

1982

- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna.
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken.
- Inkomstomfördelningseffekter av livsmedelssubventioner. Perspektiv på besparingspolitiken.